

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

SENIOŘI JAKO CÍLOVÁ SKUPINA VLÁDNÍCH POLITIK
V ČESKÉ REPUBLICĚ

Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D.

Autor práce: Bc. Hana Sobotková
Studijní obor: Etika v sociální práci, kombinovaná forma
Ročník: III.

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou veřejně přístupné části databáze STAG provozované jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. Zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz. provozovanou Národním registrem vysokoškolských prací a systémem na odhalování plagiátů.

28. března 2014

podpis autora diplomové práce

Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Romanu Míčkovi, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Své rodině děkuji za podporu a trpělivost.

Obsah

Úvod.....	6
1 Stáří v proměnách generací.....	9
1.1 Stáří v moderní společnosti.....	9
1.2 Demografický vývoj.....	12
1.3 Mezigenerační solidarita	21
2 Senioři a politika	25
2.1 Politická aktivita seniorů a jejich zájem o politické dění.....	25
2.2 Politika a politické strany.....	27
2.3 Právce a levice a jejich postoj k sociálnímu státu	28
2.4 Politické ideologie a jejich vliv na návrhy důchodové politiky v programech jednotlivých stran.....	33
2.5 Principy sociální politiky	36
2.6 Volební preference seniorů a předsudky vůči nim v rámci volebního chování	41
3 Důchodový systém.....	44
3.1 Základní typy konstrukce důchodového systému	44
3.2 Základní možnosti financování systému důchodového zabezpečení.....	45
3.3 Základní typy penzijních plánů.....	47
3.4 Základní principy uspořádání systémů důchodového zabezpečení.....	50
3.5 Současné uspořádání českého důchodového systému a výše starobních důchodů	51
3.6 Propojení důchodové a prorodinné politiky	53
4 Vývoj důchodového systému od poloviny 20. století do současnosti.....	59
4.1 Důchodový systém před rokem 1989.....	59
4.2 Vláda OF: červen 1990 – červenec 1992	60
4.3 Vláda koalice ODS- KDS: červenec 1992 – červenec 1996.....	61
4.4 Vláda ODS, ODA a KDU-ČSL: červen 1996 – leden 1998	62

4.5	Tošovského vláda: leden 1998 – červenec 1998	64
4.6	Vláda ČSSD: červen 1998 – červenec 2002	64
4.7	Koaliční vláda ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU: červenec 2002 – září 2006	66
4.7.1	První Bezděkova komise	68
4.8	Vláda OSD: září 2006 – leden 2007	73
4.9	Vláda ODS, KDU- ČSL a SZ: leden 2007 – květen 2009	73
4.10	Fišerova vláda: duben 2009 – červenec 2010	75
4.10.1	Druhá Bezděkova komise	76
4.11	Koaliční vláda OSD, TOP 09, a VV: červen 2010 – červenec 2013	78
4.11.1	Malá důchodová reforma	79
4.11.2	Velká důchodová reforma	81
4.12	Vláda Jiřího Rusnoka červenec: 2013 – leden 2014	85
4.13	Koaliční vláda ČSSD, Ano 2011 a KDU- ČSL: leden 2014 – dosud	86
5	Ostatní rozhodnutí vlády s dopadem na potřeby seniorů	88
5.1	Péče o seniory	88
5.2	Ochrana seniorů před malevolentními obchodními praktikami	91
6	Hodnocení dosavadní činnosti vlád ČR a perspektivy důchodové politiky	93
6.1	Potřeby seniorů a jejich reflexe politickými aktéry	93
6.2	Hodnocení z pohledu účasti etických principů v navrhovaných řešeních.....	94
6.3	Hodnocení opatření přijatých politickými aktéry.....	97
6.4	Otazníky aktuálního důchodového systému a jeho perspektivy	99
6.5	Hodnocení perspektivnosti ideologických konceptů.....	100
6.6	Uplatnění etických principů a nástin možného vývoje	102
6.7	Postoj ke stáří – úroveň společnosti	104
	Závěr	105
	Seznam použité literatury:.....	107
	Seznam elektronických dokumentů:	111

Úvod

*„Před šedinami povstaň a starci vzdej poctu. Boj se svého Boha. Já jsem Hospodin.“
Lv 19,37*

Stárnutí obyvatelstva je problémem, který naše republika řeší teprve druhé desetiletí a navíc v historickém vývoji naší země nemá žádnou analogii. Přichází jako vedlejší produkt sociální politiky, která má ambice zaopatřit téměř každého. Je důsledkem krize rodiny a změny hodnotového systému od vědomí sociálních povinností k důrazu na individuální osobní růst.¹ Dnešní česká společnost se vyznačuje klesající ochotou jejích obyvatel pořizovat si děti. Tento vývoj se netýká pouze naší země, obdobná situace je i v celé západní Evropě. Papež Benedikt XVI v roce 2008 řekl, že: *„Evropa je infikována podivnou ztrátou zájmu o budoucnost. Děti, naše budoucnost jsou vnímány jako jakési ohrožení pro naši přítomnost“*.²

Tato diplomová práce chce postihnout, jak se naše země s výše uvedeným problémem vyrovnává. Cílem práce je analyzovat změny v postoji vlád a obecně politicky významných aktérů k seniorům jako specifické společenské skupině, k jejich zájmům, kvalitě života, projektované důstojnosti. Práce chce směřovat k postižení toho, jaké představy o životních potřebách a lidské důstojnosti seniorů stojí v pozadí klíčových rozhodnutí, jak se tyto představy měnily v poslední dekadě. Jak se měnila citlivost k základním etickým principům a jak do uplatnění těchto principů vstupovala účelově-rationální očekávání (politický vliv, ekonomický prospěch). Práce se snaží postihnout, jaké jsou vyhlídky uplatnění etických principů v současné politické praxi.

Východiskem zkoumání jsou socioekonomické důsledky populačního vývoje v České republice, kdy pokles porodnosti a prodlužující se věk dožití přináší otázku, jak dál v důchodové politice státu.

První kapitola se zabývá vymezením stáří jako sociální kategorie a vztahem společnosti k němu. Popisuje, jak se obsah pojmu stáří měnil v průběhu střídání generací a jak ho vnímáme dnes. Jaké změny přinesla ve vztahu ke stáří moderní a postmoderní společnost a jakým způsobem tyto změny ovlivnily demografický vývoj

¹ Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>

² BENEDIKT XVI in MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, s. 144.

posledního století. Dále přináší prognózy vývoje demografického stárnutí a shrnutí toho, jaké socioekonomické důsledky by tento vývoj přinášel. Závěr této kapitoly je věnován podobám mezigenerační solidarity v průběhu času.

Druhá kapitola práce je věnována vztahu seniorů a politiky. Popisuje, jakým způsobem se senioři účastní politického dění, jak ho reflektují a jak jednotliví političtí aktéři reagují na seniory jako na skupinu, jejíž zajištění vyžaduje značné prostředky ze státního rozpočtu, ale zároveň tvoří nezanedbatelnou voličskou skupinu. Zajištění seniorů je realizováno prostřednictvím důchodového zabezpečení. To tvoří značnou část výdajů, které stát vynakládá na sociální zabezpečení. Kapitola proto přináší informace o tom, jaké jsou postoje jednotlivých politických subjektů k sociálnímu státu a jak se tyto postoje liší v závislosti na rozmístění jednotlivých subjektů na pravolevé škále. Popsány jsou také základní principy, které jsou v sociální politice uplatňovány.

Ve třetí kapitole je popsán důchodový systém, jeho konstrukce, možnosti jeho financování a základní typy penzijních plánů. Zdůvodňuje důležitost propojení důchodové politiky s politikou rodinnou.

Čtvrtá kapitola mapuje činnosti jednotlivých vlád ve vztahu k důchodové reformě. Pátá pak popisuje další oblasti, kterými se vlády zabývají a které mají dopad na potřeby seniorů. Šestá kapitola je věnována zhodnocení dosavadní činnosti vlád ČR a nástinu perspektiv dalšího vývoje v problematice zabezpečení seniorů.

Tato diplomová práce se do značné míry práce opírá o publikace, vydané Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity, které se vztahují ke stárnutí společnosti a ke konceptu aktivního stáří. Při popisu důchodového systému jsem čerpala především z prací Vojtěcha Krebse, Marka Loužka a Igora Tomeše. Své argumenty opírám hlavně o dvě práce a to o Ekonomii rodiny od Lubomíra Mlčocha, ekonoma a profesora Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a o studii Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka, kterou napsal německý dominikán a profesor na univerzitě v Trevíru P. Prof. Wolfgang Ockenfels. Oba tyto zdroje se shodují v tom, že důchodový systém je závislý na demografických faktorech a že podpora rodin a to hlavně rodin s více dětmi je nezbytná.

Téma práce považuji za velmi aktuální. Důsledkům, které s sebou stárnutí populace v České republice přinese, se už v žádném případě nevyhneme. Názory na to, jaké dopady tento vývoj bude mít na naše životy a na životy našich dětí, se různí. Pokud v brzké době nepřijde nějaký zásadní obrat v demografickém trendu, a zatím nic

nenasvědčuje tomu, že by něco takového mělo nastat, lze předpokládat, že počet starších lidí bude převyšovat počet mladých, praceschopných. Tato situace může přinést vyostřování mezigeneračního konfliktu, který je již nyní v naší společnosti latentně přítomen (viz kap. 2.6). Stárnutí populace bude mít vliv na ekonomický vývoj naší země, ale může otřást stabilitou celé společnosti a změnit její hodnotový systém. Diskriminace starých lidí se může stát ekonomickým i duchovním problémem.³

Proto považuji za vhodné připomenout slova současného papeže Františka: „*Starý člověk je nositelem dějin, vzpomínek, paměti národa, vlasti, rodiny, kultury, náboženství... Hodně toho prožil, a i kdyby se dnes choval jako senilní hlupák, zaslouží si naši nejhlubší úctu*“.⁴

³ Srov. SCHIRRMACHER, F., *Spiknutí metuzalémů*, s. 10-11.

⁴ BERGOGLIO, J., SKORKA, A., *O nebi a zemi*, s. 86.

1 Stáří v proměnách generací

1.1 Stáří v moderní společnosti

Minulé století přineslo zásadní civilizační změnu - prodloužení věku života. Od počátku 20. století, se střední délka života prodloužila zhruba o třicet let.⁵ Stáří dnes sotva lze chápat jen jako předznamenání konce životní cesty. V moderní společnosti představuje stáří dlouhou etapu a významnou fázi v životě člověka.

Výsledkem populačního vývoje je fakt, že obyvatelstvo České republiky je v současné době nejstarší v celé své historii.⁶ Tento vývoj není specifický pouze pro Českou republiku, demografické stárnutí populace postihuje v současnosti mnoho zemí a stává se tak jednou z nejzávažnějších společenských otázek nejen u nás, ale ve všech vyspělých, bohatých euroatlantických společnostech. Příčiny demografického stárnutí jsou zjevné: snižování úmrtnosti ve všech věkových skupinách, konstantní prodlužování naděje na dožití a souběžné snižování plodnosti pod zachovnou hranici 2,14 dětí na ženu.⁷

Pokud hovoříme o tom, že moderní západoevropské společnosti stárnou, neznamena to pouze fakt, že v nich roste počet a zároveň i podíl starších osob. Jde také o to, že se vymezuje stáří jako sociální kategorie a vztah společnosti k němu.⁸ Lucie Vidovičová uvádí, že „v předindustriálních společnostech byl věk více biologickým fenoménem, než sociálním atributem. (...) Stáří, zejména to opravdu vysoké, bylo chápáno jako určitá specifická část života. Starší lidé byli svým způsobem respektováni jednoduše již pro samotný fakt (či umění) přežití. Definováno ale bylo stáří spíše úbytkem schopností a vzhledem, než věkem odchodu do důchodu či jinými věkovými hranicemi“.⁹

Hodnoty jako moudrost, životní dovednosti a znalosti, které byly se stářím spojovány, se postupně devalvovaly v procesu modernizace a globalizace. Proces modernizace a globalizace způsobuje strukturální změny napříč společnostmi, mění i dílčí procesy, postupy a způsoby dosahování cílů. Transformovaly se hrozby a rizika pro jednotlivce, které byly tradičně zvládány pomocí zkušeností, znalostí a dovedností. Ty

⁵ Srov. SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*, s. 91.

⁶ Srov. VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští seniori včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

⁷ Srov. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 16.

⁸ Srov. MAREŠ, P., *Seniori a politika*, in *Sociologický časopis XXXIV*, (3/1998), s.322.

⁹ VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 19.

byly získávány v průběhu dlouhého života a předávány mezi generacemi. Otevírá se možnost, že na stáří bude možno nahlížet i tak, že je to fáze života, kdy již jedinec nedokáže držet krok s dobou – reagovat na měnící se způsob života (zejména v souvislosti s nástupem informačních a komunikačních technologií, které umožňují a urychlují změny ve způsobu plnění povinností, dosahování cílů, trávení volného času a zapojení do společnosti vůbec). Z povahy těchto změn vyplývá určitá ztráta „hodnoty“ stáří. V tradičních společnostech byli staří lidé většinou respektováni, v moderní společnosti se jejich pozice stala více nejistou. Petr Mareš tuto situaci popisuje posunem od „moudrého“ k „bezpečnému stáří“.¹⁰

Přechod k modernitě přinesl definici věkově odstupňovaných vrstev, nově se začaly pojímat životní etapy a věk se stal kritériem oprávněnosti a způsobilosti, které stát vyžaduje pro potřeby definice občanských práv a povinností. Informace o věku má stále větší význam – prakticky neexistuje žádná sociální role, která by neobsahovala nějaký druh věkové hranice. „*Věk začal reprezentovat více než chronologickou veličinu či biologický fenomén. Začal se obalovat sociálními významy, které způsobily, že více než kdy dřív věk ovlivňuje postoje, chování a způsoby, jakými se jednotlivci vztahují jeden k druhému*“.¹¹ Věk představuje formální tvář identity seniora, tato stránka jeho identity je sice lehce identifikovatelná, nic však nevypovídá o zdravotním stavu, kondici, stavu mysli či životním stylu jedince.¹²

Podle definice WHO (World Health Organization – Světová zdravotnická organizace) je „*stařecký věk neboli senescence obdobím života, kdy se poškození fyzických či psychických sil stává manifestní při srovnání s předešlými životními obdobími*“.¹³ Petr Sak a Karolína Kolesárová uvádějí že „*senior je člověk v završující životní fázi se specifickým postavením ve společnosti*“.¹⁴ Seniora již nečeká přechod do další životní fáze. Kategorie seniora má na jedné straně hranici středního věku, na druhé straně končí smrtí.

Stáří je biologický i sociální jev.¹⁵ Přitom pro oba jevy můžeme najít styčné charakteristiky. Oba jevy, biologický i sociální, provází významné ztracení schopností zajišťovat vlastní integritu a udržovat hodnototvorné vazby na okolní svět. Biologický

¹⁰ MAREŠ, P., *Seniori a politika*, in *Sociologický časopis XXXIV*, (3/1998), s. 322.

¹¹ VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 21.

¹² Srov. SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*, s. 25.

¹³ HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 20.

¹⁴ SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*, s. 25.

¹⁵ Srov. SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*, s. 25.

fenomén je spojen s úbytkem sil a selháváním fyzických i duševních funkcí. Sociálně je stáří definováno jako rostoucí závislost, jak na systému sociálního zabezpečení, tak na druhých jedincích, kteří o seniora pečují. Paradoxně je tato závislost spojena s rozpadem sociálních sítí seniorů a jejich sociální izolací.¹⁶

Vymezení stáří však není dáno somaticky, jak by se mohlo na první pohled zdát. Koresponduje s novodobým členěním lidského života podle osy, kterou tvoří trh práce. Prakticky je tedy za seniora považován ten, který dosáhl věku odchodu do důchodu. Senieorem se stává v době, kdy ztrácí své postavení na trhu práce a získává nárok ve vztahu k sociálnímu státu.¹⁷ I přes rozdíly penzijních systémů v jednotlivých zemích je to většinou jedinec ve věku 65 let. Proto se také „rané stáří“ datuje do věkového pásma 65 – 75 let. 75. rok věku považujeme jako začátek „vlastního stáří“. Překročení 85. roku věku je pak označováno jako „dlouhověkost“. Zatímco u mladých seniorů je v popředí pozornosti seberealizace ve volném čase, pro staré seniory jsou aktuální častější zdravotní obtíže, nemoci, často i osamělost.¹⁸

Pro sociální postavení jedince v dnešní době přestává být určující, k jaké stavovské úrovni patří rodina, z níž pochází, rozhodující je postavení jedince na trhu práce.¹⁹ V tradičních společnostech byla identita v rámci systému sociálních rolí a statusů stabilní, v moderních společnostech hovoříme o krizi identity.²⁰ Toto hledání identity se týká i stárnutí a starých lidí ve společnosti. Nejde pouze o fakt, že v ní roste počet a zároveň podíl starších osob, ale nově se vymezuje stáří jako sociální kategorie a vztah společnosti k němu.

Stárnutí společnosti otevírá debatu nad legitimitou sociálních zájmů hlavních věkových skupin. V České republice tradičně převládají očekávání spojená s důvěrou, ba dokonce se spoléháním na stát v mnoha dimenzích sociální politiky. Mladá generace očekává od státu ulehčení startu do života, podporu rodin s dětmi. Spolu se střední generací má zájem na tom, aby jejich příjmy nebyly příliš oklešťovány daněmi a příspěvky do systému sociálního a zdravotního zabezpečení. Seniorská populace pak očekává důchody, které nepovedou k výraznému propadu životní úrovně.²¹

¹⁶ Srov. MAREŠ, P., Seniori a politika, in *Sociologický časopis XXXIV*, (3/1998), s. 322.

¹⁷ Srov. tamtéž, s.323.

¹⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 20.

¹⁹ Srov. REICHEL, J., *Kapitoly systematické sociologie*, s. 191.

²⁰ Srov. BAUMAN, Z., *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*, s. 205 – 207.

²¹ Srov. VIDOVIČOVÁ, L., RABUŠIC, L., *Seniori a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti*, [online]. [cit., 2013-11-10] Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vidrab.pdf>.

1.2 Demografický vývoj

Česká společnost náležela po staletí svým rodinným chováním k západnímu typu sociálního života i s jeho reprodukčními vzorci a strategiemi.²² Charakteristický pro ni byl pozdější věk sňatku, s tím spojený vyšší věk prvorodiček a vysoký podíl celoživotně svobodných. Tento vzorec zajišťoval i bez antikoncepce jen mírný populační růst a také to, že se děti rodily převážně do rodin, které měly alespoň elementární ekonomický základ pro jejich zabezpečení.²³ Během 20. století byl demografický vývoj v českých zemích ovlivněn několika populačními vlnami a zářezy. První velmi hluboký zářez do věkové struktury byl vytvořen poklesem porodnosti v letech první světové války. Naopak poválečná léta byla obdobím vzestupu porodnosti. Další prudký pokles porodnosti přinesla třicátá léta. Byl způsoben hospodářskou krizí a také vzestupem ekonomické aktivity žen a přesunem do měst, kde se zpravidla rodí méně dětí. K vzestupu počtu narozených docházelo až na konci let třicátých a paradoxně rovněž po celou první polovinu čtyřicátých let, tedy v dobách druhé světové války. Růst porodnosti v té době lze vysvětlit řadou faktorů: do fertilního věku se dostávaly silné ročníky narozené po první světové válce, na svět přicházely děti, jejichž narození bylo odloženo z doby hospodářské krize, částečně byla významná i skutečnost, že narozením potomka se rodiče mohli vyhnout nasazení na nucené práce.

Po druhé světové válce došlo k jistému vzestupu porodnosti v letech 1946 - 1947, dále však už počet narozených klesal. Důvodem bylo především snížení celkového počtu obyvatel v důsledku válečných ztrát, odsunu Němců, poúnorové emigrace, zvýšení ekonomické aktivity žen i zhoršování ekonomické situace rodin po měnové reformě v roce 1953. Na pokles porodnosti mezi lety 1958 a 1959 pak mělo jednoznačně vliv přijetí zákona o umělém přerušení těhotenství²⁴, který učinil interrupce poměrně dostupnými.²⁵

²² Typologie dle Hajnala o dvou typech evropské rodiny, západoevropském a východojižním.

Západoevropský – existence nukleární rodiny, poměrně slabé příbuzenské vztahy v rámci širších rodin. Děti odchází z rodin časně a nastupují do služby v bohatších rodinách. Východojižní – časně sňatky, velké domácnosti s nejstarším členem v čele, děti vytvářejí domácí pracovní sílu. Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 93.

²³ Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*, s. 23.

²⁴ Zákon byl přijat údajně v zájmu ochrany zdraví ženy, praxe interrupčních komisí však ukázala, že převažovaly spíše sociální důvody jako např. bytová tíseň, více dětí, u nevdaných žen stačil pro uměle přerušené těhotenství rodinný stav ženy. Většina žádostí (dlouhodobě přes 90 %) byla vyřízena kladně. Tento fakt přispěl k tomu, že společnost vnímala interrupce jako legální regulaci počtu dětí. V roce 1987 byly interrupční komise zrušeny. To se promítlo do zvýšení počtu interrupcí v roce 1988, kdy bylo

Česká republika se v období po druhé světové válce začala výrazně odlišovat od západoevropských zemí. Po celou komunistickou etapu byl pro Českou republiku příznačný nízký věk vstupu do manželství, po sňatku zpravidla následovalo v krátké době narození potomka. Významná část sňatků byla urychlena nebo vynucena těhotenstvím partnerky.²⁶ K vzestupu porodnosti došlo v šedesátých letech, kdy se do fertilního věku dostala silná generace první poloviny čtyřicátých let. Od roku 1965 však počet narozených opět výrazně klesl, ačkoli počet žen v plodném věku stabilně vzrůstal. Tato skutečnost byla způsobena změnou populačního klimatu, zejména odklonem od rodičovství více než dvou dětí.

Největší vzestup porodnosti přišel na počátku sedmdesátých let. Propopulační opatření tehdejší vlády²⁷ zastihla ve fertilním věku ještě početné ročníky ze čtyřicátých let, což se odrazilo ve vyšším podílu narození druhých a dalších dětí. Svou roli sehrála i atmosféra normalizace, která způsobovala, vzhledem k nižší možnosti seberealizace, stáhnutí jedinců do rodiny. Porodnost dosáhla vrcholu v roce 1974, poté už klesala.²⁸

Po pádu komunistického režimu došlo k přeměně reprodukčního chování. Generace, které dorůstají v nových ekonomických podmínkách, odkládají nebo odmítají vstup do manželství a rození dětí.²⁹ Otevření společnosti a ekonomiky prudce zvýšilo hodnotu ztracených příležitostí, které je s raným rodičovstvím spojováno. Nově se nabídl možnost cestovat, vynořila se možnost podnikat a zvýšila se dostupnost univerzitního vzdělání. Konzumní aspirace začaly výrazně přesahovat reálné možnosti.³⁰ Na druhé straně se vnější podmínky pro založení rodiny a zodpovědnou výchovu dětí zhoršily. Objevila se do té doby neznámá obava z hrozcí nezaměstnanosti, zkomplikovala se situace na trhu s byty, snížila se úroveň sociálního

zaznamenáno jejich historické maximum (110 tisíc). Srov. MPSV, *Národní zpráva o rodině*, [online]. [cit. 2013-09-29] Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.

²⁵ VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

²⁶ Srov. CHALOUPKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a rolím v rodině v České republice a v Evropě*, [online]. [cit.2013-10-29]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf.

²⁷ V případě prvních manželství existovala výrazná podpora ze strany státu. Novomanželské půjčky se dávaly pouze těm, kdo uzavřeli manželství do věku třiceti let, za každé narozené dítě se odmazávala část dluhu, pokud bylo dítě narozeno do třiceti let věku manželů a přežilo jeden rok. Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou*, s. 225.

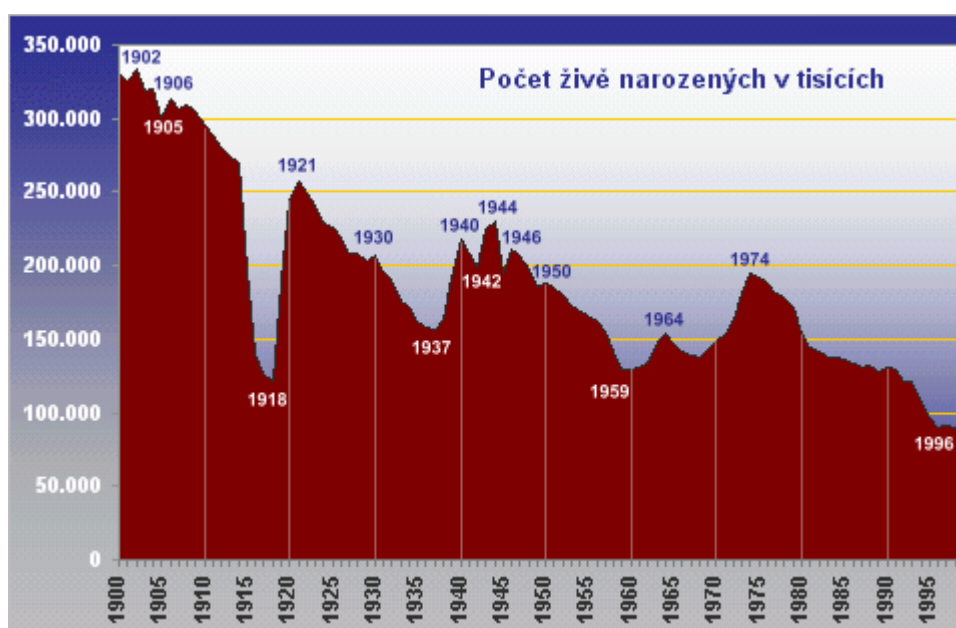
²⁸ VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

²⁹ Srov. CHALOUPKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a rolím v rodině v České republice a v Evropě*, [online]. [cit.2013-10-29]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf.

³⁰ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 261.

zabezpečení.³¹ Všechny tyto faktory vedly k proměně populačního klimatu projevující se dvěma odklady: odkladem v zakládání domácností a odkladem v rozhodování o prvním dítěti. V České republice se tak prosadil nový režim demografického chování. Úhrnná plodnost v průběhu devadesátých let klesla pod západoevropský průměr a v současnosti patří její úroveň v ČR mezi nejnižší v Evropě. Nevyhnutelným důsledkem těchto změn je intenzivnější stárnutí populace.³²

Graf 1: Vývoj počtu živě narozených dětí ve 20. století na území dnešní ČR (v tisících)

Zdroj: DEMOGRAFIE.INFO, *Populační vývoj v ČR* [online]. [cit., 2013-9-23] Dostupné z WWW: http://www.demografie.info/?cz_popvyvoj=&PHPSESSID=056fb9306011ecf2f265a2617a65afbc

Stárnutí věkové struktury české populace se na našem území započalo již v meziválečném období, nicméně jeho další průběh po druhé světové válce nebyl rychlý ani plynulý. Populaci České republiky můžeme z demografického hlediska považovat za starou už kolem roku 1950, kdy 9,3 % obyvatel dosáhlo věku 65 let. Mezi roky 1950 a 1970 nastalo dosud nejrychlejší stárnutí populace. Po roce 1970 proces

³¹ Srov. CHALOUPOKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a rolím v rodině v České republice a v Evropě*, [online]. [cit.2013-10-29]. Dostupné na WWW: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf.

³² Srov. VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

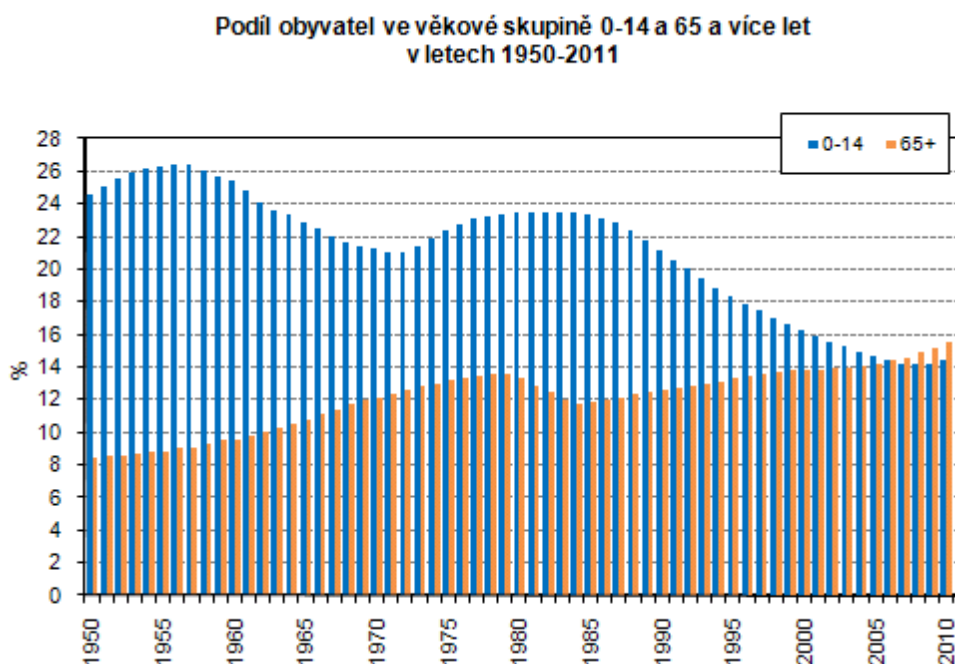
demografického stárnutí až do roku 1990 rostl pouze mírně. Tento vývoj byl především odrazem natalitní vlny v první polovině sedmdesátých let, pozitivně zde působilo i snižování novorozenecké a kojenecké úmrtnosti. K tomu se v osmdesátých letech připojil i vývoj na vrcholu věkové pyramidy, kde se promítal vliv početně velmi slabých generací narozených během první světové války a vliv zhoršující se úmrtnosti ve středním a vyšším věku, především u mužů. K rychlejšímu demografickému stárnutí dochází v důsledku snižování úmrtnosti a především vlivem prudkého poklesu porodnosti po roce 1990. Díky historicky vzniklým deformacím věkové struktury, brzdícímu efektu natalitní vlny sedmdesátých let postupovalo stárnutí mírným tempem a teprve ve druhé polovině devadesátých let dosáhl podíl seniorů ve věku nad 65 let opět stejné úrovně jako na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let.³³ Po roce 1990 je pro Českou republiku charakteristický růst průměrného věku obyvatel a zvláště růst indexu stáří, kdy od roku 2006 počet seniorů nad 65 let věku začal převyšovat počet dětí do 15 let. Mezi obyvateli nad 65 let dnes převažují ženy, přičemž v obyvatelstvu nad 80 let je podíl žen více než dvoutřetinový (viz Graf 2).³⁴ Dvořáková uvádí, že „*dvacáté století začínalo jako „století dítěte“ a skončilo jako „století stáří“*“.³⁵

³³ Srov. VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští seniori včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

³⁴ Srov. MAŠKOVÁ, M. *Vnitřní trendy*, in POTŮČEK, M., VESELÝ, A. (eds), *Klíčová ohrožení a příležitosti rozvoje České republiky do roku 2025* [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: <http://www.vyzkum.cz/UserFiles/file/Podkladove%20studie/Ohrozeni%20a%20prilezitosti%20CR%20do%202025.pdf>.

³⁵ DVOŘÁKOVÁ, D., *Kvalita života seniorů*, s. 22.

Graf 2: Podíl obyvatel ve věkové skupině 0 – 14 a 65 a více let v letech 1950 - 2011

Zdroj: CZSO.CZ, *Grafy populačního vývoje 1950 až 2012* [online]. [cit., 2013-9-23] Dostupné z WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_obyvatel_ve_vekove_skupine_0_14_a_65_a_vice_let_v_letech_1950_2012

Český statistický úřad vypracoval v roce 2009 scénář střední (nejpravděpodobnější) varianty projekce obyvatelstva ČR do roku 2065, kde předpokládá, že míra úhrnné plodnosti vzroste z 1,50 (2001) až na úroveň 1,72 (2050) a poté bude stagnovat. Nebude však dosahovat úrovně, která by zajistila prostou reprodukci populace. Poroste také naděje dožití ze 74,5 let (muži), resp. 80,6 let (ženy) v roce 2010 na 86,5 let (muži), resp. 91 let (ženy) v roce 2065. Celkový počet obyvatel ČR by měl mít do roku 2030 rostoucí tendenci (11 mil.), poté je očekáván pokles až na úroveň 10,7 mil. v roce 2065.³⁶

Nejen Česká republika, ale i ostatní země Evropské unie čelí stárnutí populace. Evropský statistický úřad (Eurostat) vytvořil v roce 2012 projekci vývoje míry závislosti - *old-age dependency ratio*, podle které bude Česká republika mladší oproti průměru zemí EU do roku 2050, po tomto roce by měl nastat opačný trend a Česká republika bude naopak starší. V roce 2010 byla v České republice míra závislosti 21,57

³⁶ Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Projekce obyvatelstva České republiky*, [online]. [cit., 2013-7-13] Dostupné z WWW: www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09

% (celá EU - 25,92%), předpokládaný nárůst v roce 2050 je na 50,14% (EU - 50,16%) v roce 2065 až na 55,00% (EU - 52,55%).³⁷

Mašková uvádí, že „do budoucna lze očekávat, že senioři ve věku nad 65 let budou jedinou početně rostoucí skupinou, zatímco počet obyvatel mladších 65 let, tedy dětí i obyvatelstva v produktivním věku, bude ubývat. Tato kombinace vede k velmi rychlému demografickému stárnutí, kdy podíl staršího obyvatelstva v celkové populaci rapidně vzrůstá. V Evropě se zvýší podíl osob ve věku nad 65 let z dnešních 16 % na více než 20 % do roku 2025 a na 27 % v roce 2050“.³⁸

Klíčovým faktorem budoucího populačního vývoje v ČR bude vývoj plodnosti. Proces odkládání mateřství do vyššího věku pokračuje a bude záležet na tom, na jaké úrovni se situace stabilizuje. Jednou z možností je, že bude následovat silnější oživení úhrnné plodnosti v rámci ukončení trendu odkládání do vyššího věku, podobně jako v některých západoevropských zemích.³⁹ Jak ale upozorňuje Ivo Možný, odklad u ženy znamená „neúprosně se zužující možnost mít děti (...) omezený čas plodnosti, že zbude na jedno, sotva na dvě.“⁴⁰ Jan Keller k tomu dodává, že „ti, kteří si děti pořídili, se zachovali vysloveně neekonomicky. Již při prvním dítěti si snižují svoji životní úroveň a od druhého dítěte jim pak klesá přímo drasticky“.⁴¹

Druhým faktorem bude vývoj úmrtnosti, kde demografové předpokládají pokračování nastoupeného trendu prodlužování naděje dožití a dohánění vyspělejších evropských zemí.⁴² Nejobtížněji lze předvídat vývoj zahraniční migrace, kvůli nestálosti migračních proudů, které reagují na ekonomické a politické faktory. Na základě dosavadních výzkumů v oblasti zahraniční migrace lze předpokládat, že nabude ve střednědobém horizontu v České republice na intenzitě a podíl cizinců s trvalým

³⁷ Srov. EUROSTAT, *Old-Age Dependency Ratio* [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

³⁸ MAŠKOVÁ, M. *Demografie, migrace, urbanizace*, in POTŮČEK, M., VESELÝ, A. (eds), *Klíčová ohrožení a příležitosti rozvoje České republiky do roku 2025* [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW:<http://www.vyzkum.cz/UserFiles/file/Podkladove%20studie/Ohrozeni%20a%20prilezitosti%20C%20R%20do%202025.pdf>.

³⁹ Srov. tamtéž.

⁴⁰ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 242.

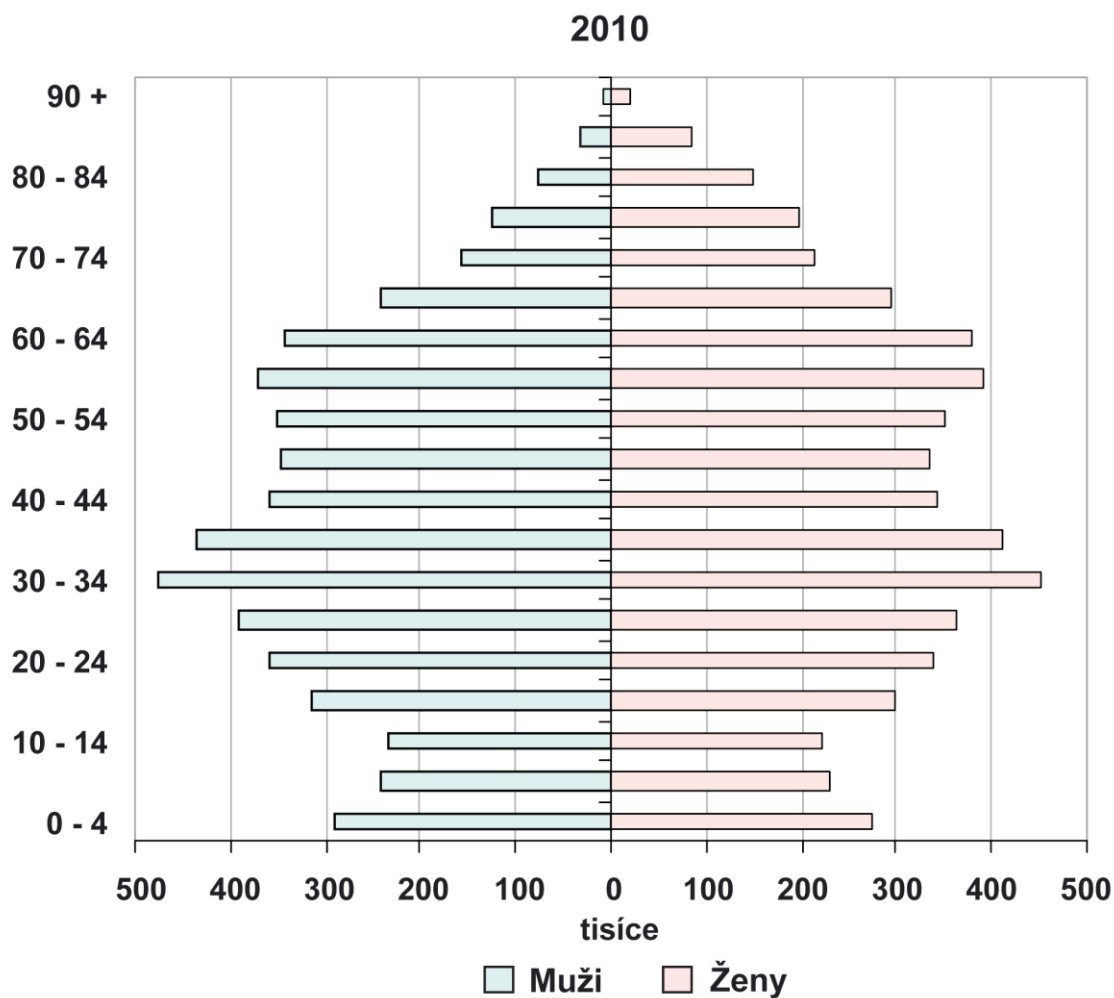
⁴¹ KELLER, J., *Soumrak sociálního státu*, s. 33.

⁴² Srov. MAŠKOVÁ, M. *Vnitřní trendy*, in POTŮČEK, M., VESELÝ, A. (eds), *Klíčová ohrožení a příležitosti rozvoje České republiky do roku 2025* [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW:<http://www.vyzkum.cz/UserFiles/file/Podkladove%20studie/Ohrozeni%20a%20prilezitosti%20C%20R%20do%202025.pdf>.

pobytem se bude zvyšovat. Větší odliv české pracovní síly není příliš reálný, významněji se může uplatnit selektivně pouze u některých profesí.⁴³

V důsledku těchto vlivů se rozložení věkové struktury populace bude značně lišit od stavu, ve kterém se nacházelo v roce 2010 (viz Graf 3).

Graf 3. Věková struktura populace ČR v roce 2010 (stav k 1.1)

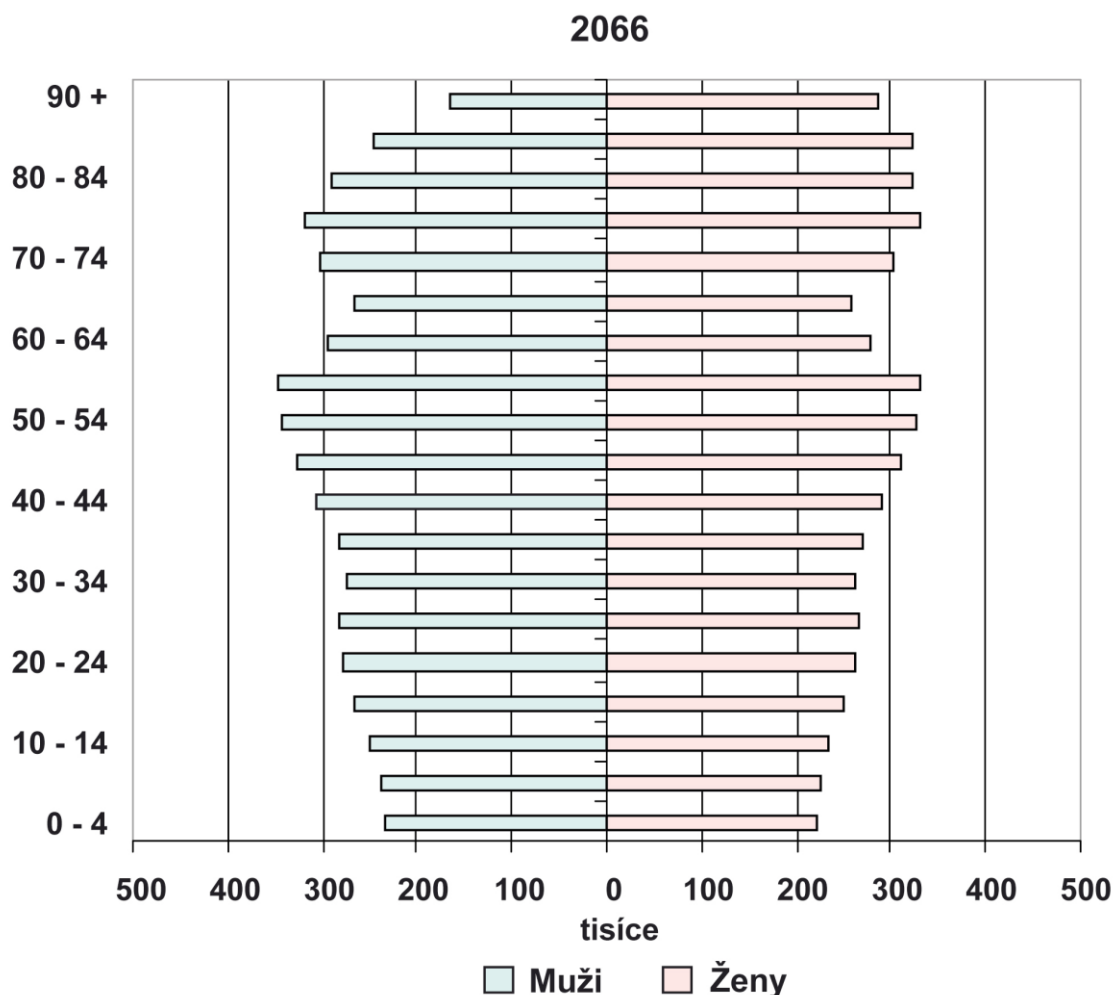
Zdroj: MAŠKOVÁ, *Vnitřní trendy*

Počet obyvatel v produktivním věku se bude snižovat. Tuto slábnoucí vrstvu bude silně ekonomicky zatěžovat fakt, že počty obyvatel ve vyšším věku budou růst (viz Graf 4). Růst výdajů na sociální zabezpečení a zdravotní péči bude ovlivňovat skutečnost, že

⁴³ Srov. tamtéž.

se bude měnit složení závislých osob – osoby v důchodovém věku budou převažovat nad dětmi.⁴⁴

Graf 4. Prognóza věkové struktury populace ČR v roce 2066

Zdroj: MAŠKOVÁ, *Vnitřní trendy*

Z nastíněného vývoje lze usuzovat, že potenciál rodinné péče o velmi staré jedince se bude zmenšovat. U osob ve věku nad 80 let je velká pravděpodobnost výskytu chronických nemocí, různých forem omezení při fungování v běžném životě a z toho vyplývající závislost na pomoci a péči druhých. Možnosti neformální péče v rodinách se budou zmenšovat. Dá se očekávat, že porostou nároky na kvalitu a kvantitu, i na

⁴⁴ Srov. MAŠKOVÁ, M. *Vnitřní trendy*, in POTŮČEK, M., VESELÝ, A. (eds), *Klíčová ohrožení a příležitosti rozvoje České republiky do roku 2025*[online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW:<http://www.vyzkum.cz/UserFiles/file/Podkladove%20studie/Ohrozeni%20a%20prilezitosti%20C%20R%20do%202025.pdf>.

finanční zabezpečení veřejných sociálních a zdravotních služeb zaměřených na seniory.⁴⁵

Dopady stárnutí společnosti nelze omezit pouze na finanční a materiální rovinu, důsledky demografických změn se projeví i v mentalitě celé společnosti. Lenka Vohralíková a Ladislav Rabušic předpokládají že „vznikne mohutná skupina ekonomicky závislé populace se specifickými potřebami v oblasti materiálního zajištění, spotřeby, zdravotní péče či bydlení. V rámci ekonomické dimenze se vedou především diskuse o rostoucí ekonomické zátěži způsobené zvyšujícím se objemem starobních důchodů a výdajů na zdravotní zabezpečení, ale třeba též polemiky o důsledcích populačního stárnutí na zpomalení ekonomického růstu. Populační stárnutí by mělo být pro společnost jako celek (...) především výzvou, s níž se pojí i proměna sociálního klimatu a mentality společnosti“.⁴⁶ Autoři upozorňují na to, že zvyšující se počet seniorů ve společnosti neznamená, že se senioři nemohou stát marginální skupinou, jejíž potřeby a hodnoty budou přehlíženy. Dnešní individualizovaná společnost je zaměřená na dosahování úspěchů, ztrácí se v ní smysl pro rodinnou solidaritu, oslabují se kontakty rodinného rázu a prosazuje se kult mládí. V takové společnosti „postrádají staří lidé v celospolečenském uvažování důstojný kredit“. Tato skutečnost se ve vyhraněné podobě může projevit *ageismem* – diskriminací či ponižováním z důvodu věku.⁴⁷ Lucie Vidovičová definuje *ageismus* jako „ideologii založenou na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovanou skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité korhotě/generaci“.⁴⁸

Za jednu z příčin *ageismu* můžeme označit soupeření mezi statusovými skupinami o omezené zdroje sociálního státu. Zvyšující se podíl seniorů vytváří tlak na výdaje, který je posilován růstem nákladnosti intervencí ve prospěch zlepšování jejich postavení (např. v podobě rostoucích nákladů na lékařskou péči). Legitimitu nároků seniorů ohrožuje jednak finanční krize, paradoxně ji však ohrožuje i relativní zlepšení pozice

⁴⁵ Srov. MAŠKOVÁ, M. *Vnitřní trendy*, in POTŮČEK, M., VESELÝ, A. (eds), *Klíčová ohrožení a příležitosti rozvoje České republiky do roku 2025*[online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW:<http://www.vyzkum.cz/UserFiles/file/Podkladove%20studie/Ohrozeni%20a%20prilezitosti%20C%20R%20do%202025.pdf>.

⁴⁶ VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 113.

starých lidí, ke kterému ve většině demokratických zemí v posledních desetiletích došlo – senioři přestali být vnímáni jako skupina, která „potřebuje pomoci“. V neposlední řadě tuto legitimitu ohrožují konkurenční nároky jiných skupin, jako jsou rodiny s dětmi, nezaměstnaní apod.⁴⁹ Lucie Vidovičová uvádí, že „*třetina mladých lidí si myslí, že senioři žijí na úkor mladé generace*“.⁵⁰ Populační stárnutí považuje česká veřejnost za negativní jev, vidina poklesu počtu obyvatelstva a zvýšení počtu seniorů je vnímáno jako hrozba. Tato skutečnost bývá označována termínem „demografická panika“. Ta spojuje demografické stárnutí společnosti s ohrožením její prosperity. Stáří je v této souvislosti spojováno s představou velmi nákladné položky zatěžující státní rozpočet.⁵¹

1.3 Mezigenerační solidarita

Lubomír Mlčoch ve své studii zmiňuje postřeh držitele Nobelovy ceny za ekonomii Kennetha Arrowa, že „*závazky rodičů vůči dětem byly jaksí odjakživa považovány za tak samozřejmé, že je ani nejstarší náboženské systémy nepovažovaly za nutné formulovat jako mravně zavazující povinnosti*“. Závažně je v Dekalogu formulována pouze povinnost dětí vůči rodičům. Na té se pak zakládá pojetí dítěte jako záruky na zabezpečení ve stáří. Mezigenerační solidarita rodičů, dětí a prarodičů tvořila úhelný kámen rodinného života a tradičního hospodaření. Arrow však upozorňuje, že dnes už „*děti nejsou aktivity tohoto typu*“, nejsou garancí zabezpečeného stáří.⁵²

Nejen v Bibli, ale i v ostatních dílech dávné doby např. v Platónově republice je diskutován problém zacházení dospělých dětí se starými rodiči, ale i problém zacházení rodičů s dětmi. Jak staří rodiče, tak malé děti potřebují péči. Jak zdůrazňuje další nositel Nobelovy ceny za ekonomii Gary Becker: „*Ekonomická analýza vztahů v rámci rodiny dospívá k důležitému závěru, že mezi těmito dvěma problémy existuje úzký vztah*“.⁵³

⁴⁹ MAREŠ, P., *Senioři a politika*, in *Sociologický časopis XXXIV*, (3/1998), s. 325

⁵⁰ VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 172.

⁵¹ Srov. PETROVÁ KAFKOVÁ, M., *Šedivějící hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*, s. 11.

⁵² ARROW, K., in MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny, v proměnách času institucí a hodnot*, s. 86.

⁵³ BECKER, G., *Ekonomický způsob pohledu na život*[online]. [cit., 2013-10-30] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Ftucnak.fsv.cuni.cz%2F~hajek%2FMetodologie%2Ftexty_seminar%2FBecker.doc&ei=Ml5xUtSqE4fIsgbQooHABg&usg=AFQjCNFzIYrK4Sdw7gScQfOOCi88HiU3Iw&bvm=bv.55617003,d.Yms.

Můžeme předpokládat, že péče o staré lidi byla uskutečňována výhradně v rámci rodiny.⁵⁴ Ve starověku a středověku byla představa rodiny spojena se společenstvím lidí, kteří spolu bydlí, spolu hospodaří a podléhají jedné autoritě – hlavě rodiny. Takto je rodina pojata v Bibli, v římském právu, v antické i židovské kultuře se do rodiny počítali nejen pokrevní příbuzní, ale všichni v domě včetně otroků a služebnictva.⁵⁵ Reprodukční funkce rodiny, byla po staletí pokládána za samozřejmou.⁵⁶ Na své budoucí povolání se děti připravovaly v rodině, i když to nemusela být pouze rodina vlastní. Fakticky byla rodina výrobní jednotkou, ať už se zabývala zemědělstvím, či řemeslem.⁵⁷ Střídání generací bylo daleko plynulejší než dnes hlavně díky velké úmrtnosti žen v plodném věku - vícegenerační rodina v podobě, kterou má dnes, byla velmi nepravděpodobná. Možný k tomu uvádí, že „*představa patriarchálního statku, či řemeslnického městského domu, kde vládne manželský pár nejstarší generace a s ním žijí i rodiny jeho dětí, sourozenci, a všichni se svými případnými dětmi a snad ještě s prarodiči, je čistou historickou fikcí*“.⁵⁸

Rodinu žijící pospolu spojoval existenční tlak a vazba k půdě, zdroji obživy. Děti i senioři jako ekonomicky závislí členové rodiny byli tolerováni, svou účast na ekonomickém zajištění přizpůsobovali svým aktuálním možnostem. Jednotlivé fáze života byly každému členu rodiny předem známé a byly přijímány jako danost.⁵⁹ Mladí lidé z chudých rodin, což byla většina, odcházeli do služby a jen nejstarší syn (někdy nejmladší) se staral o zděděný majetek a k tomu o rodiče, kteří mu majetek předali. U zámožnějších vrstev se teprve koncem devatenáctého století objevuje tzv. generační problém, kdy mladší čekají, až jim konečně ti starší předají majetek a půjdou na výmínek, nebo konečně zemřou a mladí budou hospodařit sami.⁶⁰

Pokud rodina chyběla nebo nemohla či nechtěla pečovat, ocitali se staří lidé na periferii lidského společenství. Pokud byla skupina potřebných lidí početně malá, společnost si péči o ni nijak zvlášť nepřipouštěla. Osud starých lidí, kteří zůstali sami a bez prostředků, byl těžký. Potulovali se, žebrali a často umírali hladem, či

⁵⁴ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 183.

⁵⁵ Srov. MOŽNÝ, I., *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*, s. 18.

⁵⁶ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, s. 54.

⁵⁷ Srov. ŠULOVÁ, L. *Člověk v rodině*, in VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., *Aplikovaná sociální psychologie I*, s. 322.

⁵⁸ MOŽNÝ, I., *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*, s. 47.

⁵⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Fenomén stáří*, s. 55.

⁶⁰ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Starí lidé nebyli ctení od nepaměti*, [online]. [cit., 2013-10-30] Dostupné z WWW: http://www.i60.cz/clanek_4508_jirina-siklova-stari-lide-nebyli-cteni-od-nepameti.html#.UnFqjYLhbIU.

podchlazením. Když se jejich počet zvětšoval, což se dělo hlavně v dobách ekonomicky problematických, vzrůstal tlak na společnost, aby se jich ujala a nějakým způsobem je zaopatřila.⁶¹

Tradiční péče o staré lidi měla charitativní charakter, vycházející z lásky k bližnímu. Byla praktikována především v kláštorech, kněžími nebo bohatými jedinci. V 15. a 16. stol. byly v Evropě zakládány obecní ústavy pro zchudlé a staré občany. V českých zemích převažovaly tři základní typy ústavní péče. Špitály představovaly první instituci pro dlouhodobý, trvalý pobyt starých lidí. Jejich správa spadala pod klášterní či světskou moc, v některých případech byla v rukách soucitných donátorů. Druhým typem byly klášterní nemocnice – většinou pro řeholníky či nemocné ze šlechtických rodin. Třetím typem byly nemocnice pro malomocné. Všechna tato zařízení měla azylový charakter, převažoval názor, že léčit staré osoby je zbytečné.

V 18. století doporučil Josef II. společně se zavedením chudinského a domovského práva nový způsob péče o staré lidi - farní chudinské ústavy. Tato péče se osvědčila a byla rozšiřována. Obce a města začaly budovat pastoušky, chudobince a starobince. Takto nově pojatá péče byla především sociální péčí – snažila se odstranit žebrotu – byla významným přínosem, protože zajišťovala v minimální míře péči o ty, kteří byli do té doby ponecháni napospas nahodilé dobročinnosti.⁶² Teprve od druhé poloviny 19. století vstupuje do péče o potřebné stát, a to formou garantovaných finančních dávek, které byly poskytovány starým, invalidním a nemocným lidem. Jako první začalo tyto dávky poskytovat Bismarckovo Německo, které zavedlo povinné sociální pojištění občanů, z něhož byly placeny příspěvky starým a invalidním lidem.⁶³

Kancléř Otto von Bismarck se ve sféře sociální politiky zasadil o počín, který neměl v jeho době ve světě obdoby. Nebyl k němu veden pouhým soucitem s potřebnými, ale uvědomoval si nebezpečí silícího sociálně demokratického hnutí v Prusku. Zakázal proto na jedné straně sociálně demokratickou stranu, ale na druhé straně postupně zavedl pojištění pro případ nemoci, pracovního úrazu, invalidity a stáří.⁶⁴ Původní ideou fungování německého důchodového zabezpečení bylo fondové pojištění proti invaliditě. To se brzy přeměnilo v povinný systém důchodového

⁶¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Fenomén stáří*, s. 183.

⁶² Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Fenomén stáří*, s. 186 - 189.

⁶³ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 49.

⁶⁴ Srov. POTUČEK, M. *Sociální politika*, s. 12.

pojištění.⁶⁵ Parametry tohoto systému byly ovšem značně odlišné od dnešní doby, povinný věk odchodu do důchodu byl 70 let v době, kdy očekávaná délka dožití u mužů byla méně jak 45 let.⁶⁶ Po druhé světové válce, kdy se znehodnotila kapitálová hodnota, byl tento systém přeměněn do průběžného systému. Dnešní podoba základního důchodového systému je z roku 1957 a je založena na principu PAYG (pay-as-you-go).⁶⁷ Tento systém je založen na skutečnosti, že pojištěnec odvádí během svého produktivního věku platby důchodového pojištění, které jsou průběžně používány na výplatu důchodů penzistů. Systém tak od sebe generačně odtrhává příspěvky a výplatu dávek. Je založen na mezigenerační smlouvě, kdy plátcí penzijního pojištění očekávají, že oni budou dnes přispívat na důchody současných seniorů a v budoucnu bude mladší generace platit důchody jim. S ohledem na demografický vývoj lze předpokládat, že stávající systém povede k neudržitelnému zvýšení výdajů na výplatu penzí. Řešení krize důchodového systému je proto otázkou, na kterou musí hledat odpověď všechny politické strany, ať se již pohybují na levé, či pravé části politického spektra. Otázka reformy důchodového systému je politicky i sociálně citlivá. Na jedné straně populační vývoj uvádí průběžný systém na okraj propasti. Na straně druhé vyšší podíl starších osob v populaci způsobuje, že větší procento voličů hájí zájmy osob v poproduktivním věku, což brání provést reformu důchodového systému radikálním způsobem.⁶⁸

⁶⁵ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 27.

⁶⁶ Srov. TOMEŠ, Z., *Je stárnutí populace výzvou pro hospodářskou politiku?*, [online]. [cit., 2013-12-14] Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/do/econ/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2005-08.pdf>.

⁶⁷ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 27.

⁶⁸ Srov. TOMEŠ, Z., *Je stárnutí populace výzvou pro hospodářskou politiku?*, [online]. [cit., 2013-12-14] Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/do/econ/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2005-08.pdf>.

2 Senioři a politika

2.1 Politická aktivita seniorů a jejich zájem o politické dění

Petr Mareš vymezuje tři základní problémy ve vztahu mezi stářím a politikou: „*politickou aktivitu starých lidí, jejich politický vliv a politickou odpovědnost společnosti vůči starým lidem*“.⁶⁹ Stáří jako faktor politické aktivity či postojů není tak významné, jako jiné faktory, kterými jsou původ, pohlaví, náboženství. Politické postoje, chování, je podobné u lidí mladších či starších. Výzkum politického chování starších lidí připisuje větší význam generačním, než věkovým vlivům. Věkové vlivy jsou důsledkem procesu stárnutí - s přibývajícím věkem lidé mohou být méně společenští, konzervativnější apod. Generační vlivy jsou pak způsobeny charakterem doby, společnými zkušenostmi s určitými historickými událostmi, které ovlivňují celý život této kohorty a zůstávají zachovány i ve stáří.⁷⁰ Patrick Fisher uvádí, že příslušníci různých generací vyznávají rozdílné hodnoty v závislosti na měnících se socioekonomických podmínkách společnosti. Tyto podmínky mají vliv na formování politických hodnot od dětství až do rané dospělosti. Mladí voliči často zrcadlí dominantní politické klima, ve kterém byli politicky socializováni, různé generace mají pak různé politické preference.⁷¹ Dle Lukáše Linka se jedinci v době dospívání a rané dospělosti o politiku většinou příliš nezajímají, tudíž stranická identifikace se získává dříve, již od rodičů, v komunitě, ve společnosti v období zvaném raná fáze politické socializace. Podíl stranicky identifikovaných jedinců narůstá kolem 30. roku věku, tento vzestup pak kulminuje okolo 60 -65 let věku.⁷²

S narůstajícím věkem celková politická aktivita seniorů klesá. Činností, které nevyžadují vysokou aktivitu a nejsou náročné na vynakládanou energii, se však senioři zúčastňují až do vysokého věku.⁷³ Politická organizovanost seniorů se ve větším měřítku zatím nedaří. Politické strany sdružující důchodce sice vznikají, ale pohybují se na okraji politického spektra ve většině zemí, kde se zvyšuje počet starých lidí a

⁶⁹ MAREŠ, P., Senioři a politika, in *Sociologický časopis XXXIV*, (3/1998), s. 325.

⁷⁰ Srov. STREECK, W., *Politika stárnoucí společnosti: od generační smlouvy ke generačnímu konfliktu?*, in GRUS, P. (eds), *Perspektivy stárnutí*, s. 188.

⁷¹ Srov. FISHER, P., *The Age Gap In 2008 Presidential Election*, in *Society*, vol. 47, Num. 4., s. 296.

⁷² Srov. LINEK, L., *Zrození snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*, s. 163.

⁷³ VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

důchodců. Většina seniorů se přiklání k názoru, že je vhodnější prosazovat své nároky v systému věkově heterogenních politických stran, které hájí zájmy jak mladých, tak starých.⁷⁴ V České republice se k tzv. „šedým“ stranám řadila strana Důchodci za životní jistoty. V roce 1998 měla v předvolebních průzkumech poměrně vysoké preference, nakonec se však do parlamentu neprobojovala.⁷⁵

Marcela Petrová Kavková uvádí, že „senioři se o politiku zajímají více, než mladší jedinci“⁷⁶. Ve svém výzkumu dokládá, že „volební účast roste jak s věkem, tak se vzděláním“ a na rozdíl od jiných výzkumů (Mareš 1998, Vohralíková, Rabušic 2004) se přiklání k názoru, že „neklesá ani ve vysokém věku“. Při klesajícím zájmu o politické dění u celé české populace patří senioři a to zejména senioři s vyšším vzděláním k nejaktivnějším voličům.⁷⁷

Petr Mareš již v roce 1998 předpovídá, že politické strany a organizace budou seniorům věnovat stále více pozornosti: „Nepůjde přitom jen o to, že senioři budou pro politické strany představovat rostoucí rezervoár voličských hlasů, ale pro zvyšující se váhu tohoto období lidského života. Růst významu stáří politické strany donutí nejen redefinovat dílčí body jejich aktuálních programů, ale i zamyslet se nad některými základními východisky politické doktríny, z níž tyto programy vycházejí“⁷⁸. Lenka Vohralíková a Ladislav Rabušic se shodují s Petrem Marešem, v tom, že senioři se stávají díky svému narůstajícímu počtu důležitými voliči, ke kterým se politické strany obrací svými programy a „do popředí se dostávají otázky odpovědnosti společnosti vůči důchodcům, čili otázky rozsahu a podoby mezigenerační sociální solidarity, především pak problém důchodového zabezpečení“.⁷⁹

⁷⁴ Srov. STREECK, W., *Politika stárnoucí společnosti: od generační smlouvy ke generačnímu konfliktu?* in GRUS, P. (eds), *Perspektivy stárnutí*, s. 187.

⁷⁵ Předseda strany Důchodci za životní jistoty se těsně před volbami vsadil s reportérkou televize Nova Kateřinou Hrochovou, že pokud se jeho strana nedostane do Parlamentu, sní chrousta. Sázku pak splnil a před kamerou televize Nova snědl brouka potměníka <http://old.stream.cz/uservideo/216055-cesky-politik-snedl-ziveho-brouka>.

⁷⁶ PETROVÁ KAFKOVÁ, M., *Šedivější hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*, s. 93.

⁷⁷ Tamtéž, s. 97.

⁷⁸ MAREŠ, P., Senioři a politika, in *Sociologický časopis XXXIV*, (3/1998), s. 334.

⁷⁹ VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

2.2 Politika a politické strany

Martin Potůček definuje veřejnou politiku jako „...*disciplínu propracovávající a aplikující výkladové rámce sociologie, ekonomie, politických věd, práva, teorie řízení a dalších oborů k analýze a prognóze procesů formování a uplatňování veřejných zájmů vázících se na řešení diferencovaných sociálních problémů.*“⁸⁰ Ladislav Cabada a Michal Kubát uvádějí, že „...*politiku lze chápat jako boj o společenské uspořádání. Normativní pojetí politiky pod pojmem spravedlivý řád hledá nejvhodnější formu pro optimální uspořádání společnosti. Toto pojetí je kritizováno zastánci čistě deskriptivní definice politiky. Pro ně je politika společenský obchod zaměřený na to, aby společenské konflikty a hodnoty byly regulovány.*“⁸¹ Dnešní politická věda je nejen vědou o politice, nýbrž především vědou o státu, vědou o moci.⁸² Politická věda hovoří o trojdimenzionálním pojetí politiky, pro které ovšem v češtině nenalzáme správné ekvivalenty. Karl Rohe uvádí, že „*politika je uskutečňováním politiky policy s pomocí politiky politics na základě politiky polity.*“⁸³ Termín „policy“ označuje obsahovou dimenzi politiky, vyjadřujeme tím co strana či stát dělají, či co zamýšlejí realizovat. Termínem „politics“ pak vyjadřujeme dynamický aspekt vytváření politiky, jako je boj o moc, interakce, procesy. Výrazem „polity“ pak označujeme podmínky, v nichž se politické konání odehrává, slouží k normativnímu vymezení „pravidel hry“.⁸⁴

V demokratických systémech hrají ve vztahu mezi občanem a politikou významnou roli politické strany. Podílejí se na slučování názorů a potřeb jednotlivých skupin a jednotlivců a významně tak ovlivňují vstupy do politického systému.⁸⁵ „*Politické strany jsou politické organizace, které jmenují kandidáty do státních institucí pod jejich vlastním jménem.*“⁸⁶ V moderní společnosti plní politické strany několik důležitých funkcí. Hájí zájmy velkých společenských skupin, podílí se na formování veřejného

⁸⁰ POTŮČEK, M., *Veřejná politika*, s. 21.

⁸¹ ROSŮLEK, P., *Politika jako předmět zájmu politické vědy*, in CABADA, L., KUBÁT, M. (etc), *Úvod do studia politické vědy*, s. 39.

⁸² Srov. tamtéž, s. 51.

⁸³ ROHE, K., in ROSŮLEK, P., *Politika jako předmět zájmu politické vědy*, in CABADA, L., KUBÁT, M. (etc), *Úvod do studia politické vědy*, s. 49.

⁸⁴ Srov. ROSŮLEK, P., *Politika jako předmět zájmu politické vědy*, in CABADA, L., KUBÁT, M. (etc), *Úvod do studia politické vědy*, s. 45-49.

⁸⁵ Srov. ŘÍCHOVÁ, B., *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*, s. 87.

⁸⁶ ROSŮLEK, P., *Politika jako předmět zájmu politické vědy*, in CABADA, L., KUBÁT, M. (etc), *Úvod do studia politické vědy*, s. 45.

mínění. Tvoří politické programy, účastní se boje o moc a v případě úspěchu se podílí na výkonu státní moci.⁸⁷

2.3 Právce a levice a jejich postoj k sociálnímu státu

Nejpoužívanějším způsobem rozřídění vztahů mezi politickými ideologiemi se stalo použití tzv. „levoprávého politického spektra“

Tab. 1: Lineární politické spektrum

komunismus – socialismus – liberalismus – konzervatismus – fašismus

Zdroj: HEYWOOD, A. *Politické ideologie*

Původ termínu „levicový“ a „pravicový“ pochází z období Francouzské revoluce, z prvního zasedání Generálních stavů roku 1789. Rojalističtí aristokraté, kteří se zastávali krále, seděli po jeho pravici, po jeho levici seděli radikálové, příslušníci třetího stavu. Pojem pravice začal být chápán jako snaha o dodržování monarchistických tradic, levice označuje revoluční sklony. V současné době vyjadřuje lineární politické spektrum zejména názory na rovnost a hospodářskou politiku. Levice obvykle rovnost vyznává, pravice ji odmítá. Krajní levice zpravidla zastává státem plánovanou ekonomiku, pravice obhajuje volnou soutěž a soukromé vlastnictví.⁸⁸

Petr Matějů a Klára Vlachová uvádějí, že „v reálné politice tuto dimenzi ztělesňuje spor o daně, státní rozpočet (spor o spravedlivé rozdělení národního bohatství) a ekonomická (kvóty, dovozní přírážky, subvence) i mimoekonomická opatření (speciální právní ochrana) k zachování nebo eliminaci nerovností“.⁸⁹

Dle Ralfa Dahrendorfa má dimeze pravice – levice zřetelný postojový a hodnotový obsah a je asociována s postoji k otázkám sociální rovnosti či nerovnosti. Má jasné vazby k otázkám sociální spravedlnosti a tržní distribuci.⁹⁰ Jiří Příbáň uvádí, že pojmy levice a pravice fungují i v postideologické společnosti. Rozdíl pravice a levice kopíruje napětí, které v moderní společnosti existuje mezi sociálním řádem a jeho změnou.

⁸⁷ Srov. KROUPA, J. (etc), *Politologie*, s. 74.

⁸⁸ Srov. HEYWOOD, A., *Politické ideologie*, s. 32-33.

⁸⁹ MATĚJŮ, P., VLACHOVÁ, K.(etc), *Nerovnost, spravedlnost, politika*, s. 255.

⁹⁰ Srov. DAHRENDORF, R., *Moderný sociální konflikt*, s. 52.

Pojmy pravice a levice představují selektivní mechanismus, pomocí kterého definujeme politické rozdíly a volíme mezi politickými stranami a jejich programy.⁹¹ Tyto pojmy představují dnes „možnost definovat momentální politické rozdíly, které nemají nějaký silný ideologický základ“.⁹² Jiří Příbáň varuje před „primitivním dělením světa na pravicový a levicový“, a dodává, že „...fungování demokratické společnosti spočívá v samotném kódování politiky na pravicovou a levicovou a v tom, že si mohou vybrat. (...) V tom spočívá nejen demokratická politika a možnost svobodné volby, ale i samotný pojem morální osoby...“.⁹³

Ve skutečnosti není vzájemná ideologická vzdálenost na levoprávé ose tak velká, jak by se na první pohled mohlo zdát. Po přezkoumání programových dokumentů lze říci, že většina stran na české politické scéně se pohybuje v blízkosti středu.⁹⁴ Je to tím, že se všechny strany potýkají se stejnými problémy, na které také obdobně reagují a snaží se vyhovět požadavkům voličů. Volební programy jsou pak v podstatě podobné a strany si vymezují podobné krátkodobé cíle.⁹⁵

Walter Korpi předpokládal, že politika hrála při vzniku sociálních států po druhé světové válce rozhodující roli, že sociální státy vznikaly díky tomu, že levicové síly (sociálně demokratické a socialistické strany spolu s odbory) dokázaly získat politickou moc a využít ji k tomu, aby se zlepšilo postavení nižší sociální třídy.⁹⁶ Gosta Esping-Andersen pak tvrdí, že kapitalismus sice vytváří tlak na zavádění a rozšiřování institucí sociálního státu, ale pro vznik a nastavení sociálního státu jsou podstatné politické síly, které sociální stát v jeho počátcích vytvářely. Instituce sociálního státu a jejich fungování byly výsledkem politických rozhodnutí, které v demokraciích činí politické strany.⁹⁷ Identifikoval tři různé typy sociálních států:

- Konzervativní – většina zemí kontinentální západní Evropy – sociální služby jsou poskytovány v různé výši prostřednictvím veřejných institucí, v rámci prosazování konzervativních hodnot zvýhodňují tradiční manželství a rodiny s dětmi.

⁹¹ Srov. PŘIBÁŇ, J., *Tyranizovaná spravedlnost*, s. 208.

⁹² Tamtéž, s. 212.

⁹³ Tamtéž, s. 206.

⁹⁴ Srov. EIBL, O., *Volební programy*, in BALÍK, S.(etc), *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*, s. 83.

⁹⁵ Srov. BOBBIO, N. *Pravice a levice: důvod a smysl rozdělení politické scény*, s. 6.

⁹⁶ Srov. KORPI, W., *The Democratic Class Struggle*, s. 68 – 72.

⁹⁷ Srov. ESPING-ANDERSEN, G., *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, s. 25 – 26.

- Liberální – anglosaský svět – neorientuje se na rodinu, či sociální skupinu, ale na jednotlivce. Sociální dávky jsou převážně testované, velká část sociálních služeb je přenechána trhu, sociální stát tvoří pouze záchrannou síť.
- Sociálně-demokratický – orientuje se také na jednotlivce, ale ve srovnání s předchozími režimy, je poskytována široká paleta bezplatných služeb a to paušálně.⁹⁸

Všechny tyto koncepty ve výsledku mají podobné cíle, usilují o naplnění sociálních standardů. Každá koncepce má svou výhodu a svou nevýhodu a nedá se říci, že liberální stát nemůže být sociálním státem.⁹⁹

Sociální státy, které v poválečných letech vznikaly, velmi dobře prosperovaly až do sedmdesátých let minulého století, kdy v průběhu ropných šoků došlo ke zrychlení míry inflace a k výraznému nárůstu nezaměstnanosti. Přesun pracovních sil z průmyslu do oblasti služeb způsobil zpomalení růstu produktivity práce, vysoké náklady na mzdy snižovaly konkurenceschopnost firem v podmínkách globalizující se ekonomiky.¹⁰⁰ Ve stejné době přichází i krize tradičního rodinného uspořádání. Výdaje sociálního státu tak zatěžují jednak lidi, kteří mají potíže s uplatněním na trhu práce, a zároveň také ti, kteří ztratili oporu ve vlastní rodině (svobodné matky, senioři).¹⁰¹ Tyto faktory vedly v USA i ve Velké Británii k volebním vítězstvím neoliberálních a neokonzervativních politik, které slibovaly úsporná opatření. Do programu pravicových politických stran se tak dostává model workfare state, který je spojen s vlivem tzv. Nové pravice, kterou ve Spojených státech reprezentovala vláda Ronalda Regana a ve Velké Británii vláda Margaret Thatcherové.¹⁰² Tento směr obhajoval filozofii „laissez faire“, trh považoval za samoregulující, nejlépe fungující bez zásahu státu. Jedince považoval za plně svobodného a odpovědného, usiloval o návrat k tradičním rodinným hodnotám.¹⁰³ Sociální stát viděl jako přímého viníka demografické krize – děti byly vždy zárukou sociálního standardu rodičů ve stáří, pokud tuto roli přebírá stát, není třeba mít děti.¹⁰⁴

Od počátku 90. let se do popředí dostává pojetí, která dává částečně neoliberálním a neokonzervativním argumentům za pravdu, ale je podstatně umírněnější. Nehovoří o

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 26 – 28.

⁹⁹ Srov. MERTL, J., K významu konceptu sociálního státu po ekonomické krizi, in *Scientia et Societas*, č. 1. 2012, s. 4.

¹⁰⁰ Srov. KELLER, J. *Nová sociální rizika*, s. 15.

¹⁰¹ Srov. KELLER, J., *Soumrak sociálního státu*, s. 20.

¹⁰² Srov. HOLUBEC, S., *Evropský sociální stát a jeho kritikové*, s. 9.

¹⁰³ Srov. HEYWOOD, A., *Politické ideologie*, s. 108.

¹⁰⁴ Srov. HOLUBEC, S., *Evropský sociální stát a jeho kritikové*, s. 13.

odbourávání, ale spíše o modernizaci sociálního státu. Tento směr je spojován s vládou Tonyho Blaira a New Labour ve Velké Británii, s Novými demokraty Billa Clintona ve Spojených státech a s koaliční vládou Gerharda Schrodera v Německu.¹⁰⁵ Za duchovního otce tohoto směru je považován britský sociolog Anthony Giddens. Základní prioritou tohoto směru je obnovení rovnováhy mezi státem, trhem a občanskou společností. Třetí cesta uznává přednost trhu a přiznává nedostatky státní regulace. Nepovažuje však, na rozdíl od neoliberálů, trh za univerzální nástroj na řešení problémů společnosti. Roli státu považuje za důležitou, za předpokladu, že jeho instituce budou dostatečně zmodernizovány. Tento směr považuje za prioritní, aby sociální stát přestal s plýtváním a zaměřil se na oblast vzdělání a zhodnocování lidského kapitálu. Sociální stát nemá zasahovat do tržních procesů, má být sám organizován podle tržního vzoru.¹⁰⁶ Návrat k tradiční rodině, který požaduje pravice, považuje třetí cesta za předem ztracený. Odděluje od sebe manželství a rodičovství – „*Závazné vztahy k dítěti by tedy měly být od sňatku odděleny a přijaty jako právní závazky, podle kterých by ženatí i neženatí otcové měli stejná práva a povinnosti.*“¹⁰⁷ Navrhuje také smluvní uzavírání závazků dětí vůči rodičům. Za efektivní zdroj občanské soudržnosti považuje rodinu, jejíž vazby jsou namířeny dovnitř i ven.¹⁰⁸

V oblasti důchodového zabezpečení Anthony Giddens považuje za nutné zrušení pevného důchodového věku. Tím se dosáhne toho, že přestane existovat kategorie – důchodce – kterou třetí cesta považuje za výtvar sociálního státu a nejzřetelnější případ závislosti na jeho institucích. S prostředky, které jsou uloženy v penzijních fondech, by lidé měli mít možnost disponovat v jakémkoliv věku, nejen po odchodu ze zaměstnání.¹⁰⁹ Je třeba zdůraznit, že tento návrh není reálný v podmínkách financování systémem PAYG. Anthony Giddens propaguje ideu aktivního stárnutí, varuje před vyčleňováním seniorů do tzv. „*důchodového ghetta*“. Zdůrazňuje, že sociální dávky by neměly být vnímány jako nástroj pro plné zabezpečení potřeb seniorů, ale jako podpůrné nástroje pro schopnost seniorů nést odpovědnost za svůj život.¹¹⁰

S nástupem krize zesílila kritika sociálního státu kvůli neefektivnímu přerozdělování, kritizován byl návyk jedinců na výhody sociálního státu. Ekonomická

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 9.

¹⁰⁶ Srov. KELLER, J., *Soumrak sociálního státu*, s. 134 – 135.

¹⁰⁷ GIDDENS, A., *Třetí cesta*, s. 84.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 86.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 103 - 104.

¹¹⁰ Srov. tamtéž, s. 104.

krize dostala sociální stát pod fiskální tlak, objevila se cyklická nezaměstnanost, která způsobuje výpadky výnosů z osobních daní, poklesly i příjmy z korporátních daní. Vyschla tak řada toků do veřejných rozpočtů a zvýraznily se problémy schémat financování důchodového systému.¹¹¹

Ačkoliv jak pravicové směry, tak směr třetí cesty zdůrazňují potřebu okleštit výdaje sociálního státu, k razantnějšímu omezení se neodhodlaly ani vlády, které takováto omezení proklamovaly ve svých volebních programech. Politolog Paul Pierson to vysvětluje tím, že instalace sociálního státu znamenala zavádění politik, které byly mezi voliči populární a vítané, zatímco redukování sociálního státu znamená provádění politik, které čelí značnému odporu voličů, a je velmi pravděpodobné, že povede k poklesu podpory voličů ve volbách. Tím pádem je redukování sociálních výdajů nepravděpodobné.¹¹²

Piersonovy závěry potvrzuje ve své diplomové práci Jan Mohnert. Jeho práce vychází z ekonomické teorie demokracie představené Josephem Schumpeterem a detailně rozpracované Anthony Downsem. Argumentačně staví na jejím předpokladu politických stran coby racionálních aktérů motivovaných čistě získáváním hlasů voličů a vítězstvím ve volbách. Ve svém výzkumu se opírá o analýzy voleb z let 2006 a 2010 a dochází k závěru, že téma sociálního státu je pro české voliče jedno z nejdůležitějších volebních témat a voliči v převážné většině upřednostňují řešení spočívající v zachování současné veřejné formy financování služeb poskytovaných českým sociálním státem. Z toho vyvozuje, že „mezi českými voliči neexistuje žádná významná poptávka po redukcí sociálního státu v České republice a naopak existuje výrazná poptávka po jeho zachování“.¹¹³ Vzhledem k tomu, že největší část všech sociálních příjmů domácností v České republice tvoří starobní důchody, je pro české politické strany nejvíce riskantní provést výrazné reduktivní změny v oblasti důchodového zabezpečení. Pokud by se politické strany rozhodly přikročit k redukcí výdajů sociálního státu, je pravděpodobné, že veřejný penzijní systém bude s ohledem na možný odpor voličů a ztrátu volební podpory redukován minimálně, či nebude redukován vůbec.¹¹⁴

¹¹¹ Srov. MERTL, J., K významu konceptu sociálního státu po ekonomické krizi, in *Scientia et Societas*, č. 1, 2012, s. 14.

¹¹² Srov. PIERSON, P., The New Politics of the Welfare State, in *World Politics*, Vol 48, No. 2., s. 134 – 135.

¹¹³ MONHERT, J., *Politické perspektivy udržitelnosti sociálního státu v České republice*, s. 83.

¹¹⁴ Srov. tamtéž., 87 s.

2.4 Politické ideologie a jejich vliv na návrhy důchodové politiky v programech jednotlivých stran

Ideově-politické postoje a jednání stran jsou zásadními kritérii pro rozdělení stran ve stranicko-politických typologiích. V evropském regionu se v současné době nejčastěji setkáváme s rozlišováním na socialistické, liberální a konzervativní strany. Tato označení ovšem nemusejí mít vypovídací hodnotu o skutečné politice stran, neboť strany často účelově přizpůsobují jednání tomu, co jim přinese více hlasů na volebním trhu. Klaus von Beyme uvádí, že přes toto odideologizování moderních stran, je účelné rozdělení používat, protože cíle stran lze objasnit pouze s ohledem na zařazení strany do některé ze stranických rodin.¹¹⁵ V současných demokratických systémech dochází ke shodě v řadě cílů, které si politické strany vytyčují (podpora rodiny, vymahatelnost práva, reforma důchodového a zdravotního systému), rozdílů však můžeme nalézt v prostředcích, kterými jich má být dosaženo.¹¹⁶ Tato kapitola je věnována tomu, jaký vliv mají jednotlivé ideologie na návrhy důchodové politiky stran, které jsou v současné době zastoupeny v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky.

Socialismus požaduje sociální rovnost, jako záruku toho, že svůj sociální potenciál budou schopni všichni plně rozvinout. Zastánci tohoto směru se domnívají, že bohatství ve společnosti je nerovnoměrně rozloženo a je třeba přerozdělovat spravedlivěji, za účelem toho prosazují zvyšování úlohy státu.¹¹⁷ Tento klasický model socialismu u nás reprezentuje **Komunistická strana Čech a Moravy**. Ve svém programu důchodové politiky KSČM deklaruje snahu snížit věkovou hranici odchodu do důchodu na 63 let a chce zachovat průběžný systém. Dále chce uzákonit kategorii minimálního důchodu s jeho postupným zvyšováním až na 10 000 Kč měsíčně. Odmítá jakoukoliv privatizaci důchodového pojištění, chce zachovat možnost dobrovolného připojištění s možností

¹¹⁵ Srov. BEYME, K., in FIALA, P., MAREŠ, M., *Programatika politických stran*, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW:

http://mail.centrum.cz/download.php?msg_id=00000005778004d8d4402e57693&idx=3&filename=1998-1-3-Fiala,Mare%C3%81-Programatika%20politick%C5%B5Ech%20stran.pdf&r=30.02313705753339.

¹¹⁶ Srov. FIALA, P., MAREŠ, M., *Programatika politických stran*, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW:

http://mail.centrum.cz/download.php?msg_id=00000005778004d8d4402e57693&idx=3&filename=1998-1-3-Fiala,Mare%C3%81-Programatika%20politick%C5%B5Ech%20stran.pdf&r=30.02313705753339.

¹¹⁷ Srov. HEYWOOD, A., *Politické ideologie*, s. 113-119.

příspěvku od zaměstnavatele.¹¹⁸ Tento program lze ovšem financovat pouze masivním zvýšením daní a pojistných sazeb.¹¹⁹ **Česká strana sociálně demokratická** se hlásí k programu tzv. Třetí cesty (viz kap. 2.3). Ta označuje jakousi alternativu mezi klasickým socialismem a neoliberalismem. ČSSD reflektuje nutnost změny důchodového systému. Ve svém programu se zavazuje zachovat a dále rozvíjet průběžný systém financování penzí. Deklaruje, že její systém by měl zajišťovat dostatečnou náhradu mzdy u všech kategorií důchodců a omezovat nárůst chudoby ve společnosti. U rizikových povolání navrhuje dřívější odchod do důchodu s tím, že tyto pracovníci budou dodatečně povinně pojištěni zaměstnavatelem s podporou státu. Zmiňuje propojení důchodové politiky s rodinnou politikou a uvádí, že rodiče dětí přispívají do systému nejen svými odvody, ale také péčí o děti – budoucí plátce systému. Podporu rodin s dětmi pak považují za „nejlepší důchodovou reformu“.¹²⁰ Strana se hodlá vrátit k vyplácení porodného i na druhé a třetí dítě, chce zvýšit daňovou slevu na dítě a poskytnout městům a obcím prostředky na rozšíření kapacity školek a jeslí. Při realizaci důchodové politiky chce usilovat o návrat k pravidelnému zvyšování důchodů o inflaci a třetinu růstu reálných mezd, a to od roku 2015. Druhý pilíř důchodového zabezpečení chce zrušit a motivovat občany a jejich zaměstnavatele ke zvyšování částek spořených ve třetím pilíři.¹²¹

Občanská demokratická strana sama sebe označuje za liberálně konzervativní stranu, která ve své politice klade důraz na „*na soukromé vlastnictví, nízké daně, podnikavost, solidaritu zodpovědných, snižování byrokracie, malý a bezpečný stát, ochranu soukromí, individuální zodpovědnost, zdravé veřejné finance a nezdluženou budoucnost*“.¹²² Ve svém programu důchodové politiky zdůrazňuje, že je potřeba do systému vkládat více soukromých prostředků na individuální a dobrovolné bázi. ODS také zmiňuje důležitost mezigenerační solidarity, chce podporovat zřizování firemních školek a rozšířit možnosti péče o seniory v domácím prostředí. Motivačním prvkem pro

¹¹⁸ Srov. KSČM, *Volební program 2010-2014*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.kscm.cz/volby-a-akce/poslanecka-snemovna-pcr6/programove-cile-kscm/volebni-program-2010-2014>.

¹¹⁹ Srov. PES, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-6-1] Dostupné z WWW: <http://www.ceskereformy.cz/soubory/dokumenty/2010-06-03-zaverecna-zprava-final-cistopis.pdf>.

¹²⁰ Srov. ČSSD, *Důchodová reforma*, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.cssd.cz/data/files/duchody-0004.pdf>.

¹²¹ Srov. ČSSD, *Prosadíme dobře fungující stát*, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.cssd.cz/program/volby-2013-prosadime-dobre-fungujici-stat/>.

¹²² ODS, *Základní informace o Občanské demokratické straně*, [online]. [cit., 2014-03-07] Dostupné z WWW: <http://www.ods.cz/o-nas>.

zvyšování odpovědnosti za péči o děti a jejich výchovu by mělo být zavedení možnosti převodu části vlastního důchodového spoření z průběžného systému (1 %) rodičům, kteří už mají nárok na starobní důchod. Ráda by také obnovila zrušenou základní slevu na dani pro pracující a podnikající seniory, a to již od roku 2014. Druhý pilíř důchodového zabezpečení nechce zrušit, ale více ho otevřít a zatraktivnit. Za zásadní podmínku řešení důchodového zabezpečení považuje zvýšení finanční gramotnosti občanů, které by mělo dát každému možnost se svobodně a odpovědně rozhodnout, jak investovat do zabezpečení na stáří.¹²³

Ke konzervativním stranám lze částečně přiřadit **Křesťanskou a demokratickou unii – Československou stranu lidovou**. Tato strana podporuje hodnoty jako řád, tradice, autorita. V určitých oblastech má však tato strana velmi blízko k sociálnímu státu. Velký význam KDU-ČSL přikládá, v souladu s konzervativními hodnotami, rodině. KDU- ČSL spojuje problematiku důchodového systému se sociálně spravedlivou a vyváženou rodinnou politikou a deklaruje snahu o zrovnoprávnění postavení rodin s dětmi v důchodovém systému. Povinné kapitálové pojištění by mělo být řešením především pro ty, co nepřispěli do průběžného systému dětmi. Usiluje o zavedení průběžného a kapitálového pilíře, výše příspěvku do povinného pilíře by se snižovala o 3% z pojistného na každé dítě po dobu, kdy je finančně závislé na rodičích.¹²⁴ KDU rovněž zmiňuje možnost přímého převodu části pojistného od poplatníka na účet jeho vlastních rodičů, ve výši cca 2% hrubé mzdy.¹²⁵

Ke konzervativním hodnotám se hlásí také strana **TOP 09**. Ve svém programu důchodové politiky uvádí, že realizovaná reforma „zajistila dlouhodobou udržitelnost průběžného pilíře a umožnila mladé generaci rozložit rizika hmotného zajištění na stáří“.¹²⁶ Přesto navrhuje úpravu stávajícího systému tak, že účast ve druhém pilíři bude povinná, s tím, že možnost čerpání prostředků z něj by byla možná po dosažení důchodového věku.¹²⁷ Strana deklaruje, že podpora rodiny je její prioritou a rodinné

¹²³ Srov. ODS, *Rodinná a sociální politika*, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.ods.cz/volby2013/volebni-program/rodinna-socialni-politika>.

¹²⁴ Srov. KDU-ČSL, *Návrh řešení důchodové reformy v otázkách a odpovědích*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.kdu.cz/Zpravy/Aktualne/2011/Navrh-reseni-duchodove-reformy-v-otazkach-a-odpove.aspx>.

¹²⁵ Srov. KDU-ČSL, *Volební programy stran: sliby, lži nebo realita*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://praha5.kdu.cz/clanky/Volebni-programy-stran-sliby-lzi-nebo-realita.html>.

¹²⁶ TOP 09, *Volební program TOP 09 2013*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2013/5-socialni-politika-13777.html>.

¹²⁷ Doposud platí podmínka setrvání v systému po dobu 35 let.

dávky považuje za důležitý faktor v podpoře rodiny, na druhou stranu však uvádí, že tyto dávky jsou v naší zemi na nejvyšší úrovni ze všech zemí OECD. Chce otevřít diskusi o možnosti tzv. společného sociálního pojištění obou manželů, podporovat firemní školky a usnadnit práci na částečný úvazek prostřednictvím nižších odvodů na zdravotní pojištění pro zaměstnavatele.¹²⁸

Ideologicky zařadit nováčka naší politické scény – hnutí **Ano, bude líp**, téměř nelze. Sami sebe nepřirazují ani k levici, ani k pravici, z jejich programu se dovídáme, že chtějí lepší život pro všechny a fungující stát. V důchodové politice hodlá Ano zastropovat věk odchodu do důchodu, zavést tzv. minimální starobní důchod a prosadit automatické členství v druhém pilíři pro nové účastníky pracovního trhu. V rámci třetího pilíře chce zvýhodnit riziková povolání a zatraktivnit předdůchody.¹²⁹

Ani druhý politický subjekt, který se nově probojoval mezi parlamentní strany **Úsvit přímé demokracie** – nelze zařadit na pravolevé škále. Samo hnutí uvádí, že „*spojuje politiky napříč politickým spektrem a osobnosti z kulturního i společenského života*“.¹³⁰ Ve svém programu deklaruje snahu stabilizovat důchodový systém, neuvádí však, jakým způsobem. Důchodcům chce vrátit slevu na dani pro poplatníka a valorizovat důchody jistou konkrétní částkou, nikoliv procentem.¹³¹

2.5 Principy sociální politiky

Státní sociální politika je nástrojem, který má za cíl vytvářet společnost stejných šancí. Každému občanovi by měla nabídnout podmínky k rozvoji jeho lidského potenciálu. Slouží k sociální integraci občanů a v případě jejich selhání se stává nástrojem k zabezpečení sociální existence. Způsob, jakým bude tohoto cíle dosaženo je vždy výsledkem širokého společenského konsenzu.¹³²

¹²⁸ TOP 09, *Volební program TOP 09 2013*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2013/5-socialni-politika-13777.html>.

¹²⁹ Srov. ANO, *Resortní program*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/resortni-program/>.

¹³⁰ ÚSVIT PŘÍMÉ DEMOKRACIE, *Úvodem*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.hnutiusvit.cz/uvodem/>.

¹³¹ Srov. ÚSVIT PŘÍMÉ DEMOKRACIE, *Program hnutí*, [online]. [cit., 2014-03-09] Dostupné z WWW: <http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>.

¹³² Srov. TOMEŠ, I., *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 91.

Charakter sociální politiky je ovlivňován sociálně politickými doktrínami, které vycházejí z různých filozofických směrů. V evropském regionu se nejvíce setkáváme s myšlenkami konzervativního směru, s křesťanským sociálním učením a demokratickým socialismem.¹³³

Konzervativní směr prezentuje myšlenky liberalismu, který staví na osobní svobodě a individuální odpovědnosti. Sociální politika je posuzována ve vztahu k ekonomické efektivnosti. Solidarita státu a redistribuční procesy nejsou podporovány, zdůrazňovány jsou regulační schopnosti tržního mechanismu.

Křesťanské sociální učení vychází z filozofie, že za sociální situaci není zodpovědný pouze jedinec, ale v určité míře i společenský systém. Uznává svobodu i nerovnost, ale zdůrazňuje, že díl odpovědnosti padá i na mocné a bohaté a že ne každá nerovnost je spravedlivá. Individuální svobodu podřizuje obecnému prospěchu a dobru.

Demokratický socialismus usiluje o přijetí určitých pravidel, kterými by mohl zajistit důstojné životní podmínky všem jedincům. Tato pravidla se vyznačují převzetím značné míry sociální odpovědnosti státem, silným veřejným sektorem a solidarismem. Klade velký důraz na rovnost, a to nejen v občanských ale i v sociálních právech.¹³⁴

Základním principem sociální politiky je **princip spravedlnosti**. Pojem spravedlnosti můžeme chápat jednak v právním slova smyslu, jako souhrn právních norem a zásad, a jednak v sociálním smyslu. Sociální spravedlnost je pak vymezena pravidly, podle kterých ve společnosti probíhá rozdělování příjmů a bohatství a také životních příležitostí a předpokladů mezi jednotlivé subjekty. Ačkoliv nelze přesně definovat co je, či není sociálně spravedlivé je sociální spravedlnost hodnotou, kterou není možno opominout při práci v jakémkoliv sociálním systému.¹³⁵ Vojtěch Krebs uvádí, že „sociální spravedlnost je hodnota vedená myšlenkami humanizmu, lidského dobra a prospěchu“.¹³⁶ S pojmem sociální spravedlnosti jsou těsně svázány pojmy sociální nerovnosti a sociálního smíru. Jsou to pojmy rozhodující o stabilitě společnosti a jsou základem legitimacy každé vlády. Mají silný normativní obsah – kromě otázky „jak a komu se bude rozdělovat“ řeší i otázku „kolik bude dostávat a proč“. A právě zde se projevuje vliv různých protichůdných ideologií, politických či utilitárních zájmů. Vzhledem k tomu, že neexistuje jeden platný systém, je sociální spravedlnost relativním

¹³³ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 27.

¹³⁴ Srov. tamtéž.

¹³⁵ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 28.

¹³⁶ Tamtéž, s. 29.

pojmem, který může být nazírán z různých hledisek.¹³⁷ Nejvýznamnější koncept spravedlnosti pochází od Johna Rawlse. Ten pojal spravedlnost jako férovost. Vychází ze situace, kdy svobodný rovnoprávný a racionálně uvažující jedinec hypoteticky uzavírá s ostatními lidmi společenskou smlouvu. Tento akt se odehrává za závojem nevědomosti, kdy lidé neznají své individuální dispozice a nezávisle se tak rozhodují, jaká pravidla by ve společnosti měla platit pro všechny její členy. Vzhledem k tomu, že lidé nevědí, jaké postavení je po volbě čeká, každý by se mohl ocitnout v nejhroším sociálním a ekonomickém postavení. Rawls se domnívá, že by se lidé byli schopni dohodnout na principech, které by sice nerovnosti mezi lidmi neodstranily, ale určitým způsobem by je omezovaly.¹³⁸ K nejvýraznějším odpůrcům tohoto pojetí spravedlnosti patří Robert Nozick. Zdůrazňuje, že primárním a jediným skutečným držitelem práv je jednotlivec. A záleží na výhradně na jeho rozhodnutí, jak naloží sám se sebou, s produkty své činnosti, či na tom, jaké části svých práv se zřekne a umožní tak existenci státu, nebo jiných organizací. Dá se říci, že v politické rovině je Rawlsova koncepce reprezentovaná spíše stranami, které mají levicové směřování, Nozickova koncepce vyhovuje spíše pravicovému pojetí.¹³⁹

Hlavním producentem nerovnosti je instituce trhu. Konkurenční prostředí může přivodit zisky, či ztráty bez ohledu na píli, či vložené investice. Sociální spravedlnost však nelze chápat, jako odpovědnost státu, že každý dostane to, co si vzhledem k vynaloženému úsilí, dovednosti a nákladům zaslouží. Za sociálně nespravedlivou nerovnost je možné označit jen tu část nerovností, jež vznikla jako důsledek nezákonného a neetického chování a za existence nesoutěžního trhu.¹⁴⁰

Pro účely mé práce budu používat definici, která je uvedena v Sociální doktríně české republiky: *„stát i občanská společnost mohou výrazně přispět k tomu, aby existující sociální nerovnosti nepřekročily únosnou mez a byly společností vnímány jako přijatelné a užitečné. Bude tomu tak, jestliže ekonomické i morální oceňování práce bude co nejvíce odpovídat vzdělanostní i zkušenostní kvalifikaci a reálnému výkonu ekonomicky aktivních osob, jak v rozpočtové sféře a veřejném sektoru, tak na otevřeném trhu práce, zboží, služeb a kapitálu. Naléhavým úkolem bude zvyšování společenské*

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 31.

¹³⁸ Srov. HRUBEC, M., *Loučení s nejlivnějším politickým myslitelem současnosti*, [online]. [cit., 2014-13-2] Dostupné z WWW: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=031&clanek=010326>.

¹³⁹ Srov. NOVOSAD, F., *Súčasný liberalismus*, in BERLIN, I., RAWLS, J., NOZICK, R., MACINTYRE, A., DWORKIN, R., RORTY, R. *O slobode a spravdliivosti*, s. 15.

¹⁴⁰ Srov. KLUSOŇ, V., *Od rovnosti k efektivní a únosné nerovnosti*, [online]. [cit., 2014-14-2] Dostupné z WWW: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=111&clanek=011120>.

prestiže a ocenění práce v domácnosti a veřejně prospěšné a sociálně užitečné dobrovolné práce. Předpokládá to současně omezování nezasloužených výdělků plynoucích z šedé i černé ekonomiky, přiměřenou regulaci neopodstatněných nerovností ve formě demokratickými zákony stanovené daňové politiky, i uplatňování účinných nástrojů sociálního zabezpečení. Součástí spravedlivé sociální politiky je i vytvoření jistot pro každého jednotlivce a jeho rodinu tak, že mohou užívat plodů své poctivé práce, včetně výsledků samostatné činnosti a podnikatelských aktivit...“¹⁴¹

Princip sociální solidarity vychází z chápání člověka jako sociální bytosti. Člověk je vždy do jisté míry odkázán na druhé - je závislý na soužití společnosti jako celku. Solidarita je výrazem lidského porozumění, pospolitosti a soudržnosti. K těmto pojmům se neoddělitelně váže pojem odpovědnosti. Solidarita je tak vedena úsilím o sjednocování zájmů na základě svobodné vůle jednotlivců a jejich ochoty podřídit se zájmům širšího společenství.¹⁴² V soudobých moderních společnostech je solidarita realizována především prostřednictvím redistribuční politiky státu. Velký význam má v sociální politice také dobrovolná solidarita jedinců, spolků, sdružení apod.¹⁴³

Při naplňování celospolečenské solidarity, je zapotřebí zvažovat míru, a dbát na to, aby přílišná solidarita nevedla k útlumu aktivity jedinců a jejich odpovědnosti za vlastní životní podmínky.¹⁴⁴

Pro účely mé práce budu používat definici vymezenou Sociální doktrínou ČR: *„Jedním ze základních způsobů vytváření rovnosti v důstojnosti, svobodě a právech je uplatnění přirozené lidské solidarity a z ní se odvíjející občanské sounáležitosti s těmi skupinami, jež jsou tak či onak sociálně hendikepovány podmínkami svého života a jsou proto ohroženy sociálním poklesem, chudobou, případně i sociálním vyloučením. Proto stát i občanská společnost usilují o vytvoření důstojných podmínek života pro důchodce, rodiny s dětmi, nemocné a zdravotně postižené, nezaměstnané, osoby neznalé jazyka a neadaptované na převládající kulturu a způsob života, jakož i jinak hendikepované menšiny nebo marginální skupiny, a to v rozsahu, který je většinou občanů vnímán jako přiměřený. Zabezpečení důstojného života rodinám s dětmi znamená dosažení takových*

¹⁴¹ SOCIOKLUB, *Sociální doktrína České republiky*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: <http://www.socioklub.cz/doktrina2.php>.

¹⁴² Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 32 - 33.

¹⁴³ Srov. tamtéž, s. 33.

¹⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 34.

*ekonomických a sociálních podmínek, za kterých mít a vychovávat děti nepřináší hrozbu chudoby, ale které naopak umožňují harmonický rozvoj rodiny“.*¹⁴⁵

Princip subsidiarity spojuje osobní odpovědnost se solidaritou. Vychází z přístupu k člověku jako k jedinci, který má své dispozice, vlastnosti, vůli a schopnosti využívat ke svému prospěchu a sociálnímu bezpečí a k prospěchu a sociálnímu bezpečí svých bližních.¹⁴⁶ Můžeme rozlišit dva koncepty tohoto principu. Podpůrný – kdy subsidiaritu vnímáme jako podporu, kterou poskytuje stát, či jiná vyšší organizační forma nižšímu organizačnímu celku či jednotlivci, ve prospěch autonomie, svépomoci a mobilizace vlastních morálních zdrojů. Restriktivní koncept pak požaduje zachování autonomie, svobody a kompetence k určitému řešení situace i za cenu, že není naplněn požadavek kvality či užitečnosti takového autonomního jednání.¹⁴⁷

K tomu aby mohl být princip subsidiarity naplňován je zapotřebí vytvořit prostor pro samostatné, vlastní zodpovědné sociální jednání. Stát musí také ověřovat, nakolik mohou jednotlivci a skupiny v konkrétních případech reálně svou sebezodpovědnost převzít.¹⁴⁸

Princip subsidiarity je zakotven v tradici křesťanské sociální etiky, užívá se zejména od doby, kdy byl vymezen v encyklice Pia XI *Quadragesimo anno* (1931).¹⁴⁹ Důraz, který je kladen na tento princip, je spojován s krizí sociálního státu a způsobem, jakým se v něm uplatňuje princip solidarity.¹⁵⁰ Rozvíjen je spíše v konzervativních, či klasicky liberálních politických doktrínách.¹⁵¹ Zastánci silného sociálního státu ho špatně přijímají a poukazují na to, že jeho uplatňování může vést k vážným sociálním důsledkům.¹⁵² Subsidiární sociální politika by se však měla především věnovat budování menších a pružných sociálních sítí.¹⁵³

¹⁴⁵ SOCIOKLUB, *Sociální doktrína České republiky*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: <http://www.socioklub.cz/doktrina2.php>.

¹⁴⁶ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 34.

¹⁴⁷ Srov. MÍČKA, R., Subsidiarita jako podstatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti, in *Sociální práce 4/2013*, s. 37.

¹⁴⁸ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 35.

¹⁴⁹ Srov. MÍČKA, R., Subsidiarita jako podstatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti, in *Sociální práce 4/2013*, s. 36.

¹⁵⁰ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 35.

¹⁵¹ Srov. MÍČKA, R., Subsidiarita jako podstatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti, in *Sociální práce 4/2013*, s. 37.

¹⁵² Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 35.

¹⁵³ Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>

Pro účely této diplomové práce budu používat definici Vojtěcha Krebse: „Podle principu subsidiarity je každý povinen nejdříve pomoci sám sobě, nemá-li tuto možnost, musí mu pomoci rodina. Rodině rovněž přísluší, aby si pomohla svými silami, a teprve dostane-li se do velkých obtíží, volá na pomoc jiná společenství. Teprve na posledním místě je k pomoci vyzván stát. Jeho povinností je primárně pečovat o vytvoření podmínek, aby si každý mohl pomoci vlastním přičiněním, a sám pomáhá až na posledním místě, jsou-li ostatní možnosti pomoci vyčerpány“.¹⁵⁴

Princip participace vychází z myšlenky, že lidé jsou ovlivňováni určitými opatřeními a rozhodnutími, a měli by mít možnost účastnit se procesu, který vede k přijímání těchto opatření a rozhodnutí. V této práci budu používat definici Vojtěcha Krebse: „Naplňování principu participace je postupným, dlouhodobějším procesem, který lze ve zkratce nazvat jako přechod od člověka jako objektu převážně sociální politiky k člověku jako plnoprávnému odpovědnému a respektovanému subjektu. Člověk přestává být pasivním příjemcem sociálně politických opatření, ale sám se na jejich tvorbě podílí a spolurozhoduje o jejich realizaci. To ovšem předpokládá, že jedinci, občané jsou dobře vzdělaní a informovaní, že si uvědomují svá práva i zodpovědnost zároveň, že jsou dostatečně zralí a vyspělí pro odpovědné sociální jednání a že stát je v tom podpoří“.¹⁵⁵

2.6 Volební preference seniorů a předsudky vůči nim v rámci volebního chování

Na rozdíl od tradičních evropských demokracií, kde je levicová orientace doménou mladé generace, v českém prostředí existuje přesvědčení, že senioři jsou zdrojem hlasů pro levici.¹⁵⁶ Blanka Řeháková ve svém výzkumu tuto domněnku potvrzuje, uvádí, že „starší voliči jsou více nakloněni levici, než mladší“. Konstatuje, že již od změny režimu v roce 1989 „měly mladší generace větší pochopení pro změny, protože cítily, že spíše získávají, než ztrácejí, zatímco u starších tomu bylo naopak“.¹⁵⁷ Lenka

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 34.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 36.

¹⁵⁶ Srov. PETROVÁ KAFKOVÁ, M., *Šedivějící hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*, s. 97.

¹⁵⁷ ŘEHÁKOVÁ, B., Předčasné volby 1998. Volební chování různých skupin voličů, in *Sociologický časopis 1999*, [online]. [cit., 2013-10-30] Dostupné z

Vohralíková s Ladislavem Rabušicem k tomu dodávají, že „*ve vnímání polistopadového vývoje jsou lidé starší 60 let častěji od počátku nespokojeni a vyjadřují se k probíhajícím změnám a společenskému vývoji více kriticky než mladší generace. (...) Velkou část věkových kohort dnešních seniorů zasáhly nové tržní a společenské podmínky svým způsobem pozdě, jejich příslušníci se většinou nemohou aktivně podílet na jejich výhodách a nezbyvá jim ani čas přizpůsobit se změnám*“.¹⁵⁸ Transformace společnosti byla velkou změnou v celospolečenském klimatu a mimo jiné přinesla také transfer životních příležitostí od starších osob k mladším. Rezervovaný postoj starších k reformám však nemůže být vysvětlen pouze na základě ekonomických zkušeností a obav. Starší generace pocítila, že jejich sociální status klesl, v tržní společnosti je oceňováno mládí a konzumní styl života, který oslovuje především mladou generaci.¹⁵⁹ Marcela Petrová Kafková vyšší podporu levice u starší generace potvrzuje, i když příklon k levicové politické orientaci ve stáří označuje jako „mírný“. Připomíná však, že po roce 2000 vzrostly preference levicových stran napříč věkovými kategoriemi.¹⁶⁰

Přesto, že podpora levicových stran je mezi staršími občany pouze o něco málo vyšší, než u ostatních věkových skupin, ve veřejném prostoru panuje obava, že nárůst podílu seniorů povede k neúměrnému vychýlení politiky směrem k levíci. Lucie Vidovičová uvádí, že více než polovina respondentů ve věkové kategorii 19 – 29 let vyjádřilo souhlas s výrokem „*Protože starších lidí přibývá, měli by mít omezenou možnost vstupovat do politiky, aby nemohli tolik ovlivňovat dění ve společnosti*“.¹⁶¹ S tímto výrokem se ztotožnilo 43% dotázaných z dospělé populace.¹⁶¹

Diskusi o diskriminaci seniorů a o stereotypch, které jsou spojovány s jejich volebním chováním, rozpoutal v roce 2010 klip režiséra Petra Zelenky „*Přemluv bábu*“,¹⁶² ve kterém se dvojice mladých lidí snaží přesvědčit své vrstevníky, aby došli za svými prarodiči a odradili je od volby levice. Důvody, kvůli kterým senioři levíci volí, jsou v klipu označeny jako sobecké a poškozující mladou generaci. Tento klip rozdělil veřejnost na dva tábory. Část ho považovala za vtipné zpestření kampaně a

WWW:http://sreview.soc.cas.cz/uploads/350d2c9c708ef6fe6a47ab2c0a123d4e93da36c6_202_311REHA_K.pdf.

¹⁵⁸ VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, [online]. [cit., 2013-14-12]

Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Srov. PETROVÁ KAFKOVÁ, M., *Šedivějící hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*, s. 102.

¹⁶¹ VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 172.

¹⁶² Klip ke shlédnutí na stránce: <http://www.youtube.com/watch?v=MLfFhdcXJhA>.

s jeho obsahem se v podstatě ztotožňovala. Druhá skupina veřejnosti ho považovala za projev pohrdání starými lidmi či za „*plod neoliberální ideologie po česku*“.¹⁶³ Klip se stal předmětem veřejné i odborné debaty na poměrně dlouhou dobu a potvrdil tak názor, že velký podíl na diskreditaci stáří mají média.¹⁶⁴

¹⁶³ Shrnutí nejčtenějších reakcí na předvolební klip přinesl server Aktuálně.cz na: <http://aktualne.centrum.cz/blogy-a-nazory/komentare/clanek.phtml?id=66670>.

¹⁶⁴ Srov. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 140.

3 Důchodový systém

Nejobsáhlejší diskusí, která se vztahuje k demografickému vývoji a stárnutí populace je diskuse o reformě důchodového systému. V oblasti důchodového systému očekává téměř 90% populace významné změny, a to změny negativní.¹⁶⁵ Marek Loužek uvádí, že hlavní problém před kterým stojí důchodový systém, není finanční ani demografický, ale politický. Domnívá se, že „*průběžný systém lze vyrovnat kombinací tří parametrů (věk pro odchod do důchodu, sazba důchodového pojištění a poměr průměrný důchod/mzda) vždy, i při nepříznivém demografickém vývoji*“.¹⁶⁶ Pro lepší orientaci v problému důchodové reformy uvedu nyní přehled základních typů konstrukce důchodového systému.

3.1 Základní typy konstrukce důchodového systému

V rámci západoevropských penzijních systémů existují dva základní modely, Bismarckův a Beveridgův.

Bismarckův systém je odvozen od systému sociálního pojištění, který byl zaveden v roce 1889. Tento model usiluje o udržení životní úrovně pojištěných.¹⁶⁷ V tomto systému je výše důchodu odvozená od zaplaceného pojistného jako určité procento (podle doby pojištění) z průměrného výdělku za určené delší období. Vyplácené důchody bývají každoročně přepočítávány anebo zvyšovány procentní částkou odpovídající růstu mezd.¹⁶⁸ Do rozhodování o systému výpočtu dávek jsou zahrnuti zástupci odborů a zaměstnavatelů.¹⁶⁹

Beveridgův systém vznikl v roce 1942, kdy William Beveridge zveřejnil svou zprávu „*Sociální pojištění a navazující služby*“.¹⁷⁰ V ní pojmenoval svůj cíl – svobodu od nedostatku. Také beveridgovský systém je založen na přerozdělování, které zajišťují daně a transfery. Do procesu rozhodování o výši dávek nevstupují ani odbory ani

¹⁶⁵ Srov. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, s. 174.

¹⁶⁶ LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 64.

¹⁶⁷ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 9.

¹⁶⁸ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 186.

¹⁶⁹ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 9.

¹⁷⁰ Srov. POTŮČEK, M. *Sociální politika*, s. 19.

zaměstnavatelé, je důsledně státní.¹⁷¹ Výše důchodu je určena jednotnou částkou a to buď pro všechny trvale žijící osoby určitého věku, nebo závislou na době pojištění. V tomto systému nevznikají rozdíly mezi důchody z různých období. Výše důchodu je dána jednotnou minimální částkou. Zbytek příjmu tvoří dávky z připojišťovacích systémů.¹⁷²

Bismarckův systém byl orientován hlavně na stále se rozšiřující třídu dělníků, kteří se snažili prostřednictvím pojištění zajistit sebe a svoji rodinu pro případ, že přijdou o práci. Beveridgův systém byl cílen hlavně na chudobu, které chtěl čelit jednotnými a nízkými dávkami které jsou hrazeny z daní.¹⁷³

3.2 Základní možnosti financování systému důchodového zabezpečení

Rozlišujeme dva základní modely financování důchodového systému:

- Průběžný způsob financování
- Plně fondový (kapitálový) způsob financování

Průběžný způsob financování (pay-as-you-go, PAYG) – systém vycházející z myšlenky mezigenerační solidarity a příslibu budoucí péče. Lidé ekonomicky aktivní odvádí příspěvky na sociální pojištění a z těchto prostředků jsou vypláceny dávky současným důchodcům. Výhodou PAYG je dle Vojtěcha Krebse „*stabilita systému (...) možnost uplatnění redistribuce, nižší režie*“¹⁷⁴, Igor Tomeš považuje za výhodnou *flexibilitu při reakcích na prudké ekonomické změny (války, krize apod.); lze zahájit kdykoli, protože je možné (...) vyplácet dávky bezprostředně po zahájení činnosti soustavy.*¹⁷⁵ K nevýhodám PAYG patří demografické a politické riziko, riziko negativních dopadů na trh práce, riziko nadměrné redistribuce.¹⁷⁶

Míra výnosu PAYG systému je navázána na objem vybraného pojistného. Ten je v dlouhodobé perspektivě výsledkem vývoje průměrné mzdy a počtu zaměstnaných osob. Klasické PAYG systémy jsou tak odkázány výhradně na vývoj domácí ekonomiky. Průměrná mzda je dlouhodobě určena produktivitou práce, počet zaměstnaných osob mírou porodnosti. Z výše uvedeného vyplývá, že výnosnost PAYG

¹⁷¹ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 9.

¹⁷² Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 187.

¹⁷³ Srov. KELLER, J., *Soumrak sociálního státu*. s. 52.

¹⁷⁴ KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 184.

¹⁷⁵ TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 361.

¹⁷⁶ Srov. KREBS, V. (eds), *Sociální politika*, s. 184.

systemů je závislá na demografickém vývoji. PAYG systém je citlivý jak na klesající porodnost – klesá počet přispěvatelů, tak na rostoucí naději dožití – roste počet důchodců, což ohrožuje stabilitu PAYG systému.

Tento systém je poměrně imunní vůči cyklickým makroekonomickým šokům, tato odolnost však není stoprocentní. Jeho stabilita může být poměrně citelně postižena v případě rozsáhlé strukturální ekonomické krize.¹⁷⁷

Plně fondový (kapitálový) způsob financování (fully funded, FF) – financování důchodů je realizováno z kapitálových rezerv, které si vytvářejí pojištěnci pomocí pojišťovacího systému. Vojtěch Krebs považuje za výhodu FF „*menší citlivost na demografický vývoj*“ za nevýhodu především „*problematiku zabezpečení nízkopříjmových skupin, kdy nízké příjmy neumožňují naspořit na stáří a přerozdělení důchodů je v tomto systému nemožné – nedostatečný důchod by pak musel doplňovat stát ze svých daňových příjmů. (...) úspory na celoživotní období budou ovlivněny prakticky neodhadnutelnou mírou inflace i úrokové míry a tedy reálná hodnota penzí je nepředvídatelná*“. ¹⁷⁸ Igor Tomeš považuje za rizikovou „*citlivost na prudké ekonomické změny způsobené válkou, přírodní katastrofou, inflací, recesí a krizí*“. ¹⁷⁹

Výnos FF systémů není přímo závislý na demografickém vývoji. Je určován hrubým výnosem z aktiv dosaženým na finančních trzích a vyšší administrativních nákladů. FF systém není závislý pouze na vývoji domácí ekonomiky, aktiva lze investovat i v zahraničí. Tento způsob financování je však citlivý na turbulence na kapitálových trzích, pohyby cen akcií či změny úrokových sazeb mohou v krátkém období změnit finanční stav na důchodovém účtu. To je riskantní zejména pro jedince, kteří jsou krátce před důchodem.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Srov.MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-9-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

¹⁷⁸ KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 184.

¹⁷⁹ TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 361.

¹⁸⁰ Srov.MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-9-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

3.3 Základní typy penzijních plánů

Dávkově definované systémy (defined-benefit schemes, DB) – pro tento systém je výhodná metoda průběžného financování.¹⁸¹ Důchod vypočítává podle přesné formule – DB systémy tak garantují jistou výši penzijních dávek. Výše je závislá na kombinaci faktorů, jako je doba, po kterou jedinec odváděl příspěvky do systému a výše příjmu za rozhodné období.¹⁸²

Výše důchodu v DB systémech je ovšem garantována pouze za podmínky, že se klíčové parametry důchodového systému nebudou v čase měnit. Je otázkou, nakolik je udržení parametrů reálné. Pravděpodobnost změn je tím vyšší, čím méně finančně udržitelný je daný DB systém. Takovéto změny jsou riskantní hlavně pro jedince, kteří mají blízko k odchodu do důchodu, protože mají málo času vyrovnat se s jejich následky přizpůsobením svého ekonomického chování.¹⁸³

Pomocí nastavení DB systému je možno motivovat jedince k předčasnému odchodu do důchodu, či delšímu setrvání na trhu práce. Různé generace, pohlaví či příjmové skupiny bývají DB systémem zvýhodněny, či naopak penalizovány ve vztahu k rozhodování o délce svého setrvání na pracovním trhu.¹⁸⁴

V DB systémech není zabudována automatická reakce na růst doby dožití. Pokud doba dožití roste, systém směřuje k růstu výdajů a tím i k deficitnímu hospodaření. Tyto deficity se pak musí korigovat formou různých parametrických změn. Částečně jdou takové změny na vrub generací, u kterých se růst doby dožití projevil (změny v nově přiznaných důchodech, úprava valorizace již vyplácených důchodů), projeví se však i u mladších generací (parametrické úpravy příjmové a výdajové strany DB systému), a dokonce i u ještě nenarozených (deficitní hospodaření, které bude muset být kryto zvýšením daňové zátěže).¹⁸⁵

DB systémy jsou intrageneračně příjmově solidární – míra náhrady předdůchodových příjmů je relativně vyšší u jedinců s nižšími příjmy, než u jedinců s vysokými výdělky. Takto nastavený systém je účinným nástrojem boje s chudobou post-produktivních generací, což je podstatné z hlediska udržení sociální koheze

¹⁸¹ Srov. TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 361.

¹⁸² Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 185.

¹⁸³ Srov. MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-9-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

¹⁸⁴ Srov. tamtéž.

¹⁸⁵ Srov. tamtéž.

společnosti. Na druhé straně je v tomto systému pojistné vnímáno jako daň, snižuje se tak motivace k jeho odvádění.¹⁸⁶

Příspěvkově definované systémy (defined contribution, DC) – v systému je stanovena příspěvková sazba, kterou pojištěnec platí do systému – systém je výhodné financovat kapitalizační metodou,¹⁸⁷ „účastníci platí stanovenou příspěvkovou sazbu, ale výše jejich budoucích penzí závisí (...) na míře výnosu z investování těchto úspor na kapitálovém trhu“.¹⁸⁸ Výše důchodu tak závisí přímo úměrně na výši odvedených příspěvků a jejich zhodnocení, nepřímo úměrně na naději dožití jeho generace v okamžiku odchodu pojištěnce do důchodu. Pojištěnec může mít před odchodem do důchodu přibližnou představu o výši svého důchodu, výše důchodu však není systémem garantována. Nejistota ohledně výše vypláceného důchodu však s věkem klesá, vyšší věk v DC systému znamená, že je skutečně zaplacená větší část z celoživotně odvedeného pojistného. S přibližujícím se věkem odchodu do důchodu se zpravidla také investiční portfolio alokuje do jistějších instrumentů (vládní cenné papíry, bankovní termínované vklady), než jsou akcie. S přibližováním doby odchodu do důchodu klesá také riziko spojené s odhadem doby dožití dané generace.¹⁸⁹

DC systémy reagují při výpočtu nově přiznaných důchodů na prodlužující se dobu dožití jednotlivých generací. To je zajištěno tím, že důchod se vypočítává jako doživotní annuita. Pokud je budoucí vývoj doby dožití správně odhadnut, nemůže systém DC vyplatit v anuitách dané generaci důchodců více, než činí jejich naspořené a zhodnocené prostředky. V DC systémech je tak růst naděje dožití zohledněn plně u generace, které se tento růst týká.¹⁹⁰

V DC systému je důchod plně závislý na odvedeném pojistném jedince, jde o systém plně zásluhový. Všem pojištěncům poskytuje stejnou míru náhrady jejich předdůchodového příjmu. Existuje tak významné riziko nedostatečné výše důchodů pro sociálně slabší jedince.¹⁹¹

Z údajů uvedených v Tabulce 2 vyplývá, že neexistuje důchodový systém, který by byl optimální. Výhody v jedné oblasti jsou kompenzovány nevýhodami v jiné oblasti.

¹⁸⁶ Srov. tamtéž.

¹⁸⁷ Srov. TOMĚŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, s. 361.

¹⁸⁸ KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 185.

¹⁸⁹ Srov. MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-9-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

¹⁹⁰ Srov. tamtéž.

¹⁹¹ Srov. tamtéž.

Odolnost vůči jednomu typu rizika je získána za cenu vystavení se riziku v jiné oblasti. Proto nelze nalézt důchodový systém, který by byl výhodný pro všechny jedince.¹⁹²

Tab. 2: Srovnání PAYG vs FF a DB vs DC důchodových systémů

	Výhody	Nevýhody
PAYG	Odolnost vůči cyklickému vývoji ekonomiky	Citlivost na demografický vývoj (porodnost a migrace) Citlivost na rostoucí dobu dožití Závislost na vývoji domácí ekonomiky Riziko mezigenerační nespravedlnosti (PAYG DB) - riziko politického zneužití
FF	Odolnost vůči demografii (porodnost a migrace) Možnost mezinárodní diverzifikace Mezigenerační spravedlnost (FDC) Závislost na kvalitě institucion. prostředí (1)	Citlivost na vývoj na finančních trzích Vysoké administrativní náklady Citlivost na rostoucí dobu dožití Závislost na kvalitě institucion. prostředí (1)
DB	Umožňuje solidaritu uvnitř generace Vyšší jistota ohledně výše dávky, pokud je systém udržitelný a imunní vůči politickým rizikům Možnost motivace k pozdějšímu odchodu do důchodu	Riziko demotivace setrvání na trhu práce Nejistá výše dávky v případě dlouhodobé neudržitelnosti systému a politických intervencí. Riziko neklesá s růstem věku jedince Nedokáže automaticky reagovat na růst doby dožití
DC	Netrestá delší setrvání na trhu práce Ve vyšším věku nejistota ohledně výše dávky významně klesá Automatická reakce na růst doby dožití	Riziko chudoby pro ohrožené skupiny Méně jistá výše dávky na počátku pracovní kariéry

Poznámka: (1) Může být výhodou i nevýhodou pro FF systém. Institucionálním prostředím se rozumí regulace a dohled, politické intervence a efektivita fondů (administrativní náklady).

Zdroj: MPSV, *Závěrečná zpráva*

Hypotetické příspěvkově definované systémy (notional defined contribution, NDC) – každému účastníkovi jsou připisovány jím odvedené příspěvky na individuální účet a tyto příspěvky se zhodnocují v čase. „*Toto zhodnocování je závislé na tzv. hypotetické míře výnosnosti systému. Ta nepředstavuje tržní míru výnosnosti, ale je nejčastěji definována jako míra růstu základu, z něhož jsou placeny příspěvky. (...) Výše penze je v okamžiku odchodu do důchodu (...) přímo závislá na celkových (hypotetických) úsporách na jedincově účtu a nepřímo závislá na průměrně očekávané*

¹⁹² Srov. MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-9-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

*délce života generace nastávajících důchodců. Úspory na účtech jednotlivců jsou pouze hypotetické, protože vybrané příspěvky jsou fakticky použity na výplatu současných důchodců a pouze papírově jsou připisovány a zhodnocovány na individuálních účtech“.*¹⁹³

V NDC systému odvádějí jedinci příspěvky během celé své pracovní kariéry. Systém stanovuje minimální věk, od kterého je možné provádět výplatu renty, důchodový věk však systém nestanovuje. Prostředky se ukládají na individuální (fiktivní) účet, ten je pak hodnocen mírou výnosnosti. Důchod je vypočten jako podíl celkové částky evidované na osobním účtu pojištěnce ke dni přiznání důchodu a průměrné doby dožití věku platné k tomuto dni. Jedná se o systém plně ekvivalentní – výše důchodů odpovídá výši zaplacených prostředků, které jsou evidovány na pomyslném účtu. Výnosnost systému není daná schopností investovat, ale nastavením vnitřního výnosového procenta. Při stanovení dávky pracuje systém s průměrnou délkou dožití, která ovlivňuje konečnou výši důchodu.¹⁹⁴

NCD systém je tak výhodný pro jedince s průměrným a vyšším příjmem. Jedinci s nízkými příjmy, kteří si nevytvoří dostatečné zdroje pro financování svých spotřeb ve stáří, mohou být v důsledku absence příjmové solidarity ohroženi. Do systému je však možno implementovat sociální prvky jako je garance minimálního důchodu. Příjmová redistribuce uvnitř generací je v NCD systému eliminována – dávky se odvíjejí od zaplacených příspěvků.

Systém NCD se zrodil v devadesátých letech minulého století ve Švédsku a později byl zaveden i v dalších zemích.¹⁹⁵

3.4 Základní principy uspořádání systémů důchodového zabezpečení

Všechny systémy důchodového zabezpečení, a to jak v zemích Evropské unie, tak i v ostatních ekonomicky rozvinutých zemích používají určitou variantu, která se opírá o tři pilíře.

První pilíř představuje státem garantovanou penzi. Je založen na mezigenerační solidaritě a je financován průběžným systémem.¹⁹⁶ Za **druhý pilíř** jsou podle

¹⁹³ KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 186.

¹⁹⁴ Srov. MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-10-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

¹⁹⁵ Srov. tamtéž.

*terminologie ustálené v zemích EU považovány aktivity zaměstnavatelských subjektů, směřující k poskytování starobních důchodů. Tento systém může být variabilně financován, účast v něm může být povinná nebo dobrovolná ze strany zaměstnance i zaměstnavatele. Za druhý pilíř (...) se však považuje i systém financovaný zásadně kapitálově (fondově), vyžadující povinnou účast a soukromou správu finančních prostředků“.*¹⁹⁷ **Třetí pilíř** představují soukromé aktivity občanů (penzijní připojištění, komerční životní spoření atd.).¹⁹⁸

3.5 Současné uspořádání českého důchodového systému a výše starobních důchodů

Současné uspořádání českého důchodového systému je třípilířové. První pilíř je PAYG DB (průběžně financovaný, dávkově definovaný systém) - povinné důchodové pojištění. Z něj se vyplácejí aktuální starobní důchody. Druhý pilíř je FF DC (fondově financovaný, příspěvkově definovaný systém) - od 1. ledna 2013 nově vzniklý pilíř důchodového systému – dobrovolné důchodové spoření. Třetí pilíř je také FF DC a tvoří ho dobrovolné penzijní připojištění se státním příspěvkem. Tento pilíř existuje již od roku 1994, s účinností od 1. ledna 2013 se změnil podmínky a penzijní připojištění bylo transformováno na doplňkové penzijní spoření.¹⁹⁹

Česká správa sociálního zabezpečení uvádí, že pro rok 2012 byla průměrná výše starobního důchodu (medián) 10 657 Kč. Průměrná délka doby pobírání starobního důchodu postupně roste a pro rok 2012 byla 23 let. (v roce 1970 byla tato délka 11 let).²⁰⁰

Od roku 1993 rostly důchody rychleji než spotřebitelské ceny. Reálná úroveň penzí tak vzrostla. Vývoj mezd v poměru k průměrné mzdě střídavě rostl a klesal. Nejvyšší byl v roce 2002, kdy se podle údajů Českého statistického úřadu dostal na 43, 5 procenta. V roce 2004 se propadl na 40,6 procenta (oba údaje z doby vlády ČSSD). V roce 2008 (vláda ODS) se snížil na 40,6 procent, v roce 2011 (vláda Jana Fishera)

¹⁹⁶ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 196.

¹⁹⁷ KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 197.

¹⁹⁸ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 197.

¹⁹⁹ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 9.

²⁰⁰ Srov. ČSSZ, *Statistické ročenky*, [online]. [cit., 2013-03-09] Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/informacni-materialy/statisticke-rocenky.htm>.

opět vystoupal na 42 procent.²⁰¹ V období od ledna do prosince 2012 se tento poměr držel na 42,9 procentech.²⁰²

Posoudit, zda je současná úroveň příjmů seniorů v České republice nízká či vysoká je obtížné. Starobních důchodců, kteří se nacházejí v pásmu chudoby, je poměrně málo.²⁰³ Ladislav Rabušic upozorňuje v této souvislosti na fakt, že koncept chudoby seniorů je v politické rétorice častou zbraní a jeho používání obvykle sílí především před volbami. Toto vytváření obrazu chudých důchodců často podporují média a přispívají tak k tomu, že sami důchodci přijímají tuto konstrukci za svou a stává se pro ně objektivním faktem. Rabušic tvrdí, že chudoba českých seniorů není z perspektivy českého standardu životní úrovně objektivním problémem, sami senioři však trpí tzv. subjektivní chudobou. Objektivně by senioři měli být schopni uspokojovat všechny své základní potřeby, protože z hlediska majetku na tom nejsou nijak podstatně hůře, než průměrná česká populace. Nicméně, senioři ve zvýšené míře trpí pocity materiální deprivace (35 – 50% domácností důchodců). Tento fakt naznačuje, že významná část českých důchodců může trpět pocitem sociálního vyloučení. Rizikovým faktorem, který by mohl způsobovat pocity sociální exkluze, může být již samotný odchod do důchodu, který omezuje možnost zachování sociálních okruhů v plném rozsahu. Velmi riziková je smrt partnera, zužování okruhu přátel. Proto by se sociální politika měla více zaměřit na sociální inkluzi seniorů, tím by paradoxně řešila i problém chudoby.²⁰⁴

²⁰¹ Srov. VEJVODOVÁ, A., *Čeští důchodci doposud bohatli, do budoucna bude hůř*, [online]. [cit., 2013-03-09] Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/187140-cesti-duchodci-doposud-bohatli-do-budoucna-bude-hur/>.

²⁰² Srov. MPSV, *Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností v roce 2012 a predikce na další období*, [online]. [cit., 2013-03-09] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15242/Analyza_2012_text.pdf.

²⁰³ Pouze 6% starobních důchodců se nachází v pásmu chudoby, oproti 22% domácností rodin se třemi a více dětmi. Srov. ČSÚ, *Míra ohrožení příjmovou chudobou v letech 2012*, [online]. [cit., 2013-03-07] Dostupné z WWW:

http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/zivotni_podminky_2013_predbezne_vysledky_20131126.

²⁰⁴ Srov. RABUŠIC, L., *Jsou čeští senioři chudí?*, [online]. [cit., 2013-03-07] Dostupné z WWW:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/9d57942914c56e3087e4744e298b838fbeb735_228_303RABU2.pdf

3.6 Propojení důchodové a prorodinné politiky

Prorodinná politika by měla být komplexní a účinná, podporující rodinu ve všech jejích základních funkcích. Vychází z přesvědčení, že péče o děti a jejich výchova je významným prvkem úspěšného rozvoje společnosti, proto je pomoc státu a společnosti rodinám pojímána jako významná sociální investice, nikoli jen jako zátěž pro státní rozpočet.²⁰⁵ Základním nástrojem rodinné politiky, který využívá většina Evropských zemí, jsou finanční subvence, probíhající přímo přes dávkové systémy a nepřímo přes daňová opatření, k dispozici je většinou také nabídka různých služeb péče o děti. Určitý rozvoj v posledních letech zaznamenala opatření k vytváření příznivých podmínek na pracovním trhu pro osoby pečující o nezletilé děti.²⁰⁶ Socioložka Eva Mitchell uvádí, že reálný pokrok ve stanovení rovnováhy mezi rodinným a pracovním životem se v jednotlivých státech velmi liší. Zmiňuje také postřeh Gosty Espinga-Andersena, který upozorňuje na to, že sociální státy dnes díky stárnutí populace věnují malou pozornost podpoře rodin s dětmi, což ve svém důsledku vede k tomu, že výše úhrnné plodnosti nedostačuje pro zachování stávajícího počtu obyvatel.²⁰⁷

Na souvislost důchodové a rodinné politiky upozorňuje Martin Potůček, když tvrdí, že „*lidé, kteří jsou klienti povinného sociálního pojištění a nemají děti, jsou na rozdíl od rodičů pečujících o děti v systému PAYG nespravedlivě zvýhodněni*“.²⁰⁸ Z důvodu péče o děti musejí rodiče omezit své příjmy určené k osobní spotřebě, ztrácejí část podmínek pro vlastní seberealizaci, jsou nuceni sladovat své rodičovské a pracovní role. Vzhledem k delší době zaměstnání a v mnoha případech i vyšším výdělkům pobírají bezdětní vyšší důchody, které jsou hrazeny z příspěvků dětí, do kterých oni neinvestovali.²⁰⁹ Je nezpochybnitelné, že zaměstnaní rodiče dětí přispívají do systému nejen zákonnými daňovými odvody, ale také tím, že dodávají další potenciální účastníky systému PAYG. Lubomír Mlčoch hovoří v této souvislosti o pokusu

²⁰⁵ MPSV, *Národní koncepce rodinné politiky*, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEEQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.mpsv.cz%2Ffiles%2Fclanky%2F2125%2Fkoncepce_rodina.pdf&ei=pPz5UufCFeOG4gSB5YDQBg&usq=AFQjCNHbvCqzAIwETt3zZoN9Z1kEuHuFVQ&bvm=bv.61190604,d.bGE.

²⁰⁶ HOLUB, M. *Alternativní formy podpory rodin s dětmi v důchodových systémech*, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Holub.pdf.

²⁰⁷ Srov. MITCHELL, E., *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v Evropském kontextu*, s. 27.

²⁰⁸ POTŮČEK, M., *Místo důchodové reformy v sociálním, ekonomickém a politickém kontextu vývoje země* [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: http://www.martinpotucek.cz/index.php?searchword=M%C3%ADsto+d%C5%AFchodov%C3%A9+refo&ordering=&searchphrase=all&Itemid=71&option=com_search&lang=cs.

²⁰⁹ Srov. tamtéž.

„černého pasažerství“ – žítí v systému bez ochoty do něj přispívat produkcí dětí. Černé pasažerství označuje Mlčoch jako hlavní chorobu prvního pilíře díky těm: „*kdo mezigenerační solidaritě neposkytlí či nebyli s to poskytnout ekvivalent své vlastní pracovní síly, jež je opouští, a tak svou obživu na stáří musejí čerpat na úkor ztenčující se vrstvy následující generace a těch ze své vlastní generace, kdo děti ještě měli. V poslední době se k této hlavní vadě přidává i stále menší ochota k solidaritě uvnitř téže generace: ti, kdo do systému přispívají absolutně i relativně více v poměru ke vznikajícímu nároku na jejich peníze (...) už k této oběti ztrácejí dobrou vůli*“.²¹⁰

Názory na potřebnost propopulační politiky nejsou v naší zemi jednotné.²¹¹ Pohybují se až k názoru, že nejlépe je nedělat žádnou takovou politiku, ke kterému se ve své studii přiklání ekonom Marek Loužek. Loužek považuje propopulační politiku za nástroj autoritativních a totalitárních režimů. V demokratických zemích nebývá, dle jeho názoru, účinná. Za účelné propopulační opatření považuje omezení moci sociálního státu a privatizaci důchodového systému. Tím by se obnovila přirozená mezigenerační solidarita uvnitř rodin. Předpokládá, že zrušení průběžných systémů financování důchodů by v konečném důsledku vedlo k podpoře porodnosti. Lidé by věděli, že stát jim ve stáří pomáhat nebude, a proto by začali spoléhat na své děti.²¹²

O prospěšnosti pronatalitních politik pochybuje také Ladislav Rabušic, který předpokládá, že se česká plodnost postupně dostane na evropskou úroveň a spolu s imigrací tak zajistí demografický vývoj, který nepovede k úbytku populace. Zpochybňuje negativní účinky nízké porodnosti na úroveň blahobytu země. Za neochotou Čechů mít děti podle něj nestojí ekonomické a sociální bariéry, ale změna hodnotového systému.²¹³ Velmi skeptický k významu propopulačních opatření je také

²¹⁰ MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, s. 131.

²¹¹ Tamtéž, s. 101 – 102.

²¹² Srov. LOUŽEK, M., *Odolejme svádění socialistické propopulační politiky*, in CEP, *Propopulační politika - ano či ne* [online]. [cit., 2013-02-10] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fcepin.cz%2Fdocs%2Fdokumenty%2Fsbornik21.pdf&ei=yp_4UsXuBPCP4gSzuICgCA&usg=AFQjCNHqtLGZI0SRIDH9uaBJN32V_4pIUg&bvm=bv.60983673,d.bGE.

²¹³ Srov. RABUŠIC, L., *Pronatalitní politika – spíše chiméra než spása*, in CEP, *Propopulační politika - ano či ne* [online]. [cit., 2013-02-10] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fcepin.cz%2Fdocs%2Fdokumenty%2Fsbornik21.pdf&ei=yp_4UsXuBPCP4gSzuICgCA&usg=AFQjCNHqtLGZI0SRIDH9uaBJN32V_4pIUg&bvm=bv.60983673,d.bGE.

ekonom Martin Holub, který se domnívá, že podpora rodiny je sice vhodná, ale její propopulační aspekt je spíše marginální.²¹⁴

Směr, který je reprezentován demografem Milanem Kučerou²¹⁵ a Jiřinou Kocourkovou²¹⁶ se přiklání k nutnosti aktivizace rodinné politiky a věří, že politiky na podporu rodiny mohou být účinné. K tomuto směru lze přiřadit také Otakara Hampla a Františka Bartoše, kteří poukazují na nerovné postavení rodin s dětmi a uvádějí příklad francouzské prorodinné politiky, která potvrzuje, že stimuly, jako je společné zdanění členů domácnosti a vytváření podmínek pro soulad mezi pracovním a rodinným životem, přinášejí své ovoce. Upozorňují na skutečnost, že stát zvýhodňuje investice do kapitálu firem, oproti investicím do lidského kapitálu, která zůstává na bedrech domácností rodin s dětmi, třebaže lidský kapitál je pro každý stát tou nejcennější hodnotou. Ve srovnání s bezdětnými jsou domácnosti rodin s dětmi znevýhodňovány také „skrytým znárodňováním následného výnosu z investice do lidského kapitálu v rámci průběžného systému důchodového zabezpečení“.²¹⁷

Souvislostí mezi porodností a financováním průběžného systému důchodového zabezpečení se v devadesátých letech minulého století zabýval italský ekonom Alessandro Cigno. Došel k názoru, že systém PAYG vede k poklesu porodnosti, protože rodiče nejsou ve stáří finančně závislí na svých dětech. Vysoká míra porodnosti v rozvojových zemích souvisí podle něj s nerozvinutostí tamních finančních trhů a penzijních systémů.²¹⁸ Řešením by mohl být přechod na čistý systém soukromých investičních fondů. Cigno však varuje, že tento přechod by byl velice nákladný a první generace popřechodových penzistů by byla těžce poškozena. Proto navrhuje upravit průběžný systém tak, aby zohledňoval nejen počet vychovávaných dětí, ale do jisté míry také jejich „kvalitu“, která by se měřila např. výší dosaženého vzdělání, nebo uplatněním na trhu práce.²¹⁹ K podobným závěrům došel v Německu ekonom Hans-Werner Sinn, který navrhl třípilířový důchodový systém, jehož první pilíř by byl založen na současném systému PAYG, jehož výdaje by však nepřesahovaly jeho

²¹⁴ Srov. HOLUB, M. *Alternativní formy podpory rodin s dětmi v důchodových systémech*, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Holub.pdf.

²¹⁵ Srov. KUČERA, M., Pronatalitní populační politika už nestačí – nutností se stala komplexní rodinná politika, *Demografie*, 2009, roč. 51., č. 2, s. 274 – 279.

²¹⁶ Srov. KOCOURKOVÁ, J., Rodinná politika v zorném poli (nejen) demografů, *Demografie*, 2009, roč. 51., č. 2, s. 229 – 230.

²¹⁷ HAMPL, O., BARTOŠ, F., Analýza nerovného postavení rodin s dětmi a možnosti zmírnění této nerovnosti, *Demografie*, 2009, roč. 51., č. 2, s. 123 – 125.

²¹⁸ Srov. MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, s. 132.

²¹⁹ Srov. tamtéž, s. 134.

příjmy. S klesající porodností a stárnutím populace by tak klesal náhradový poměr penze vůči mzdě. Druhý pilíř by byl financován daní z příjmu, kterou by platili všichni ekonomicky aktivní občané. Při výplatě dávek z tohoto pilíře by záleželo na počtu vychovaných dětí, na maximální dávku by pak měli nárok ti, kteří vychovali alespoň tři děti. Třetí pilíř by byl povinný pro ty, kteří vychovávají méně než tři děti. Bezdětní by na počátku své pracovní kariéry ukládali stanovené příspěvky, po narození prvního potomka by jim byla třetina naspořené částky vyplacena, a dále by ukládali příspěvky o třetinu menší. Po narození třetího potomka a vyplacení celkové naspořené částky by odpadla povinnost přispívat do tohoto pilíře.²²⁰ Takto pojatý návrh důchodové reformy je nazýván Children PAYG (CPAYG).

U nás se ke konceptu CPAYG hlásí návrh Jiřího Rusnoka, Jamese Hyzla a Martina Kulhavého, který by umožnil vyplácení důchodů z prvního pilíře PAYG pouze těm, kteří do něj přispěli dětmi. Bezdětní jedinci by platili do systému PAYG na důchod svých rodičů a zároveň by si spořili v FF pilíři na svoji vlastní penzi. Pokud by přivedli na svět potomka, platby do FF by se snížily. Pokud by měli potomky tři, jejich platba do FF by byla nulová.²²¹

Koncepty CPAYG zatím zůstávají pouze v teoretické rovině, v žádné zemi nedošlo k jeho uvedení do praxe. Odpůrci tohoto návrhu argumentují tím, že nelze ocenit investiční náklady a ekonomickou výnosnost dítěte. Nelze zaručit, že se z dítěte stane plátce pojistného, případně, že bude plátce pojistného v České republice. Dalším argumentem je, že ne všichni bezdětní jedinci se rozhodli pro život bez dětí dobrovolně. Na úhradě nákladů na dítě se stát podílí prostřednictvím rodinné a daňové politiky. V systému CPAYG by vysoké důchody získávali sociálně slabí občané s více dětmi, u kterých během jejich produktivní doby tvořily podstatnou část příjmu sociální dávky.²²²

Finanční podpora rodin s dětmi je tvořena třemi pilíři, dávkami sociálního pojištění, sociální péčí nebo pomocí a státní sociální podporou. Tento systém je zaměřen především na rodiny v tíživé finanční situaci. Obecná podpora rodiny je spíše realizována prostřednictvím daňových opatření. V roce 2004 byly zrušeny tzv. nezdanitelné částky na děti a nahrazeny slevou na dani. V tomto roce bylo zavedeno

²²⁰ Srov. SINN, H. W., *Europe's Demographic Deficit: A Plea For a Child Pension System*, [online]. [cit., 2013-02-12] Dostupné z WWW: <http://epub.ub.uni-muenchen.de/934/1/sinn-europes-demographic-deficit.pdf>.

²²¹ Srov. RUSNOK, J., KULHAVÝ, M., HYZL, J., *Možné léčky krize důchodových systémů*, *Euro* 2004, č. 25, s. 58 – 64.

²²² Srov. HOLUB, M. *Alternativní formy podpory rodin s dětmi v důchodových systémech*, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Holub.pdf.

také společné zdanění manželů, jehož cílem bylo především finančně pomoci manželům s různorodými příjmy, které jsou v mnoha případech důsledkem toho, že jeden z manželů a rodičů současně má nižší příjmy z důvodu péče o děti. V roce 2008 bylo společné zdanění zrušeno a byl zaveden koncept superhrubé mzdy – ze které se vypočítává lineární daň, úlevy jsou pak poskytovány ve formě slev na dani a daňového bonusu na dítě.²²³

Přestože nelze přesně vyčíslit, jaké jsou náklady spojené s výchovou dítěte, jisté je, že rodiny, které vychovávají tři a více dětí patří k domácnostem, které jsou nejvíce ohroženy chudobou.²²⁴ Z údajů zveřejněných Českým statistickým úřadem za rok 2012 vyplývá, že 22% rodin se třemi a více dětmi se nachází v pásmu chudoby. (U seniorů se v pásmu chudoby nachází pouze 6% jedinců).²²⁵ A to přesto, že vzhledem k demografickému vývoji by bylo velmi potřebné, aby se rodina, která má aspoň tři děti stala kulturně žádoucím a častěji dosahovaným cílem.²²⁶ V některých západoevropských zemích jsou dávky přiznávány na druhé a třetí dítě vyšší než na prvního potomka.²²⁷ Opatření české rodinné politiky míří přesně opačným směrem, s účinností od ledna 2011 zrušila porodné pro druhé a další dítě.²²⁸

Projekt vícedětného rodičovství není pro současnou českou společnost srozumitelný. Velké rodiny bývají zařazovány do kategorie „věřící“ či „sociálně slabá“ rodina. Jiné motivace jsou pro většinu společnosti málo pochopitelné.²²⁹ Preferovaný model rodiny je dvoudětný, dlouhodobě se však ukazuje, že lidé mají méně dětí, než by si přáli. Hlavním důvodem, pro který si lidé v moderní společnosti děti pořizují, je celoživotní radost, pocit štěstí plynoucí z rostoucího dítěte a jeho životních úspěchů. K tomu ovšem stačí potomek jeden. Zároveň je na dítě nahlíženo jako na významný zdroj

²²³ Srov. MITCHELL, E., *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v Evropském kontextu*, s. 35.

²²⁴ Srov. MPSV, *Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v roce 2012 a predikce na další období* [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15242/Analyza_2012_text.pdf.

²²⁵ ČSÚ, *Míra ohrožení příjmovou chudobou v letech 2012*, [online]. [cit., 2013-03-07] Dostupné z WWW: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/zivotni_podminky_2013_predbezne_vysledky_20131126.

²²⁶ Srov. MOŽNÝ, I., PŘIDALOVÁ, M., BÁNOVCOVÁ, L., *Mezigenerační solidarita*, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>.

²²⁷ Srov. SIROVÁTKA, T., WILDMANOVÁ, M., BUBNOVÁ, A., *Česká rodina a sociální dávky*, in SIROVÁTKA, T., (ed.), *Česká sociální politika na prahu 21. Století – Efektivnost, selhávání, legitimita*, s. 53.

²²⁸ Srov. HŮLE, D., *Dopady legislativních změn v roce 2011*, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=853.

²²⁹ Srov. SOBOTKOVÁ HOLÍNSKÁ, H., *Proč máte tolik dětí? Rodina a mateřství pohledem matek vícečetných rodin*, s. 47 – 48.

ztrát a omezení.²³⁰ Rodinná politika by měla přispět k tomu, aby větší počet dětí v rodině nebyl vnímán jako projev „nezodpovědnosti“ týkající se pouze úzké skupiny občanů.²³¹

Stát rodinu nepovažuje za rovnoprávný ekonomický subjekt. Rodiny s dětmi sice dodávají na trh potřebnou pracovní sílu, stát však náklady, které jsou s výchovou dětí spojené, daňově zohledňuje pouze velmi málo.²³² I nízké daňové slevy jsou veřejnosti prezentovány jako určitá forma sociálních dávek či zvýhodnění rodin a vytváří se tak mýtus, že bezdětní přispívají na rodiny s dětmi.²³³ Rodiny, které vychovávají více dětí, jsou však dnes trojnásobně znevýhodněny. Mají podstatně menší příjmy než bezdětní, či rodiny s jedním dítětem. Tyto nižší příjmy musí ještě dělit mezi více členů rodiny. Ve stáří pak rodiče, vzhledem nižším příjmům dostanou nižší důchod, než bezdětní.²³⁴

Lubomír Mlčoch považuje dítě za „smíšený statek“, který přináší pozitiva nejen do rodiny, ve které je vychováváno, ale i pro společnost a ekonomiku. Chybějící děti nakonec podvazují hospodářský růst, který je v dnešní společnosti tolik adorován. Tato společnost si ovšem nedokáže přiznat, že snaha o substituci dětí kapitálem nemůže v žádném případě přinést vyřešení problému, jak zabezpečit budoucnost sílící seniorské vrstvy.²³⁵

²³⁰ Srov. PAKOSTA, P., *Proč chceme děti: hodnota a preferovaný počet dětí v české republice*, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW:

[http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fsreview.soc.cas.cz%2Fuploads%2F5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaS](http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fsreview.soc.cas.cz%2Fuploads%2F5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaS C2009-)

[5.pdf%3Forigin%3Dpublication_detail&ei=JZgUU_SrCoGFtQa6qYGYBA&usg=AFQjCNFDzQAIvt2rXeYtgj2cUOXKjGSILQ&bvm=bv.61965928,d.Yms](http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fsreview.soc.cas.cz%2Fuploads%2F5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaS C2009-5.pdf%3Forigin%3Dpublication_detail&ei=JZgUU_SrCoGFtQa6qYGYBA&usg=AFQjCNFDzQAIvt2rXeYtgj2cUOXKjGSILQ&bvm=bv.61965928,d.Yms)

²³¹ Srov. SOBOTKOVÁ HOLÍNSKÁ, H., *Proč máte tolik dětí? Rodina a mateřství pohledem matek vícečetných rodin*, s. 47 – 48.

²³² Otakar Hampl a František Bartoš ve své analýze upozorňují, že hmotný majetek určený k podnikání si mohou podnikatelé daňově odepsat v plné výši. Náklady na výchovu dětí – tvorba lidských zdrojů - jsou daňovou slevou pokryty pouze z malé části. Srov. HAMPL, O., BARTOŠ, F., *Analýza nerovného postavení rodin s dětmi a možnosti zmírnění této nerovnosti*, *Demografie*, 2009, roč. 51., č. 2, s. 123 – 125.

²³³ Srov. tamtéž.

²³⁴ Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-03-04] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>

²³⁵ Srov. MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, s. 138.

4 Vývoj důchodového systému od poloviny 20. století do současnosti

4.1 Důchodový systém před rokem 1989

Před druhou světovou válkou bylo poskytování sociálních dávek zabezpečeno veřejnoprávním sociálním pojištěním, které bylo po organizační stránce velmi roztržité a po druhé světové válce došlo k rozpadu soustav financování tohoto pojištění. V roce 1948 byla zřízena Ústřední národní pojišťovna a byl zaveden jednotný systém národního pojištění, který zahrnoval důchodové pojištění nejen zaměstnanců, ale i všech osob samostatně hospodařících. Na počátku padesátých let byly příspěvky důchodového pojištění, které se do té doby odváděly samostatně, zrušeny a byly zahrnuty do sazeb daně ze mzdy. Veškerý majetek do té doby fungujících pojišťoven byl převeden na stát. Důchodové zabezpečení tak bylo zbaveno vlastní ekonomické základny a jeho financování bylo řešeno vyčleněním prostředků státního rozpočtu. Brzy se ukázaly nevýhody tohoto způsobu financování – systém přerozdělování mezi příjmy a výdaji nebyl přehledný, neexistovala zpětná vazba. Systém financování byl neprůhledný jak pro podniky, tak i pro občany, nebylo jasné, jaká část daní se používá k financování sociálního zabezpečení, a tak se vytratil pocit odpovědnosti za vlastní budoucnost.²³⁶ Až do roku 1989 zůstal důchodový systém v zásadních parametrech nezměněn.

Po roce 1989 bylo nutné transformovat centrálně řízený model sociálních služeb. K hlavním nevýhodám socialistického důchodového systému patřila statická povaha systému, důchody nebyly valorizovány. Vojtěch Krebs uvádí, že „*chudoba oficiálně neexistovala, i když ji systém tvořil*“. Sociální dávky „*nebyly systematicky cílené a ve svém důsledku byly sociálně nespravedlivé*“, zvýhodňování byli pracovníci zařazení do určitých kategorií.²³⁷ „*Systém nedával prostor ani možnost pro zajištění se pro případ sociální události vlastním přičiněním*“, nezohledňoval samostatnou výdělečnou činnost.²³⁸ Díky nízkému důchodovému věku, který byl ještě snížen pro ženy, a některé

²³⁶ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 197.

²³⁷ KREBS, V., *Sociální zabezpečení*, in MACH, M. (eds), *Transformace sociální politiky v ČR*, s. 35.

²³⁸ Tamtéž, s. 36.

kategorie pracovníků docházelo k tomu, že systém poskytoval nízké důchody velkému množství důchodců, z nichž byla velká část zdatných a praceschopných.²³⁹

4.2 Vláda OF: červen 1990 – červenec 1992

V prvních svobodných volbách zvítězilo v České republice Občanské fórum a vznikla vláda ČSFR v čele s premiérem Mariánem Čalfou a vláda ČR. V důchodové oblasti se stal výchozím koncepčním dokumentem „*Scénář sociální reformy*“.²⁴⁰ Scénář byl sociálním programem tehdejší federální vlády, jednalo se o první koncepčněji zpracovaný program sociální politiky po roce 1948. Měl převážně ochranný a garanční charakter a položil základy k vybudování sociální politiky nového typu.²⁴¹ V oblasti důchodového zabezpečení měl být zaveden dvousložkový důchod, kdy první složka - základní výměra důchodu - měla garantovat životní minimum, druhá složka měla být vázána na dobu pojištění a výši pojistného. Důchod měl být pravidelně valorizován v závislosti na růstu životních nákladů a mezd. Nově měly být zřízeny správy sociálního zabezpečení. Sociální pojištění mělo být financováno z fondů oddělených od státního rozpočtu s přímými příspěvky zaměstnanců a zaměstnavatelů.²⁴²

Státní Správa sociálního zabezpečení byla zřízena, nepodařilo se však vybudovat samostatný, ucelený systém, orgány správy nebyly samosprávné (se správními a dozorčími radami). Fond sociálního zabezpečení se nepodařilo oddělit od státního rozpočtu, jeho prostředky však začaly být vedeny na samostatném účtu.²⁴³ Byly zrušeny osobní důchody a preference z titulu zařazení do pracovních kategorií. Důchody se začaly valorizovat a byla odstraněna diskriminace osob samostatně výdělečně činných.²⁴⁴

Jak vyplývá z plánů a některých naplněných záměrů Scénáře sociální reformy – senioři byli vnímání stále jako skupina obyvatel, o kterou se má postarat stát. Hlavní

²³⁹ Srov. TOMĚŠ, I., *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*, s. 178.

²⁴⁰ Srov. VEČERNÍK, J., *Proměny a problémy české sociální politiky*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/0680022d7a7151150edf6787bab278dd0efb5081_573_507vecernik18.pdf.

²⁴¹ Srov. KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, s. 102.

²⁴² Srov. POTŮČEK, M., *Křižovatky české sociální reformy*, s. 253.

²⁴³ Srov. POTŮČEK, M., *Jablko sváru: sociální politika*, in HLAVÁČEK, P (edt), *Intelektuál ve veřejném prostoru. Vzdělanost, společnost, politika*, s. 363.

²⁴⁴ Srov. MPSV, *Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění 2004*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1357/zprava_2004_cz.pdf.

změny měly spočívat spíše v organizaci a procesech, které měly seniory zajišťovat. Z hlediska etických kategorií převažovala preference historicky zažitě spravedlnosti a solidarity.

4.3 Vláda koalice ODS- KDS: červenec 1992 – červenec 1996

Občanská demokratická strana spolu s Křesťanskou demokratickou stranou sestavila koaliční vládu s KDU-ČSL a s ODA. V čele české vlády stanul Václav Klaus.²⁴⁵ Ve svém programovém prohlášení se vláda zavázala předložit novou zákonnou úpravu všeobecného důchodového a nemocenského pojištění. „*Jeho financování se oddělí od státního rozpočtu a změní se na soustavu samostatných pojišťovacích ústavů, financovaných z příspěvků zaměstnavatelů, zaměstnanců a samostatně podnikajících osob, popřípadě státu. Na dobrovolné bázi doplní toto základní sociální zajištění systém připojištění, umožňující reagovat na rozdílné podmínky jednotlivých oborů, podniků a povolání, ale i postojů jednotlivých občanů*“.²⁴⁶ Spolu s daňovou reformou nabyt účinnosti dne 1. ledna 1993 **zákon č. 589/1992 Sb. o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti**. Tímto zákonem bylo zavedeno pojistné na důchodové pojištění, nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Do českého důchodového systému tak bylo znovu zavedeno pojistné na důchodové pojištění jako přesně vymezená platba do státního rozpočtu, sloužící k financování výplat důchodů. Pojistné je určeno stejným procentem z vyměřovacího základu a bylo zavedeno pro všechny poplatníky bez omezení maximální částkou. Zákonem **č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem** byla vytvořena možnost dodatkového penzijního připojištění. Stát poskytoval účastníkům penzijního připojištění měsíční příspěvek podle výše jejich příspěvků.²⁴⁷ 1. ledna 1996 nabyt účinnosti **zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění**, který upravuje nároky na dávky z povinného důchodového pojištění v případě stáří, invalidity, ovdovění a osiření. Byla zavedena dvousložková konstrukce důchodu, kdy první složku tvoří pevná základní výměra, která

²⁴⁵ Srov. VODIČKA, K., CABADA, L., *Politický systém České republiky*, s. 228.

²⁴⁶ *Programové prohlášení vlády České republiky 1992*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26624>.

²⁴⁷ Srov. KREBS, V. (eds), *Sociální politika*, s. 225.

je pro všechny stejná. Výše druhé složky závisí na výši výdělku a době pojištění.²⁴⁸ Zákon přinesl také zvyšování důchodového věku. Toto postupné zvyšování důchodového věku a odložení rozhodnutí o oddělení důchodového pojištění od státního rozpočtu bylo předmětem velké kritiky jak z řad opozičních stran, tak ze stran odborů.²⁴⁹

Po nástupu pravicové vlády došlo k mentálnímu obratu, na seniory bylo nahlíženo liberálnější optikou – jako na individuální občany, kteří přebírají část odpovědnosti za zajištění svých příjmů ve stáří, podle svých individuálních podmínek a postojů. Senioři začaly být brány jako konzumenti zdrojů a objevila se vůle tuto konzumaci „optimalizovat“. Aktivní úlohu převzala při návrhu změn subsidiarita a participace (posun odpovědnosti k občanům. Solidarita jako původně výchozí prvek byla oslabena, hodnota sociální spravedlnosti zůstala zachována, státní systém měl seniory a jejich potřeby zajistit na obvyklé úrovni.

4.4 Vláda ODS, ODA a KDU-ČSL: červen 1996 – leden 1998

Tato vláda byla menšinová a byla závislá na podpoře druhé nejsilnější politické strany - ČSSD. Již od počátku se jednalo o nestabilní vládu, narůstaly konflikty mezi koaličními partnery a prohlubovaly se ekonomické a sociální problémy v zemi.²⁵⁰ Ve svém programovém prohlášení uvedla: „*Vláda bude dbát na udržení reálné hodnoty důchodů a na její zvyšování v souladu s ekonomickým růstem země. S tímto cílem bude provádět jejich pravidelnou valorizaci, a to i s přihlédnutím k vývoji mezd tak, aby byl dlouhodobě zachován současný poměr důchodů a mezd. Vláda rovněž připraví oddělení systému důchodového pojištění od státního rozpočtu a jeho změnu směrem k fondovému systému při zaručení jeho dlouhodobé financovatelnosti bez dodatečných příspěvků z veřejných zdrojů*“.²⁵¹

²⁴⁸ Srov. KREBS, V. (eds), *Sociální politika*, s. 208.

²⁴⁹ Na Staroměstském náměstí se dne 25.3.1995 konala demonstrace na protest proti vládnímu návrhu zákona o důchodovém pojištění. Českomoravská konfederace odborových svazů také vyhlásila výstražnou patnáctiminutovou stávkou, které se zúčastnilo 4600 základních odborových organizací. Srov. KLÍROVÁ, M., *Demonstrace, stávky a další protesty*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: http://osz-stare.cmkos.cz/CZ/Z_tisku/Bulletin/11_2010/20.html.

²⁵⁰ Srov. VODIČKA, K., CABADA, L., *Politický systém České republiky*, s. 228.

²⁵¹ *Programové prohlášení vlády České republiky 1996*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26625>.

Za této vlády byl **zákonem č. 134/1997Sb.** novelizován zákon č. 155/1995 Sb., kdy byla mimo jiné rozšířena možnost přiznání dočasně sníženého předčasného starobního důchodu. Kvůli zhoršující se ekonomické situaci přijala vláda řadu rozpočtových škrtů. Součástí vládních úsporných opatření byl závazek zpomalení růstu mezd v rozpočtových organizacích a snížení přímých dovozů pro potřeby státu.²⁵² V rámci těchto úsporných opatření byl přijat **zákon č.289/1997**, který tak opět novelizoval zákon 155/1995 Sb. Tento zákon zrušil možnost odejít do trvale kráceného předčasného starobního důchodu o čtyři, resp. pět roků dříve před dosažením důchodového věku a snížil započítání většiny náhradních dob pojištění ze 100% na 80%. Tímto zákonem se také stanovila další podmínka pro nárok na výplatu starobního důchodu vedle příjmu z výdělečné činnosti, a to sjednání zaměstnání na dobu určitou.²⁵³ Dále se změnily podmínky a způsob zvyšování důchodů. *„Změna spočívá v tom, že vláda nařízením musí vždy zvýšit důchody, vzroste-li úhrnný index spotřebitelských cen aspoň o 10 %. Přitom se však ponechává možnost zvýšit důchody i tehdy, jestliže tento index vzroste aspoň o 5 %. Toto opatření je přechodné, a to do 31. prosince 1998. Pokud jde o stanovení částek zvýšení důchodů, musí být průměrná výše samostatně vypláceného starobního důchodu zvýšena nejméně o 70 % nárůstu uvedeného indexu s tím, že jednou za dva roky musí být zohledněn nejméně jednou třetinou růst reálných mezd“.*²⁵⁴ Doposud měla vláda povinnost zvyšovat důchody vždy při růstu indexu spotřebitelských cen o 5%.

Za doby působení této vlády nedošlo k zásadní změně postoje k seniorům, došlo ke změnám parametrů valorizací důchodů, které nebyly převratné. Výsledkem politiky této vlády byla ambice dočasného zachování principů solidarity a spravedlnosti, byť v určité omezené míře vzhledem k rostoucím výdajům. V postojích vládnoucích aktérů převažovalo hledisko, že současná opatření jsou sociálně únosným mezikrokem pro budoucí přesun hlavní váhy na fondový systém (subsidiarita a participace - posun odpovědnosti k občanům). Státní systém měl seniory a jejich potřeby zajistit na obvyklé úrovni spíše v krátkodobém a střednědobém horizontu.

²⁵² Srov. ČNB, *Výroční zpráva 1997*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z

WWW:http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/hospodareni/vyrocní_zpravy/download/vyrocní_zprava_1997.pdf.

²⁵³ Srov. MPSV, *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 1997*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/cs/661>.

²⁵⁴ MPSV, *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 1997*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/cs/661>.

4.5 Tošovského vláda: leden 1998 – červenec 1998

Sponzorské aféry a následné rozštěpení ODS vedlo k demisi Klausovy vlády. 2. ledna 1998 byla jmenována vláda premiéra Josefa Tošovského. Tošovského vláda bývá označována termínem „úřednická“, její částečná nepolitičnost byla způsobena spíše jejím složením, než jejím mandátem, který byl politicky, časově, ale i věcně omezený. Vytvořena byla proto, že se politické strany nebyly po pádu Klausovy vlády schopny na vytvoření vlády domluvit. ODS se rozštěpila a KDU-ČSL a ODA s ní odmítly dále spolupracovat. ČSSD se na vytvoření vlády nechtěla podílet a požadovala předčasné volby.²⁵⁵ Ve svém programovém prohlášení tato vláda uvedla: „*Vláda nezastírá, že důsledky úsporné politiky vyhlášené předešlým kabinetem v květnu loňského roku budou nepříznivě působit na růst životní úrovně občanů. Vzhledem k výsledkům, dokládajícím postupnou obnovu ekonomické rovnováhy, však nepočítá s dalšími kroky, které by šly nad rámec již existujících opatření. Zdůrazňuje v této souvislosti, že provede valorizaci důchodů a životního minima, pokud pro tento krok budou naplněny zákonem stanovené podmínky*“. Vláda se dále zavázala, že „*provede rozbor současného systému důchodového pojištění a zpracuje variantní koncepcie jeho reformy*“.²⁵⁶ Na rozdíl od Maďarska nebo Polska, vlády české republiky s penzijní reformou stále váhaly a po několikaleté diskusi neexistovala ani politická shoda o její nezbytnosti.²⁵⁷

Tošovského vláda nepřinesla nic nového v postoji k seniorům.

4.6 Vláda ČSSD: červen 1998 – červenec 2002

V předčasných parlamentních volbách v roce 1998 zvítězila ČSSD, která sestavila menšinovou vládu v čele s premiérem Milošem Zemanem. Menšinová vláda měla podporu druhé nejsilnější strany – ODS, tato podpora byla garantována „*Smlouvou o vytvoření stabilního politického prostředí v české republice uzavřené dne 9. 7. 1998*“.

²⁵⁵ Srov. PEHE, J., *Rok 1998: Krize se prohloubila*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.pehe.cz/clanky/1999/rok-1998-krize-se-prohloubila>.

²⁵⁶ *Programové prohlášení vlády České republiky 1997*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/josef-tosovsky/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.

²⁵⁷ Srov. SCHNEIDER, O., JELÍNEK, T., *Důchodové informační vakuum*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://libinst.cz/clanky-a-komentare/1091-duchodove-informacni-vakuum/>.

mezi ČSSD a ODS“, která vešla ve známost jako „opoziční smlouva“. ²⁵⁸ Ve svém programovém prohlášení uvedla: „*Vláda bude při valorizacích usilovat o zvýšení kupní síly důchodců a její postupný návrat na úroveň roku 1989. Považuje průběžně financovaný základní systém důchodového pojištění za rozhodující nástroj pro zajištění důstojné životní úrovně lidí v důchodovém věku. Bude přitom pokračovat v odstraňování jeho nedostatků a usilovat o jeho dlouhodobou stabilitu. Vláda oddělí financování a organizaci důchodového pojištění od státního rozpočtu při zachování garančních funkcí státu. Umožní vznik zaměstnavatelských penzijních fondů založených na neziskovém principu*“. ²⁵⁹ V roce 1999 byla schválena novela zákona o penzijním připojištění se státním příspěvkem, která zvýšila míru bezpečnosti vkladů a rozšířila možnosti tohoto pojištění. Cílem této úpravy bylo motivovat účastníky penzijního připojištění k větším příspěvkům do systému. Také se zpřísnily podmínky pro výplatu dávek. ²⁶⁰

V září roku 1999 zřídil Senát Parlamentu ČR **Podvýbor pro důchodovou reformu**, který měl za cíl podílet se na přípravě nových legislativních norem a koncepcí týkajících se důchodové reformy. ²⁶¹ V květnu roku 2000 zřídila také Poslanecká sněmovna **Dočasnou komisi pro důchodovou reformu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR**. ²⁶² Obě instituce měly sloužit jako platforma pro vyjednávání politických stran při hledání konsenzu pro důchodovou reformu. Zabývaly se materiály, které k tomuto tématu předkládalo Ministerstvo práce a sociálních věcí, žádné řešení, které by bylo pro všechny strany akceptovatelné, se však nenašlo. ²⁶³

²⁵⁸ Plné znění smlouvy dostupné na *Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v české republice uzavřené dne 9.7.1998 mezi ČSSD a ODS*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Opozicni-smlouva.pdf>.

²⁵⁹ *Programové prohlášení vlády České republiky 1997*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.

²⁶⁰ Srov. MPSV, *Pojistněmatematická zpráva o důchodovém pojištění 2012*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13783/PMZ-2012.pdf>.

²⁶¹ Srov. SENÁT PARLAMENTU ČR, *Zřízení Podvýboru pro důchodovou reformu*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z

WWW: http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=8096&id_var=8096.

²⁶² Srov. POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR., *Usnesení PS č. 1062*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=34649>.

²⁶³ Srov. RUDOLFOVÁ, V., *Dlouhodobé důsledky politických rozhodnutí o reformách důchodových systémů v České republice a na Slovensku v kontextu retrenchmentu welfare state*, s. 146.

V roce 2001 byla schválena novela zákona, kterou se zvyšovala redukce procentní výměry za předčasný odchod do starobního důchodu, a zároveň došlo ke zvýhodnění odloženého odchodu do starobního důchodu.²⁶⁴

Ze strany sociálně demokratické vlády byla vůle k návratu k principům solidarity a spravedlnosti, došlo k proklamacím o státu jako subjektu garantujícímu ekonomické zajištění seniorů. Reálně však nebyl nalezen politický konsenzus a skutečně došlo jen k navýšení státních garancí u doplňkových forem soukromého zajištění seniorů. Tento výsledek můžeme interpretovat také jako souboj principů solidarity a spravedlnosti (vláda) proti principů solidarity a subsidiarity (opozice). Vzhledem k uzavřené „opoziční smlouvě“ je tak přirozeným výsledkem jen navýšení státních garancí u doplňkových forem soukromého zajištění seniorů, které zahrnuje jak princip solidarity a spravedlnosti (státní garance) tak participace a subsidiarity (soukromé zajištění). Vzhledem ke konfliktu preferovaných principů skončilo jednání o důchodové reformě bez společné vize.

4.7 Koaliční vláda ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU: červenec 2002 – září 2006

ČSSD spolu s KDU a US-DEU, sestavila po volbách v roce 2002 koaliční vládu s těsnou většinou – 101 hlasů. Premiérem se stal Vladimír Špidla.²⁶⁵ Ve svém programovém prohlášení se vláda opět zavázala věnovat prvořadou pozornost modernizaci důchodového pojištění, znovu se zaměřila na „*oddělení prostředků důchodového a nemocenského pojištění od státního rozpočtu a jejich svěření do správy veřejnoprávní sociální pojišťovny, spravované za účasti pojištěnců a zaměstnavatelů, která bude vytvořena transformací České správy sociálního zabezpečení*“. V programovém prohlášení dále uváděla: „*Základem systému bude i nadále všeobecné, jednotné, průběžně financované důchodové pojištění garantované státem, v němž budou prováděny změny, směřující k zajištění jeho dlouhodobé stability, přičemž bude zvýrazněna závislost výše důchodu na zaplaceném pojistném; na finanční vyváženosti systému se budou více než dosud podílet i osoby samostatně výdělečně činné. Vláda*

²⁶⁴ Srov. MPSV, *Pojistněmatematická zpráva o důchodovém pojištění 2012*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/13783/PMZ-2012.pdf>.

²⁶⁵ Srov. VODIČKA, K., CABADA, L., *Politický systém České republiky*, s. 226

*zabezpečí růst reálné úrovně vyplácených důchodů. Vláda podpoří rozvoj soukromých kapitálových forem dobrovolného připojištění tak, aby se stalo plně funkční součástí důchodového systému; přitom zabezpečí oddělení majetku účastníků od majetku společností, spravujících tyto prostředky. Vláda předloží návrh na zavedení zaměstnaneckého penzijního připojištění s účastí zástupců zaměstnavatelů a zaměstnanců na jeho řízení a s neziskovou formou jeho organizace a upraví pravidla pro poskytování příspěvků zaměstnavatelů ve prospěch různých forem doplňkových důchodových systémů“.*²⁶⁶ Vláda tak ve svém programovém prohlášení deklarovala svůj záměr vrátit se k původnímu konceptu důchodového pojištění (Scénář sociální reformy), který obsahoval vytvoření veřejnoprávní instituce, která bude spravovat prostředky důchodového pojištění, vrátila se také k myšlence zavedení zaměstnaneckého penzijního připojištění. Realizace těchto záměrů se v daném volebním období opět neuskutečnila.²⁶⁷ Podařilo se však uskutečnit pravidelné zvyšování vyplácených důchodů, a to **zákonem č. 262/2002 Sb.** Byla upřesněna pravidla pro zvyšování důchodů tak, aby o zvýšení mohlo být rozhodováno až na základě konečných statických údajů a nikoliv pouze na základě odhadů těchto údajů, s možností mimořádně zvýšit důchody mimo pravidelný termín, při výraznějším růstu cen.²⁶⁸

Další výraznější změny přišly v roce 2003 spolu se **zákonem 425/2003**. Tento zákon přinesl zvyšování důchodového věku i po roce 2007, redukci hodnocení doby studia pro účely důchodového pojištění (80%), zrušení jednoho ze dvou typů předčasného starobního důchodu (dočasně kráceného). Zákon dále přinesl zvýšení sazby pojistného na 28%, postupné zvyšování vyměřovacího základu pro OSVČ a rozdělení samostatně výdělečné činnosti na hlavní a vedlejší (OSVČ vykonávající tuto činnost jako hlavní má povinnost se účastnit důchodového pojištění a odvádět příspěvky alespoň v minimální výši, bez ohledu na výši dosaženého příjmu).²⁶⁹

²⁶⁶ Programové prohlášení vlády České republiky 2002, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.

²⁶⁷ Srov. RUDOLFOVÁ, V., *Dlouhodobé důsledky politických rozhodnutí o reformách důchodových systémů v České republice a na Slovensku v kontextu retrenchmentu welfare state*, s. 147.

²⁶⁸ Srov. MPSV, *Pojistněmatematická zpráva o důchodovém pojištění 2012*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13783/PMZ-2012.pdf>.

²⁶⁹ Srov. tamtéž.

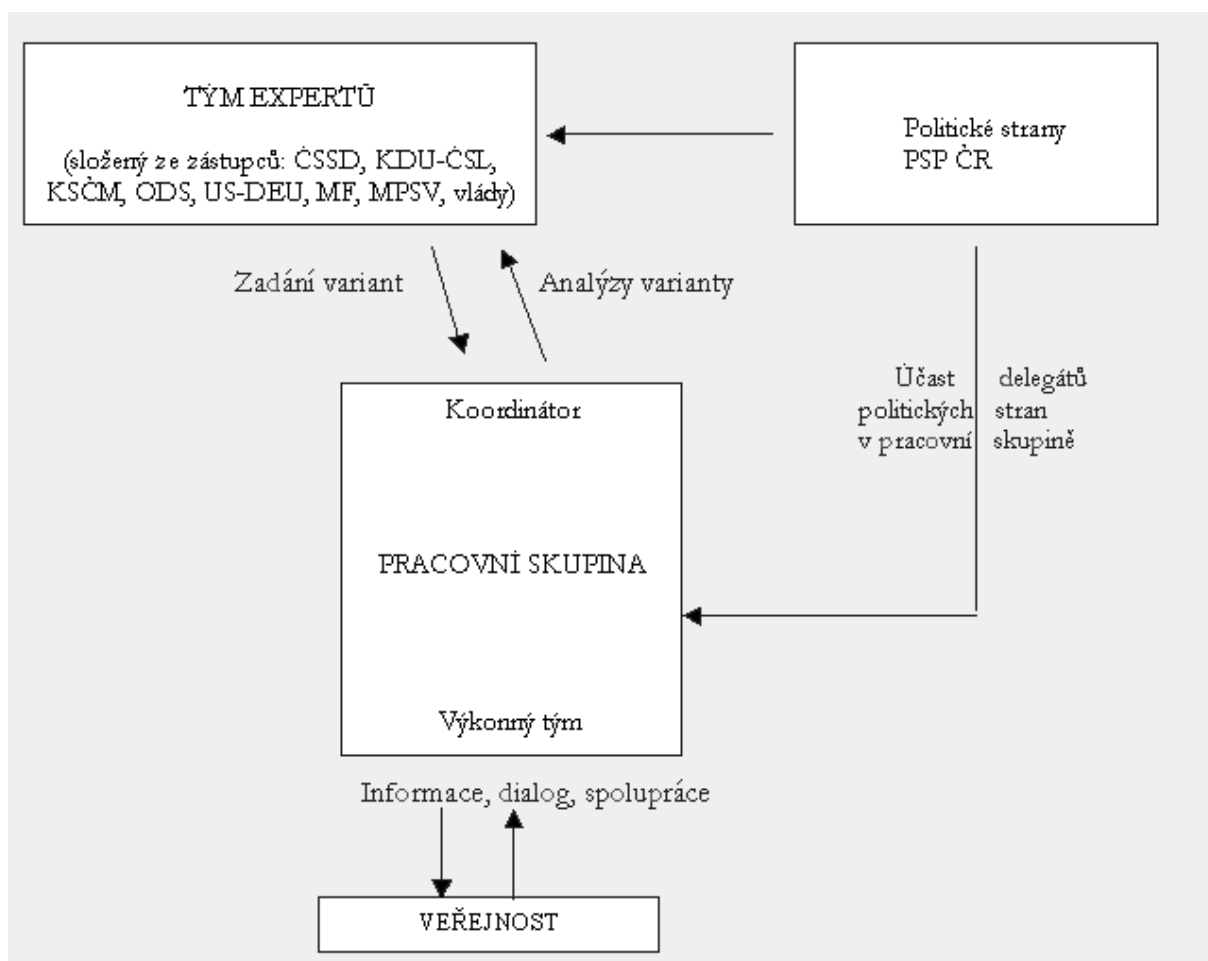
4.7.1 První Bezděková komise

V dubnu 2004 vznikla na základě dohody předsedů politických stran zastoupených v Poslanecké sněmovně skupina složená ze zástupců jednotlivých politických stran, Ministerstva financí, Ministerstva práce a sociálních věcí a vlády označovaná jako „Tým expertů“. Tento tým navrhl organizační a procedurální zajištění přípravy podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě, jehož podstatou bylo zřízení funkce koordinátora, kterým se stal Vladimír Bezděk.²⁷⁰ Koordinátor měl k dispozici pracovní skupinu, do které si vybíral své spolupracovníky (Výkonný tým). Kromě výkonného týmu měla každá ze zúčastněných politických stran právo delegovat do pracovní skupiny 1 - 2 zástupce. Koordinátor byl zodpovědný Týmu expertů za odbornou analýzu jednotlivých zadaných variant důchodové reformy.²⁷¹

²⁷⁰ Vladimír Bezděk zahájil svou profesní dráhu v roce 1997 v České národní bance. Za více než devět let působení v ČNB prošel několika útvary a pozicemi. Od roku 2003 pracoval jako koordinátor výzkum fiskální politiky a současně působil jako jeden z poradců Bankovní rady. Od července 2004 do června 2005 byl dočasně uvolněn na Úřad vlády ČR a byl vládou ČR jmenován koordinátorem přípravy podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě. Po návratu do ČNB na pozici koordinátora fiskálního výzkumu a poradce Bankovní rady přibral od října 2005 k těmto aktivitám i vedení referátu finanční stability. Na konci roku 2006 odešel z ČNB. Byl předsedou představenstva a ředitelem Aegon Penzijního fondu, pojišťovny Generali na Slovensku. Nyní je generálním ředitelem a předsedou představenstva v Penzijní společnosti České spořitelny. V listopadu roku 2013 byl zvolen předsedou Asociace penzijních společností. Zdroj: NOVINKY. CZ, *Asociaci penzijních společností povede Vladimír Bezděk*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/ekonomika/320609-asociaci-penzijnich-spolecnosti-povede-vladimir-bezdek.html>.

²⁷¹ Srov. MPSV, *Příprava podkladů pro rozhodování o pokračování důchodové reformy v letech 2004 až 2005 (činnost tzv. Bezděkovy komise)*, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/nahled/cs/2228>.

Obr. 2: Komunikační toky v procesu přípravy podkladů pro důchodovou reformu

Zdroj: MPSV, *Příprava podkladů pro rozhodování o pokračování důchodové reformy v letech 2004 až 2005*

Jednotlivé strany zastoupené v tehdejším parlamentu předložily prostřednictvím komise své varianty důchodové reformy.

ČSSD navrhla transformaci systému na systém pomyslných individuálních účtů (NCD). Dále předložila návrh zavedení tzv. minimálního garantovaného důchodu. Věková hranice pro odchod do důchodu by se postupně měla zvýšit na 65 let pro muže i ženy. Muži by měli dosáhnout tohoto věku v roce 2030, ženy v letech 2033-2043 v závislosti na počtu vychovaných dětí.

KDU-ČSL navrhla zavedení FF DC, který bude financovaný z části povinných odvodů. Tento pilíř by měl doplnit první PAYG DB pilíř, a třetí dobrovolný fondový pilíř. Věk odchodu do důchodu by měl být prodloužen na 65 let, zvýhodnění dřívějšího odchodu pro matky v závislosti na počtu odchovaných dětí by zůstalo zachováno. Výše pojistné sazby by měla být nižší pro vybrané skupiny obyvatel (snižuje se např. pro rodiče v závislosti na počtu dětí, po dobu jejich výchovy). Pro nově příchozí na trh

práce by měla být možnost snížit si pojistnou sazbu odváděnou do státního pilíře. Všichni mladší 50 let v okamžiku spuštění reformy by měli mít možnost vyvázat se částečně ze státního průběžného DB systému a odvádět část prostředků do fondového pilíře.

KSČM - státní PAYG DB pilíř by měl být zachován, mělo by dojít pouze k posílení jeho příjmů. Předpokládá se, že zdroje budou nalezeny zrušením příspěvků státu na penzijní připojištění, zrušením příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Dále se předpokládá zvýšení minimálního vyměřovacího základu pro odvod pojistného pro OSVČ a od roku 2020 převádění 10% příjmu ze spotřebních daní na důchodový účet. Důchodový věk bude zvyšován od roku 2030 postupně do 65 let.

ODS navrhla zavedení rovného důchodu z PAYG DB pilíře ve výši 20% průměrné hrubé mzdy. Občané by měli odvádět do daného pilíře menší pojistné na sociální zabezpečení (sazba pojistného bude snížena na 20%). Každý občan by měl mít možnost se rozhodnout, jak naloží s uspořeným pojistným. Rovné důchody by měly být valorizovány o reálný růst mezd. Věk odchodu do důchodu by se měl zvýšit na 65 let. Od konce 30. let by měl dále růst a v roce 2100 by měl být přibližně 71 let pro muže i ženy.

US-DEU navrhla vznik FF DC pilíře. Občané, kteří by se pro něj rozhodli, by měli do PAYG DB pilíře odvádět ze svého vyměřovacího základu o 3% méně ze sazby pojistného na sociální zabezpečení. Toto snížení by mělo být převedeno do FF DC pilíře spolu s 6%, které by občané měli platit z vlastních prostředků. Věk odchodu do důchodu by se měl prodlužovat, až na 67 let v roce 2043. Základní výměra důchodu by neměla být valorizována. Procentní výměra důchodu by měla být valorizována podle vývoje průměrných reálných mezd.²⁷²

Reforma, která by umožnila zachovat nízkou věkovou hranici pro odchod do důchodu a zároveň vysoké důchody pro všechny a nízkou pojistnou sazbu, není reálná, vzhledem k probíhajícím demografickým trendům. Varianta předkládaná KSČM zachovávala vysoké důchody při mírném zvýšení věkové hranice, což by ale reálně vedlo ke značnému růstu pojistné sazby a ostatních daní a tím pádem i k poklesu disponibilních příjmů domácností. ČSSD stejně jako KDU-ČSL a US-DEU plánovala dosahovat rovnováhu snížením náhradového poměru pro většinu obyvatel. ODS

²⁷² Srov. MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

navrhovala rovný důchod pro všechny občany, ten by však dosahoval pouze pětiny průměrné mzdy výměnou za významné snížení pojistné sazby. Rovnováhu by chtěla zajistit zvyšováním věkové hranice.²⁷³

Návrhy jednotlivých stran se lišily i v míře solidarity. Současný systém je solidární svým přerozdělováním důchodových práv od příjmově silnějších k příjmově slabším skupinám. Omezení míry tohoto přerozdělování by přineslo snížení důchodů příjmově slabším a zvýšení příjmově silnějších skupinám. Touto cestou se vydaly návrhy ČSSD a US-DEU. Varianty ODS a KDU-ČSL míru solidarity ve státním pilíři naopak prohlubovaly. Rovný důchod je maximálně solidární, důchodová dávka nezávisí ani na odvedeném pojistném, ani na délce odpracované doby. Varianty umožňující vyvážení – KDU-ČSL, US-DEU redukovaly její objem a dávaly příjmově silnějším skupinám možnost zvýšit si důchod mimo tento pilíř. Jedinci, kteří by část prostředků odkládali do fondového pilíře, by se menší měrou podíleli na financování důchodů nízkopříjmových skupin. Návrh KDU-ČSL ovšem posiloval solidaritu úpravami důchodového vzorce ve státním pilíři. KSČM míru solidarity neměnil, ale zvýšením pojistné sazby zvětšoval její objem. Nedával však občanům možnost zvýšit si důchod z vlastních zdrojů.²⁷⁴

Bezděková komise ve své závěrečné zprávě formulovala několik závěrů:

- „*Ideální důchodový systém neexistuje*
- *Přestože ideální systém neexistuje, je možné snížit celková rizika.*
- *Základním předpokladem důchodové reformy je dlouhodobé strategické rozhodnutí, které musí být učiněno politicky*
- *Informovanost veřejnosti je podmínkou úspěšného průběhu reformy*
- *Důchodová reforma vyžaduje práci s dostatečně dlouhým horizontem*
- *Současný systém je nutně výrazně reformovat.*
- *Zvýšení příjmů důchodového systému není řešením.*
- *Reforma by se měla soustředit na výdajovou stranu, zejména prostřednictvím zvyšování věku pro odchod do důchodu.*
- *Rozhodnutí o strategii důchodového systému musí být učiněno politiky“.*²⁷⁵

²⁷³ Srov. tamtéž.

²⁷⁴ Srov. tamtéž.

²⁷⁵ MPSV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

Práce této tzv. Bezděkovy komise však nepřinesla reálné výsledky, neboť tehdejší politické strany se nedokázaly domluvit nad opatřeními, která by mohly konsensuálně přijmout.²⁷⁶

Tato koaliční vláda měla vůli pokračovat podle principů solidarity a spravedlnosti, nicméně ekonomický tlak způsobil odklon od víry, že stát dokáže být garantem zajištění seniorů v dlouhodobém horizontu. Uplatnění především principu participace vypadalo jako možná cesta, jak ufinancovat budoucí potřeby zajištění seniorů. Na úrovni koalice tak došlo k přijetí rétoriky, že stát v budoucnu není schopen garantovat seniorům úroveň zabezpečení jako v minulosti a občané mají převzít část odpovědnosti za zajištění svých příjmů ve stáří, nyní však na rozdíl od devadesátých let ne již tolik podle svých individuálních podmínek a postojů, ale víceméně „povinně“ pro zajištění důstojného života ve stáří. Za vlády této koalice také došlo k částečnému přehodnocení principu spravedlnosti - spravedlnost přestala být vnímána jako etický princip prospívající společnosti, ale jako etický princip prospívající jednotlivci. Výše důchodu měla do budoucna reflektovat zaplacené pojistné, pojem spravedlnosti se stal spíše principem používaným pro cíl udržení sociálního statusu jednotlivce i po odchodu do důchodu – koalice tedy princip sociální spravedlnosti opustila, byť ho nahradila jiným stejně znějícím pojmem. Princip solidarity se částečně proměnil – solidarita se seniory byla doplněna o určitou formu solidarity s těmi, kteří důchodový systém financují (zvyšování věku odchodu do důchodu). Do budoucna měl být princip solidarity omezen kritériem udržitelnosti – tedy pokrývat jen nezákladnější potřeby. Důchodce začal být vnímán jako „problém“ a cílem opatření vlády bylo již primárně nikoli „zajistit“ seniora, ale „zbavit se odpovědnosti“ za seniora (pozornost se přesunula od hledání dodatečných příjmů k hledání úspor).

Pro nezdar dohody o důchodové reformě byly rozhodující dva faktory. Za prvé, levicově orientovaní aktéři nedokázali solidární a sociálně spravedlivý důchodový systém v aktuální podobě zajistit zdrojově. Pro získání konsenzu nepomohlo vládnoucí levici ani redefinování základních principů, na kterých mělo budoucí zajištění seniorů stát (spravedlnosti a solidarity). Na druhé straně liberální a pragmatická část politických a odborných aktérů neměla odvahu ani motivaci silně vyjednávat o udržitelném způsobu

²⁷⁶ Srov. MAREK, D., *Bezděkova komise – epizoda č. 2*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:<http://marek.blog.ihned.cz/c1-40080350-bezdekova-komise-epizoda-c-2>.

financování vícezdrojového systému. Můžeme usuzovat, že česká sociálně laděná společnost by odchod od státem garantovaného stáří odmítla.

4.8 Vláda OSD: září 2006 – leden 2007

V těchto parlamentních volbách zvítězila ODS, která spolu s koaličními stranami KDU- ČSL a SZ získala stejný počet křesel, jako ČSSD a KSČM. Sestavením vlády byl pověřen předseda ODS Mirek Topolánek. Jeho vláda složena ze členů ODS a z nestraníků nezískala důvěru v Poslanecké sněmovně.²⁷⁷

4.9 Vláda ODS, KDU- ČSL a SZ: leden 2007 – květen 2009

Po osmi měsících od voleb se Mirkovi Topolánkovi podařilo sestavit vládu, která díky dvěma poslancům za ČSSD, kteří se zdrželi hlasování, získala důvěru v Poslanecké sněmovně. Vláda byla tvořena koalicí třech stran – ODS, KDU-ČSL a SZ.²⁷⁸ Vláda ve svém programovém prohlášení uvedla: *„Hlavní prioritou bude zahájení důchodové reformy, která bude vycházet ze široké shody demokratických politických sil a zajistí dlouhodobou finanční stabilitu celého důchodového systému. Změny v důchodovém systému budou postaveny na zachování mezigenerační solidarity, zvýšení individuální odpovědnosti a podpory rodin s dětmi.*

První etapu důchodové reformy budou tvořit parametrické změny průběžného systému, včetně pokračování ve zvyšování důchodového věku na 65 let, prodloužení minimální délky doby pojištění na 35 let, zavedení maximálního vyměřovacího základu (stropů) pro pojistné, zavedení pásma pružného věku pro odchod do důchodu a dalších úprav ve smyslu předběžné dohody ze začátku roku 2006.

Druhá etapa důchodové reformy bude spočívat v oddělení majetku akcionářů a klientů u systému dobrovolného důchodového připojištění, včetně možnosti poskytovat různě zaměřené penzijní plány včetně garantovaných. Dále ve zvýšení motivace k vyšším příspěvkům, ve vyšší participaci zaměstnavatelů, v podpoře čerpání doživotních

²⁷⁷ Srov. KUBECZKA, J., *Důvěru vláda nedostala*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:<http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/duveru-vlada-nedostala>.

²⁷⁸ Srov. NOVINKY.CZ, *Topolánkova vláda dostala důvěru*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:<http://www.novinky.cz/domaci/107003-topolankova-vlada-dostala-duveru.html>.

penzí z připojištění, ve vytvoření rezervního důchodového fondu a ve zřízení samostatné kapitoly státního rozpočtu pro financování důchodového pojištění. V souvislosti s ekologickou daňovou reformou bude vyřešeno její propojení s financováním důchodů a dojde k snížení sazby pojistného v rozsahu výnosu ekologických daní. Minimální příjmy důchodců ve výši životního minima budou garantovány.

Třetí etapu důchodové reformy bude tvořit případné vytvoření dalšího dobrovolného spořicího pilíře důchodového systému, založeného na možnosti opt-out.²⁷⁹

První etapa důchodové reformy byla uskutečněna schválením **zákona č. 306/2008 Sb.** Zákon schválila Poslanecká sněmovna a s účinností od 1. 1. 2010. Mezi hlavní změny, které tento zákon přinesl, patří:

- „postupné prodloužení doby pojištění potřebné pro vznik nároku na starobní důchod z 25 roků na 35

- plynulé pokračování v postupném zvyšování důchodového věku na 65 let u mužů a žen, které nevychovaly žádné dítě nebo jedno dítě a 62 až 64 let u žen (podle počtu vychovaných dětí), pokud vychovaly aspoň dvě děti a v souvislosti s tím i věkové hranice pro nárok na starobní důchod při získání kratší doby pojištění,

- postupné prodloužení období pro předčasný odchod do starobního důchodu ze tří na pět roků,

- zrušení podmínky pro nárok na výplatu starobního důchodu vedle příjmu z výdělečné činnosti, která spočívá ve sjednání pracovního vztahu nejdéle na dobu jednoho roku,

- zvyšování procentní výměry starobního důchodu za dobu výdělečné činnosti po vzniku nároku na starobní důchod při souběžném pobírání tohoto důchodu v plné výši, a to o 0,4 % výpočtového základu za každých 360 kalendářních dnů nebo při pobírání tohoto důchodu v poloviční výši, a to o 1,5 % výpočtového základu za každých 180 kalendářních dnů,

- sjednocení dosavadní pevné věkové hranice pro „trvalý“ nárok žen na vdovský důchod“.²⁸⁰

²⁷⁹ Programové prohlášení vlády České republiky 2007, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/mirek-topolanek-2/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.

V lednu 2009 byla založena **Národní ekonomická rada vlády (NERV)**, která byla ustavena jako poradní a konzultační orgán vlády. Rada ukončila činnost v září 2009 předložením Závěrečné zprávy,²⁸¹ ve které varuje, že pokud se nepodaří nalézt konsenzus, situace povede k relativní chudobě seniorů v budoucnu. NERV navrhuje další parametrické úpravy prvního pilíře, jako prodlužování odchodu do důchodu, a také vytvoření státem garantovaného, druhého, fondového a plně zásluhového pilíře.²⁸²

V březnu roku 2009 vláda Mirka Topolánka padla, neobstála při hlasování o důvěře v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR.²⁸³ Toto vyslovení nedůvěry vládě bylo poměrně nečekané, navíc v situaci, kdy Česká republika předsedala Radě Evropské unie.²⁸⁴

Tato vláda ve svém přístupu k seniorům plynule navázala na vládu minulou. Na stejných základech byla postavena politika vůči seniorům a snaha o důchodovou reformu – s cílem dostat seniory časem mimo systém důchodového zabezpečení financovaného státem. Z pohledu etického hodnocení však přišli rozhodující aktéři s významnou inovací – vybudování nového pilíře založeného na převrácených principech – individuální jedinec má být podporován ze státních solidárních prostředků výměnou za rozhodnutí participovat na svém důchodovém zabezpečení. Princip solidarity se do budoucna smrskává na nezbytné minimum, stupeň zajištění má být v budoucnu podřízen systému zásluhovosti. Senioři, kteří na individuální důstojný standard nedosáhnou, nejsou zmiňováni.

4.10 Fišerova vláda: duben 2009 – červenec 2010

Po demisi Topolánkovy vlády byl do čela překlenovací vlády jmenován Jan Fischer, v té době předseda Českého statistického úřadu. Politické strany ODS, KDU-ČSL, SZ a ČSSD spolu na počátku dubna roku uzavřely dohodu, z které vyplývalo, že

²⁸⁰ MPSV, *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 2008*, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/cs/5409>.

²⁸¹ Srov. ČT 24, *Nerv je s vládou za jedno, nechce zvyšovat celkové daňové zatížení*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/100646-nerv-je-s-vladou-za-jedno-nechce-zvyšovat-celkove-danove-zatizeni/>.

²⁸² Srov. NERV, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:<http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/zaverecna-zprava-NERV.pdf>.

²⁸³ Srov. MALÁ, V., *Sněmovna vyslovila nedůvěru vládě Mirka Topolánka*, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/_zprava/562801.

²⁸⁴ Srov. HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., *Záchrana státu. Úřednické a polopolitické vlády v České republice a Československu*, s. 23.

na polovinu ministerstev bude své kandidáty nominovat bývalá vládní koalice a na druhou polovinu opoziční ČSSD. Odpovědnost za konečný výběr však byla na premiérovi.²⁸⁵

V programovém prohlášení se tato vláda zavázala, že „...rozhodne o valorizaci důchodů od ledna 2010 a bude přijímat krátkodobá i dlouhodobější opatření ke zmírnění dopadu ekonomické krize na zaměstnanost, starší populaci, zdravotně postižené občany a rodiny s dětmi.“ Vláda si uvědomovala, že její mandát je omezený pouze do předčasných voleb. „Nechce však současně rezignovat na odborné řešení problémů, jako je například důchodová a zdravotní reforma, nebo problematika dokončení rekonstrukce soukromého práva. Bude proto dále zajišťovat pokračování prací na expertní a analytické úrovni v rámci jednotlivých resortů a to tak, aby vláda vzešlá z parlamentních voleb mohla pracovat s různými variantami řešení. V rámci vlastních legislativních aktivit bude však vláda relativně střídá“.²⁸⁶

4.10.1 Druhá Bezděkova komise

V lednu 2010 byl založen **Poradní expertní sbor (PES)**, jehož řízením byl opět pověřen Vladimír Bezděk. Byl založen ministrem financí a ministrem práce a sociálních věcí s cílem „aktualizovat projekci státního důchodového systému a doporučit změny v důchodovém systému, které by jej učinily středně a dlouhodobě odolnějším vůči různým rizikům“.²⁸⁷ Tato komise potvrdila trendy zjištěné v předchozích letech a to, že současný průběžný systém je ve stávající podobě dlouhodobě neudržitelný a zůstane pravděpodobně již trvale deficitní. Takto nastavený systém je extrémně solidární, což je pro stát i pro jednotlivé občany dlouhodobě riskantní. Nutné úpravy je třeba občanům s předstihem nastínit, aby měli čas se na změny připravit a přizpůsobit se jim. Významně postižení důsledky procesu stárnutí populace budou zejména dnešní třicátníci a mladší. PES varoval, že kdo si nebude dobrovolně spořit nad rámec

²⁸⁵ Srov. PROROK, R., *Jak vznikala překlenovací vláda*, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: <http://www.jan-fischer.cz/blog/jak-vznikala-preklenovaci-vlada>.

²⁸⁶ *Programové prohlášení vlády České republiky 2009*, [online]. [cit., 2014-4-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/jan-fischer/ppv-2009.pdf>.

²⁸⁷ PES, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-6-1] Dostupné z WWW: <http://www.ceskereformy.cz/soubory/dokumenty/2010-06-03-zaverecna-zprava-final-cistopis.pdf>.

povinného důchodového systému, bude po odchodu do penze riskovat značný pokles životní úrovně.²⁸⁸

V Závěrečné zprávě PES doporučuje ponechat stávající PAYG DB pilíř s tím, že se sníží pojistné na důchodové pojištění z 28% na 23%. Jedinci, kteří ještě nedosáhli 40 let věku, budou do prvního pilíře přispívat pouze 20% a zbývajících 3% budou povinně odvádět do nově vzniklého FF DC druhého pilíře. Účast v obou pilířích by měla být povinná pro všechny osoby mladší 40 let s tím, že důchod vyplácený z prvního pilíře se těmto účastníkům úměrně zkrátí. Osoby starší 40 let by zůstaly plně v PAYG. PES nedoporučila variantu opt-out²⁸⁹ důchodové reformy, protože se obávala, že by velká část obyvatel do druhého pilíře nevstoupila. Pro druhý pilíř navrhovala využít již vybudovanou institucionální infrastrukturu, kterou tvořily penzijní fondy, pojišťovny, investiční společnosti apod. Třetí pilíř pak bude tvořit penzijní připojištění se státní příspěvkem, který bude reformován na penzijní spoření s tím, že státní podpora by měla být zachována. Tento návrh by většinově podpořen členy PES.²⁹⁰

Ačkoliv je v Závěrečné zprávě PES zdůrazňováno, že velký podíl na současné problematické situaci ve financování důchodů má demografický vývoj, zcela chybí propojení s prorodinnou politikou. V jejích doporučeních není možno nalézt žádnou formu zvýhodňování rodičů dětí. V České republice se zohledňuje výchova dětí v důchodovém systému pouze uznáním doby péče o dítě ve věku do čtyř let jako náhradní doby pojištění.²⁹¹

Během působení této vlády došlo k mírnému posunu ve vnímání solidarity systému, a to jako rizika pro jednotlivé občany. Postojům klíčových aktérů dominuje tlak na zvýšení participace - připravit se na důsledky budoucího vývoje mají občané a stát jim jen poskytuje čas, aby se připravit mohli, princip subsidiarity je redukován na možnost volby penzijní společnosti/fondu. Stále ještě platí určitá „iluze“, že důchodovou reformu řídí stát či že je garantem alespoň trochu hladkého přechodu na budoucí systém. V postoji k seniorům se tak střetávají protiklady ideálů autonomních svobodných

²⁸⁸ Srov. tamtéž.

²⁸⁹ Opt-out je označení pro mechanismus, jak se vyvázat z nežádoucí služby. Jde o možnost neodvádět určité procento sociálního pojištění do průběžného pilíře a místo toho dávat prostředky na dobrovolné kapitálové spoření. Srov. MPSV, *Výši své penze budeme moci více ovlivňovat*, [online]. [cit., 2014-6-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/4726>.

²⁹⁰ Srov. PES, *Závěrečná zpráva*, [online]. [cit., 2014-6-1] Dostupné z WWW: <http://www.ceskereformy.cz/soubory/dokumenty/2010-06-03-zaverecna-zprava-final-cistopis.pdf>.

²⁹¹ Srov. ČSSZ, *Náhradní doba pojištění*, [online]. [cit., 2013-02-12] Dostupné z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/ucast-na-pojisteni/nahradni-doba-pojisteni.htm>.

jedinců odpovědných za svůj osud s ideály státní garance za péči o občany. Řešením budoucích rizik má být tak jen změna systému a finančních toků. Společenský problém (demografický a ekonomický) má být vyřešen administrativními opatřeními. Společenské problémy, které vzniknou implementací administrativních opatření, není sice možné zhodnotit, ale lze předvídat, že způsob jejich centrálního řešení bude minimalisticky solidární, sociálně však významně nespravedlivý.

4.11 Koaliční vláda OSD, TOP 09, a VV: červen 2010 – červenec 2013

Ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 zvítězila ČSSD, prezident Klaus však pověřil sestavením vlády předsedu druhé nejúspěšnější strany – ODS – Petra Nečase. Ten sestavil koaliční vládu, ve které byly kromě jeho strany zastoupeny i strany TOP 09 a Věci veřejné. Dohromady měla tato koalice 118 křesel v parlamentu.

Ve svém programovém prohlášení tato vláda uvedla důchodovou reformu mezi opatření, která považuje za klíčová. Do doby, než bude důchodová reforma uskutečněna, se vláda zavázala valorizovat důchody podle zákonných podmínek. Vláda dále deklarovala, že navrhne změny v konstrukci nově přiznávaných důchodů tak, aby byl respektován nálezn Ústavního soudu, kterým se ruší § 15 zákona o důchodovém pojištění.²⁹²

Vláda dále uvedla, že: „...bude respektovat v co nejvyšší možné míře závěry Poradního expertního sboru MF a MPSV k reformě důchodového systému, včetně jejího financování a minimalizovat dopady na nejzranitelnější skupiny obyvatel. Vláda se zavazuje, že k zajištění části transformačních nákladů budou veškeré privatizační příjmy a dividendy firem s majetkovou účastí státu vázány na zvláštním účtu státních finančních aktiv a využity na reformu důchodového systému počínaje zahájením reformy. Vzhledem k významu důchodové reformy a její časové dimenzi mající vliv na všechny věkové skupiny ve společnosti vláda nabídne aktivní účast na její přípravě všem parlamentním politickým stranám a sociálním partnerům“.²⁹³

Vláda obnovila činnost Národní ekonomické rady vlády (NERV). Ta se ztotožnila s doporučeními uvedenými v závěrečné zprávě druhé Bezděkovy komise. Tato

²⁹² Srov. *Programové prohlášení vlády České republiky 2010*, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Programove_prohlaseni_vlady.pdf.

²⁹³ Tamtéž.

skutečnost může být do jisté míry ovlivněna i tím, že garantem pracovní komise NERV pro důchodovou reformu byl právě Vladimír Bezděk.²⁹⁴

Vláda během svého působení provedla tzv. malou a velkou důchodovou reformu (viz. kap. 4.11.1 a kap. 4.11.2.).

Vláda Petra Nečase skončila předčasně na přelomu června a července 2013. Důvodem bylo zadržení šéfky kabinetu vlády Jany Nagyové, a tří exposlanců ODS. Premiér podal demisi. Koalice ODS, TOP 09 a LIDEM chtěla nadále pokračovat s novým předsedou vlády. Prezident Miloš Zeman však návrh koaličních stran odmítl.²⁹⁵

Důchodová reforma (malá i velká) leží na principech, které vycházejí z hodnoty jedince s jeho lidskými právy. Stáří je nahlíženo jako na etapu života, která je a má být individuální na základě volby jedince. Vzkazy budoucím seniorům lze přeložit jako: Významnou solidaritu si již naše společnost nemůže dovolit. S určitou sociální nespravedlností je třeba se smířit, spravedlivé bude to, o co se sami postaráte. Klíčová bude zásluhovost. Stát podpoří ty, kteří dobrovolně sníží budoucí zátěž důchodového systému. Vybudovaný druhý pilíř pokračuje v obrácení směru solidarity. Část prostředků dosud odváděných na důchody seniorů má být vyveden na soukromé účty důchodců budoucích. Současní senioři tak solidárně „přispívají“ na důchody generace současných třicátníků. Tímto příspěvkem stát motivuje účastníky druhého pilíře k aktivní participaci. Z pohledu etických kategorií však politickým aktérům nešlo o uplatnění principu solidarity s budoucími důchodci, ale spíše o marketing druhého pilíře. Prostřednictvím této podpory si stát (a politická reprezentace) také ponechává určitou kontrolu nad kumulovanými prostředky (nejsou de facto plně soukromými prostředky). Princip subsidiarity je využíván nejméně.

4.11.1 Malá důchodová reforma

Nečasova vláda byla nucena reagovat na Nález Ústavního soudu ze dne 23. 3. 2010, který s účinností od 30. 9. 2011 zrušil ustanovení § 15 zákona o důchodovém pojištění, které upravuje způsob redukce osobního vyměřovacího základu. Předmětem přezkumu byla otázka, jestli poměr mezi výší příjmu pojistného na důchodové pojištění

²⁹⁴ Srov. VLÁDA ČR, *Národní ekonomická rada vlády*, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/ekonomicka-rada/narodni-ekonomicka-rada-vlady-51371/>.

²⁹⁵ Srov. AKTUÁLNĚ.CZ, *Vláda Petra Nečase*, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: <http://wiki.aktualne.centrum.cz/vlada/>.

a výši důchodu za stávající úpravy naplňuje požadavek „přiměřenosti“ hmotného zabezpečení na stáří a nezakládá nerovnost účastníků důchodového pojištění. Ústavní soud dospěl k závěru, že současná konstrukce zakotvující dvě redukční hranice současně s absencí zastropování vytváří výrazné disproporce mezi výší příspěvku do pojistného systému, výší příjmu a výší přiznané důchodové dávky u části pojištěnců.²⁹⁶

Marek Loužek uvádí, že: „*Argumentaci Ústavního soudu lze z ekonomického pohledu přijmout jen obtížně. (...) Žádná z mezinárodněprávních smluv, jimiž je ČR vázána, nepožaduje, aby byla stejná relativní hodnota náhradového poměru dosažena u každého jedince*“.²⁹⁷ Soudce Ústavního soudu Jan Musil zveřejnil své odchylné stanovisku, kde uvádí, že povinností státu je zajistit jistý minimální sociální standard, ale nikoliv adekvátní životní standard. Jeho kolega Jiří Nykodým namítl, že v průběžně financovaném systému není výše pobírané dávky přímo odvislá od zaplaceného pojistného. Vysokopříjmoví lidé mají dost prostředků, aby se na důchod připravili ze soukromých zdrojů, zachování životního standardu je pak otázkou dalšího, smluvního pojištění.²⁹⁸ Nečasova vláda prostřednictvím MPSV zdůrazňovala rozdíl mezi sociálním a soukromým pojištěním, kdy sociální pojištění je povinné, a plnění je stanoveno parametricky zákonem, zatím co individuální pojištění je dobrovolné a plnění je v něm určeno v individuální pojistné smlouvě. MPSV dále uvádělo, že konstrukce výše důchodů a náhradový poměr odpovídaly sociálně-ekonomické a politické realitě.²⁹⁹

A tak i přesto, že nález Ústavního soudu neměl podle tehdejší vlády oporu v České legislativě, bylo třeba ho respektovat.³⁰⁰ Vláda proto předložila novelu **zákona o důchodovém pojištění č. 220/2011 Sb.**, která do jisté míry zmírňuje disproporci, kterou kritizoval Ústavní soud. Nově přiznávané důchody od října 2011 jsou většinou mírně nižší, než by byly před touto novelou. K mírnému snížení dochází pro 70% lidí s hrubým příjmem mezi 12 tis. a 35 tis. korunami. Určitého zvýšení se dočkali lidé s vysokými příjmy. Zcela beze změn jsou lidé s minimálními příjmy do 10.900 Kč hrubého měsíčně.³⁰¹

²⁹⁶ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 43.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 43.

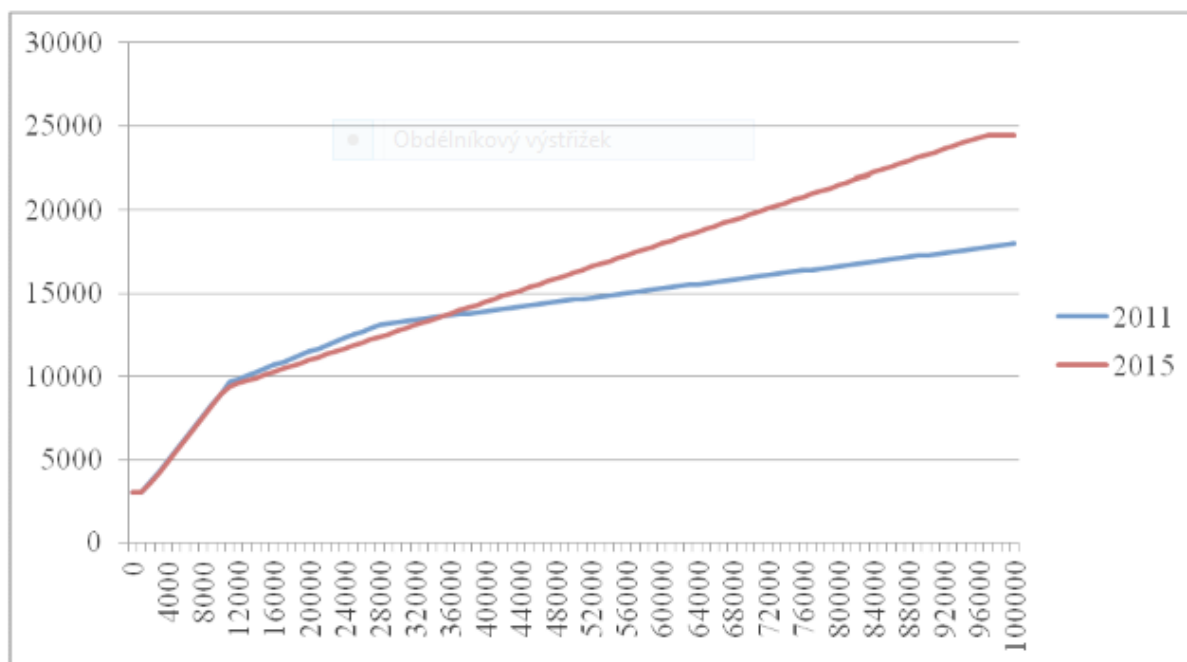
²⁹⁸ ÚSTAVNÍ SOUD, *Nález ÚS*, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: <http://kraken.slv.cz/Pl.US8/07>.

²⁹⁹ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 44.

³⁰⁰ Srov. VOSTATEK, J., *Česká důchodová reforma: co dál*, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: http://www.vfs.cz/prilohy/konference/vostatek_duchodova_reforma_2012.pdf.

³⁰¹ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 44.

Graf 5. Závislost měsíčního čistého důchodu na hrubé mzdě (v Kč) v České republice: výchozí stav (2011) a cílová fáze malé důchodové reformy (2015)

Zdroj: VOSTATEK, *Česká důchodová reforma*

Vedle úprav redukčních hranic a sazeb, zahrnula vláda do tzv. malé důchodové reformy ještě řadu dalších parametrických změn. Nejvýznamnější změnou je urychlení zvyšování důchodového věku žen a přechod k systému nekonečného zvyšování důchodového věku o 2 měsíce ročně.³⁰²

4.11.2 Velká důchodová reforma

Podoba tzv. velké důchodové reformy vznikla jako kompromis tří koaličních stran a začala se realizovat počátkem roku 2013. Vládní návrh důchodové reformy sice odkazoval k doporučení Bezděkovy komise a Národní ekonomické rady vlády, v mnoha aspektech se však odlišoval. Hlavní rozdíl spočíval v tom, že zavedl dobrovolný opt-out. Pojištěnci mají po dosažení 35 let věku možnost se rozhodnout, zda budou chtít

³⁰² Srov. VOSTATEK, J., *Česká důchodová reforma: co dál*, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: http://www.vsfz.cz/prilohy/konference/vostatek_duchodova_reforma_2012.pdf.

vyvázat část pojistné sazby, kterou odvádějí do státního průběžného systému a převést ji do fondového kapitalizačního pilíře. Ze systému pak nebude již možné vystoupit.³⁰³ U těch, kteří se rozhodli vstoupit do druhého pilíře, byly starobní důchody zprivatizovány v rozsahu 3% ze mzdy, o něž se snížilo pojistné na důchodové pojištění placené pojištěnci. Účastníci opt-outu, musí k těmto 3% ze mzdy přidat ještě další 2% ze mzdy ze svého.³⁰⁴ Pokud se do druhého pilíře zapojí osoba samostatně výdělečně činná, sníží se jí sazba povinného pojistného z 29,2% na 26,2% měsíčního vyměřovacího základu. Dalších 5% si bude posílat na důchodové spoření v rámci penzijní společnosti sama, přes účet finanční správy.³⁰⁵ Účastník si může vybrat soukromou penzijní společnost, do které bude tento příspěvek převádět a která bude jeho příspěvky zhodnocovat v jednom z důchodových fondů.³⁰⁶ Účastníkům by měla být nabídnuta strategie důchodového spoření, která by měla zohledňovat jeho osobní podmínky, cíle a postoj k riziku. Penzijní společnosti musí povinně nabízet čtyři fondy, které se liší investičními limity, strukturou spravovaného portfolia, a s tím spojeným rizikem. Jedná se o konzervativní, vyvážený a dynamický fond a fond státních dluhopisů. Posledně jmenovaný fond bude investovat výhradně do státních dluhopisů ČR, nebo do dluhopisů zemí EU nebo OECD.³⁰⁷

Naspořené prostředky včetně zhodnocení nebude možné jednorázově vyplatit, ale budou převedeny formou jednorázového pojistného na jeho pojištění důchodu. Účastník si poté bude moci volit, zda bude preferovat vyplácení formou

- doživotní renty, která končí úmrtím příjemce
- doživotní renty s pozůstalostní penzí na tři roky
- renty na dobu určitou (min. na 20 let), která při úmrtí příjemce přechází na dědice.³⁰⁸

Třetím pilířem důchodového systému bude tzv. doplňkové penzijní spoření. Jednalo se o reformovanou podobu penzijního připojištění se státním příspěvkem, které by mělo být i nadále dobrovolné, se zachovanou možností ze systému vystoupit. Účastníci si

³⁰³ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 47.

³⁰⁴ Srov. VOSTATEK, J., *Česká důchodová reforma: co dál*, [online]. [cit., 2014-1-15] Dostupné z WWW: http://www.vsfs.cz/prilohy/konference/vostatek_duchodova_reforma_2012.pdf.

³⁰⁵ Srov. HRŮZOVÁ, K., *Důchodová reforma*, [online]. [cit., 2014-1-18] Dostupné z WWW: <http://www.fucik.cz/cs/odborne-clanky/duchodova-reforma>.

³⁰⁶ Srov. VOSTATEK, J., *Česká důchodová reforma: co dál*, [online]. [cit., 2014-1-15] Dostupné z WWW: http://www.vsfs.cz/prilohy/konference/vostatek_duchodova_reforma_2012.pdf.

³⁰⁷ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 47.

³⁰⁸ Srov. HRŮZOVÁ, K., *Důchodová reforma*, [online]. [cit., 2014-1-18] Dostupné z WWW: <http://www.fucik.cz/cs/odborne-clanky/duchodova-reforma>.

budou moci určit částku měsíčního vkladu, z které se pak odvodí výše státního příspěvku. Ten bude nově nastaven tak, aby motivoval k vyššímu spoření – minimální úložka bude 300 Kč (místo dosavadních 100 Kč) a maximální státní příspěvek bude poskytován při měsíční úložce ve výši 1000 Kč (místo dosavadních 500 Kč). Maximální státní podpora bude ve výši 230 Kč (doposud 150 Kč). Nadále zůstane zachována možnost daňových odpočtů i možnost příspěvků od zaměstnavatele.³⁰⁹

Takto nastavené smlouvy bude možné uzavřít do konce listopadu 2012. Takovéto smlouvy obsahují garanci nezáporného výnosu, možnost vybrat po 15 letech polovinu úspor formou výsluhové penze a možnost jednorázového vyrovnání při dosažení 60 let věku.

Od roku 2013 pak vzniknou nové účastnické fondy, ve kterých klienti nebudou mít nárok na tyto výhody, ale budou moci volit mezi více typy fondů. Zvolit si budou moci také investiční strategie – podobné jako u druhého pilíře. Mezi těmito fondy již nebude možné přecházet. Nárok na výplatu dávek bude odvozen od dosažení důchodového věku.³¹⁰

Účastníkům opt-outu by tak důchod mohl být vyplácen ze tří nezávislých zdrojů – výplatu státního důchodu z prvního pilíře provádí Česká správa sociálního zabezpečení, z druhého pilíře bude důchod vyplácet zvolená životní pojišťovna a ze třetího pilíře penzijní fond. Účastníci druhého pilíře budou mít důchod z prvního pilíře proporcionálně nižší.³¹¹

Koalice se také dohodla na tzv. předdůchodech. Každý, kdo má alespoň dva a nejvýše pět let před dovršením důchodového věku a má ve třetím pilíři naspořeno tolik, aby jeho měsíční výplata důchodu mohla činit alespoň 30% průměrné mzdy, může čerpat své penzijní úspory v podobě renty. Stát mu bude platit zdravotní pojištění a jeho důchod z prvního pilíře mu nebude, na rozdíl od předčasných důchodů krácen.³¹²

Součástí tzv. velké reformy měla být možnost, že 1% z důchodového pojištění si bude poplatník moci asignovat přímo svým rodičům na penzi. Rodiče měli obdržet příspěvek jednou ročně formou třináctého důchodu. I když byl tento návrh obsahem koaliční dohody, do zákonné úpravy nakonec promítnut nebyl.³¹³

³⁰⁹ Srov. HRŮZOVÁ, K., *Důchodová reforma*, [online]. [cit., 2014-1-18] Dostupné z WWW: <http://www.fucik.cz/cs/odborne-clanky/duchodova-reforma>.

³¹⁰ Srov. tamtéž.

³¹¹ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 47.

³¹² Srov. tamtéž, s. 48.

³¹³ Srov. tamtéž.

Tuto reformu předložila vláda Poslanecké sněmovně v podobě vládního návrhu na vydání zákona o důchodovém spoření. Přes zamítnutí Senátem byl návrh opětovně schválen Poslaneckou sněmovnou.³¹⁴ I když prezident Václav Klaus návrh v zákonné lhůtě nepodepsal, zákon byl vyhlášen dne 28. listopadu jako **zákon o důchodovém spoření č. 426/2011 Sb.**

Vláda prosadila velkou důchodovou reformu proti vůli opozice i odborů, navíc v době, kdy okolní státy od reformy ustupují. Dosavadní vývoj situace potvrzuje názor, že takto nastavená reforma mnoho neřeší a že žádný velký posun v řešení českých penzí nepřinese.³¹⁵ Ačkoliv vláda a penzijní společnosti odhadovaly, že do druhého pilíře vstoupí přibližně půl milionu lidí, do 1. listopadu 2013 činil celkový počet účastníků 83 461 lidí.³¹⁶ Dobrovolné vyvedení 3% z důchodového pojištění je výhodné především pro vysokopříjmové skupiny, chudší lidé, nebo lidé s průměrným příjmem na takto nastavené reformě prodělají.³¹⁷ Takže i když vláda Petra Nečase tvrdila, že: „*Všechny tyto změny na desítky let stabilizují penzijní systém a umožní i budoucím generacím prožít klidné stáří...*“³¹⁸ na opravdové řešení problému financování důchodů si budeme muset ještě počkat.

³¹⁴ Srov. POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR, *Vl.n.z. o důchodovém spoření – EU*, [online]. [cit., 2014-1-18] Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=412>.

³¹⁵ Srov. SCHNEIDER, O., *Důchodová reforma: je to vážný návrh nebo jen parodie?*, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: http://idea.cerge-ei.cz/documents/noviny/schneider_20110221.pdf.

³¹⁶ Srov. KUČERA, P., *Druhý pilíř penzí skomírá. V říjnu přibylo jen 395 lidí*, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: <http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/prace/clanek.phtml?id=794644>.

³¹⁷ Srov. LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, s. 51.

³¹⁸ VLÁDA ČR, *Tři roky vlády Petra Nečase*, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tema/tri-roky-vlady-petra-necase-108619/>.

Obr3: Pilíře důchodového systému po tzv. velké důchodové reformě

	Státní systém	Penzijní společnost	
	1. PILÍŘ	2. PILÍŘ	3. PILÍŘ
Popis:	Povinné důchodové pojištění	Důchodové spoření	Doplňkové penzijní spoření
	Stávající státní systém důchodového pojištění s výplatou starobních důchodů	Nově dobrovolné spoření na důchod	Upravené stávající penzijní připojištění se státním příspěvkem
Financování:	28 % z hrubé mzdy nebo 25 % z hrubé mzdy pro ty, kdo vstoupí do 2. pilíře	3 % z hrubé mzdy vyvedené 1. pilíře + 2 % vlastní příspěvek z hrubé mzdy + zhodnocení dle zvolené investiční strategie	Příspěvek účastníka + státní příspěvek + příspěvek zaměstnavatele + daňové odpočty + zhodnocení dle zvolené investiční strategie
Výplata prostředků:	Odchodem do starobního důchodu - postupně vyplácení formou starobního důchodu	Odchodem do starobního důchodu - postupně vyplácení formou doživotní penze nebo penze na dobu 20 let	Dosažení 60 let věku - postupně vyplácení formou doživotní penze či penze na určenou dobu, možnost výplaty odbytného

Zdroj: HRŮZOVÁ, *Důchodová reforma*

4.12 Vláda Jiřího Rusnoka červenec: 2013 – leden 2014

Novým premiérem byl jmenován ekonom Jiří Rusnok. Jeho vládě se nepodařilo získat důvěru v poslanecké sněmovně. Prezident Zeman následně pověřil Rusnoka vedením vlády jako vlády v demisi až do vytvoření nové politické vlády po předčasných

volbách. Přestože Jiří Rusnok patřil k nejnápadnějším odpůrcům důchodové reformy³¹⁹, kterou schválila předchozí vláda, nepřistoupil k jakýmkoliv změnám v její podobě.³²⁰

4.13 Koaliční vláda ČSSD, Ano 2011 a KDU- ČSL: leden 2014 – dosud

Koaliční vláda, kterou vede premiér Bohuslav Sobotka, byla jmenována dne 29. ledna 2014 a vytvořila ji ČSSD, hnutí Ano a KDU – ČSL. Ve svém programovém prohlášení se tato vláda zavázala, že: „...připraví novelu zákona o důchodovém pojištění týkající se úpravy podmínek pro zvyšování důchodů od roku 2015. Vláda ukončí platnost pravidla snížené valorizace důchodů a zajistí, že důchody budou od ledna 2015 opět zvyšovány o 100 % nárůstu spotřebitelských cen a o jednu třetinu nárůstu reálné mzdy. Ustaví odborné komise jak k ukončení II. pilíře a návrhům změn důchodového systému, tak k návrhu dlouhodobého a systémového řešení rodinné politiky v České republice. Vláda připraví detailní návrh na ukončení důchodového spoření při respektování vlastnických práv jeho účastníků a dále komplexní a vzájemně provázaný souhrn konkrétních návrhů na změny v důchodovém systému, které přinesou jeho dlouhodobě stabilní uspořádání a přiměřenost poskytovaných dávek“.³²¹ Z výše uvedeného vyplývá, že vláda se v podstatě rozhodla pohřbit velkou důchodovou reformu, tím, že zruší nově vzniklý druhý pilíř důchodového zabezpečení.

Postoj koaliční vlády k důchodové reformě je aktuálně vyjádřen v koaliční smlouvě. Je výsledkem kompromisu mezi programem ČSSD „*Prosadíme návrat k valorizaci důchodů podle míry zdražování; zastavíme vyvádění veřejných peněz z důchodového systému a zrušíme neúspěšný II. pilíř*“³²², programem ANO „*Prosadíme zavedení separátního důchodového účtu mimo státní rozpočet. Zasadíme se o zavedení*

³¹⁹ V době schválení velké důchodové reformy byl Jiří Rusnok prezidentem Asociace penzijních fondů ČR a zároveň předsedou představenstva ING Penzijního fondu. Rusnok se domníval, že se vládě nedaří pro reformu získat širší společenský a politický konsensus. ING PF se rozhodla neúčastnit se druhého pilíře penzijní reformy z důvodu politické nejistoty a zhoršující se perspektivy veřejných financí. Jiří Rusnok poté odstoupil z funkce prezidenta Asociace penzijních fondů ČR. Srov. LIDOVKY.CZ, *Kritik důchodové reformy Rusnok odstoupil z čela Asociace penzijních fondů*, [online]. [cit., 2014-11-2] Dostupné z WWW: http://byznys.lidovky.cz/kritik-duchodove-reformy-rusnok-odesel-z-cela-asociace-penzijnich-fondu-1ol-/firmy-trhy.aspx?c=A121107_170337_firmy-trhy_mev.

³²⁰ Srov. CT 24, *Důchodovou reformu měnit nebudeme, shodují se Rusnok s Fischerem*, [online]. [cit., 2014-11-2] Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/234021-duchodovou-reformu-menit-nebudeme-shoduji-se-rusnok-s-fischerem/>.

³²¹ *Programové prohlášení vlády České republiky 2014*, [online]. [cit., 2014-3-3] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/dulezite-dokumenty/programove-prohlaseni-vlady-cr-115911/>

³²² ČSSD, *Prosadíme dobře fungující stát*, [online]. [cit., 2014-3-3] Dostupné z WWW: <http://www.cssd.cz/program/>.

tzv. minimálního starobního důchodu. Nedovolíme zpřísnování podmínek pro jeho získání. Chceme prosadit výrazněji se promítající zásluhovost v rámci prvního pilíře, chceme ponechat již přijatou valorizaci důchodů o inflaci a o třetinu růstu reálných mezd. Chceme prosadit automatické členství v druhém pilíři pro nové účastníky pracovního trhu, zavedení automatického členství s možností vystoupení z druhého pilíře je kompromisem mezi jeho dobrovolností a dostatečnou robustností systému druhého pilíře³²³ a programem KDU-ČSL „Spravedlivý důchod za práci a výchovu dětí - Prosadíme pravidelnou valorizaci důchodů minimálně o inflaci“.³²⁴ Jak vyplývá z programového prohlášení, shoda panuje především v oblasti valorizací (návrat k solidárnímu principu), kromě odklonu od současného neúspěšného druhého pilíře akcentuje koalice dlouhodobě stabilizované a přiměřené dávky. Individuální práva (k prostředkům ve druhém pilíři) mají být respektována, programy všech tří koaličních stran jsou však mnohem rozsáhlejší, co se týká představ o směrech, kudy by se důchodová reforma měla ubírat. Do budoucna tak můžeme očekávat diskusi na poli principů. Solidární a sociálně spravedlivé atributy navrhovaných kroků budou omezovány ohledy na práva jednotlivce, zásluhovostí (výdělek, počet dětí). V představách hnutí Ano je jednoznačně zakotven princip participace (přebudování druhého pilíře). Pokud budou koaliční strany hledat kompromis, budou muset najít silné argumenty pro získání důvěry veřejnosti v jakýkoli participativní pilíř. Stejně tak bude muset být hledán a nalezen kompromis mezi solidárností a zásluhovostí – zejména s ohledem na ambice oddělit důchodový účet od státního rozpočtu a myšlenky minimálního důchodu. Vláda pokračuje v úsilí o stabilní důchodový systém bez zájmu o princip subsidiarity, bude se patrně snažit řešit budoucí situaci seniorů obdobnými prostředky jako vlády předchozí. Dá se předpokládat, že se tak bude se potýkat s obdobnými omezeními – omezené finance, stárnoucí populace, důraz na spravedlnost založené na zásluhovosti.

³²³ ANO, *Zkrácený program*, [online]. [cit., 2014-3-3] Dostupné z WWW:

<http://www.anobudeli.cz/cs/o-nas/program/zkraceny-program/>.

³²⁴ KDU-ČSL, *Dáme zemi do pořádku*, [online]. [cit., 2014-3-3] Dostupné z WWW:

<http://volby.kdu.cz/getmedia/0bb4631e-0fb2-478e-9d17-eea3ffd840df/KDU-CSL---Volebni-program-2013-2017.pdf.aspx>.

5 Ostatní rozhodnutí vlády s dopadem na potřeby seniorů

Seniorů se dotýkají rozhodnutí v oblasti zdravotní politiky (velmi negativní reakci seniorů vzbudilo např. zavedení regulačních poplatků ve zdravotnictví) či bytové politiky (citlivé téma představovala deregulace nájemného) a další, ta však nejsou přímo na seniory cílena, byť se jich samozřejmě týkají. Na seniory jsou primárně zaměřena některá opatření sociální politiky, která kromě důchodového zabezpečení seniorů řeší také otázku péče o ty, kteří již nejsou schopni se o sebe postarat vlastními silami (v kontextu této práce péče o seniory). Senioři byli také cílovou skupinou ochranných opatření, která v minulém roce přijala vláda pro zamezení manipulativních obchodních praktik při předváděcích prodejních akcích.

5.1 Péče o seniory

Skutečnost, že se lidé dožívají vyššího věku, způsobuje, že roste potřeba péče o staré nesoběstačné osoby. V důsledku demografického vývoje se sociální politika v mnoha západoevropských zemích snaží o návrat k tradičnímu modelu péče o seniory, kterým je rodinná péče. V našem civilizačním okruhu je to model historicky primární, vázaný na klíčovou instituci západní křesťanské společnosti - rodině.

Péče o stárnoucí členy rodiny patří k základům mezigeneračních vztahů. Je založena na poutu solidarity a vyžaduje značnou míru sociální soudržnosti rodiny.³²⁵ Hynek Jeřábek v návaznosti na Emila Durkheima rozlišuje mechanickou sociální soudržnost, která má základ ve společném pochopení situace a společném zájmu postarat se o staršího člena rodiny. Tato solidarita se projevuje v procesu rozhodování, zda rodina převezme péči o seniora, kdy členové rodiny sdílejí city, hodnoty a normy, které vedou k přijetí tohoto úkolu. Existuje – li tato mechanická soudržnost, přichází na řadu organická sociální soudržnost, kdy v rodině dochází k rozdělení rolí, které umožní uskutečňování této péče. Organická sociální soudržnost je také založena na sdíleném hodnotovém systému, v jehož rámci jednotliví členové rodiny uznávají prioritu společného zájmu před individuálními zájmy a cíly. Tato solidarita má své limity, které jsou ohrožovány především zásahy „zvenčí“, pracovními povinnostmi členů rodiny

³²⁵ Srov. JEŘÁBEK, H. a kol., *Rodinná péče o staré lidi*, s. 7.

v rámci jejich zaměstnání. V těchto krizových situacích pak opět vzrůstá úloha primární mechanické sociální solidarity. Organická soudržnost rodiny je tak prostředkem realizace péče o starého člověka, mechanická sociální soudržnost je pak oblastí, ze které rodina čerpá sílu k péči o své seniory.³²⁶

V procesu rozhodování se o způsobu péče o seniory má zásadní význam připuštění si zodpovědnosti za péči. Pokud si rodina uvědomí, že její člen potřebuje pomoci, je přijetí zodpovědnosti jednou z nejdůležitějších podmínek prosociálního chování této rodiny.³²⁷ V tradiční rodině bylo přijetí této zodpovědnosti samozřejmé, v moderní společnosti rodina očekává, že část této zodpovědnosti převezme stát.³²⁸ Nerodinné modely péče o staré lidi, ať již se jedná o modely institucionální péče, či kombinované péče jsou pro společnost vždy finančně náročnější a seniorovi přinášejí pouze náhradní řešení.³²⁹

V návaznosti na demografický vývoj v České republice se dá očekávat, že důležitost rodinné péče o seniory bude vzrůstat. Institucionální systém sociální podpory nebude schopen poskytnout uspokojivou péči všem potřebným.³³⁰ Proto je zapotřebí přijmout opatření, která by učinila rodinou péči o seniory zvládnutelnou. Takovými dle Hynka Jeřábka jsou:

Finanční podpora – zpravidla je vázána na prokázanou částečnou nebo úplnou nesoběstačnost. Podpora pečujících osob je zajištěna buď daňovými odpisy, přímými platbami pečujícím osobám (v ČR platilo do roku 2007), nebo přímými platbami opečovávaným osobám.³³¹

Podpůrné služby pečujícím rodinám – v jednotlivých zemích jsou odlišné. Mohou mít formu komunitní péče, charitativních služeb církví a náboženských organizací, služeb neziskových organizací s příspěvkem státu nebo obcí, někdy i přímo placené klientem. Mezi tyto služby patří i respitní péče, ve většině evropských zemí ji poskytují dobrovolníci organizovaní nejčastěji neziskovou nebo charitativní organizací. Méně frekventovaná je možnost zajištění krátkodobé institucionální péče.³³²

³²⁶ Srov. JEŘÁBEK, H. a kol., *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*, s. 26-27.

³²⁷ Srov. FELDMAN, R. S. *Social Psychology. Theories, Research, and Applications*, s. 261.

³²⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 9.

³²⁹ Srov. JEŘÁBEK, H. a kol., *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*, s. 29.

³³⁰ Srov. tamtéž.

³³¹ Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. ze dne 14. 3. 2006.

³³² U nás tuto službu poskytují některé domovy pro seniory.

Kurzy pro pečovatele, poradenské služby a podpůrné skupiny – zvyšují způsobilost a pohodu rodinných příslušníků a zvyšují nezávislost pečovatelů na profesionálech.

Významnější společenské změny – požadavek na vyjádření práv pečujících osob, např. požádat o legální uvolnění ze zaměstnání s právním nárokem na návrat.³³³

Vzhledem k rostoucím potřebám zajištění péče o seniory v současnosti a pravděpodobnému navyšování těchto potřeb v budoucnu, vzniká jako reakce na tyto potřeby nabídka služeb. Senioři se stali zajímavým segmentem pro komerční společnosti, ovšem dnes již nejen farmaceutické společnosti, ale také technologické firmy. Tyto společnosti vyvíjejí technologie, které by automatizovaně poskytovaly základní péči o seniory v oblasti zdravotní péče, Na nabídku a nové možnosti reagují také evropské koncepční dokumenty a koncepční dokumenty ČR. Již v roce 2010 byl Evropskou komisí schválen Digitální program pro Evropu, který je jednou ze sedmi stěžejních iniciativ strategie *Evropa 2020*. V článku 2.7.2 Udržitelná zdravotní péče a podpora důstojného a nezávislého života s využitím informačních a komunikačních technologií se píše mj. „Zavádění elektronických technologií ve zdravotnictví (*eHealth*) v Evropě může zlepšit kvalitu péče, snížit náklady na léčbu a podpořit nezávislý život, a to i ve vzdálených lokalitách“ a „Svobodu pohybu, kterou pacienti dosud postrádali, by mohly zajistit nové služby telemedicíny, například on-line konzultace s lékařem, lepší služby první pomoci a přenosná zařízení umožňující sledování zdravotního stavu osob trpících chronickými chorobami a osob s postižením“. Dokument také popisuje poptávku po technologiích asistovaného žití, které mají v případě seniorů mj. pomoci předcházet pádu (které se týká více než jedné třetiny osob nad 65 let) a zajistit podporu osob s demencí (týká se více než 7 milionů osob v EU).

Cílem budoucích služeb podporovaných novými technologiemi v oblasti telecare a on-line sociálních služeb je minimalizovat nároky na obsluhu seniora a poskytnutí základního zdravotního servisu na míru. Jádrem takovýchto služeb jsou informační technologie, které zabezpečí prostřednictvím senzorů sběr dat a vyhodnocení těchto dat, a to bez nutnosti cestovat a podstupovat zdravotní testy ve zdravotnických zařízeních za asistence zdravotníků a lékařů. Na základě vyhodnocení zdravotního stavu jsou tyto systémy již dnes schopny indikovat aktuální zdravotní stav, odchylky od „normálu“ a na jeho základě předchozích diagnózy seniorům automatizovaně poskytovat

³³³ Srov. JEŘÁBEK, H. a kol., *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*, s. 51-55.

personalizované zdravotní doporučení, případně vyvolat reakci lékařského personálu v případě urgentní události.³³⁴ Tato oblast také má být součástí připravované strategie eGovernmentu ČR pro období 2014-2020, které v roce 2013 předložilo ke schválení vládě Ministerstvo vnitra.

Z etického hlediska přináší tento přístup dvě zásadní otázky. Tento technologický přístup k řešení stárnoucí populace by mohl vést k ještě větší osamělosti seniorů, spoléhání na automatizovanou péči a k závislosti seniorů na procesech a technice, která je již mimo jejich obzor. Druhou otázkou zůstává úroveň těchto poskytovaných služeb. Lze předpokládat, že v souladu se soudobými trendy bude služba mít několik úrovní podle schopnosti seniora financovat kvalitu služby. Technika může tedy do jisté míry pokrýt potřebnou péči o seniory a tím eliminovat potřeby masivního zapojení lidských kapacit do péče o stárnoucí populaci. Takové zapojení techniky však vyvolá nároky na finance a materiální zajištění v oblasti investic a provozu takových informačních a komunikačních systémů.

5.2 Ochrana seniorů před malevolentními obchodními praktikami

S bezpečím a ohrožováním lidské důstojnosti seniorů souvisí problém, který se vztahoval k předváděcím a prodejním akcím, které byly na seniory cíleny. Organizátoři těchto akcí využívali toho, že seniorům chybí nabídka volnočasových aktivit, které za minulého režimu poskytovaly tzv. kluby důchodců. Mnoho dnešních seniorů trpí značnou sociální izolací, která je způsobena ztrátou životního partnera, často i přátel. K tomu se přidává ztráta hybnosti a nízké příjmy. Dalším faktorem, který sociální izolaci způsobuje, je fakt, že senioři se hůře adaptují na změny, které s sebou přináší rychle se měnící postmoderní společnost. Senioři se tak dostávají do pozice jedinců, kteří nerozumí okolnímu světu.³³⁵

Senioři byli zváni na akce se zábavným programem, či na výlety po památkách za velmi přijatelnou cenu. Účastníkům akce byl často přislíben i nějaký dárek. Součástí této akce byl prodej určitých výrobků. Čas konání i sortiment, který byl na akci nabízen,

³³⁴ Srov. ČESKÉ NÁRODNÍ FÓRUM PRO EHEALTH, ICT UNIE, *Národní plán rozvoje eHealth*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW:<http://www.mzcr.cz/Soubor.ashx?souborID=15027&typ=application/pdf&nazev=N%C3%A1rodn%C3%AD%20pl%C3%A1n%20rozvoje%20eHealth%20V16.pdf>.

³³⁵ Srov. KŠIŇAN, A., *Senioři v rukou šmejdů*, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: <http://psychologie.cz/seniori-v-rukou-smejdu/>.

byl přizpůsoben seniorům, jako cílové skupině. Pořadatelé omezovali vstup na tyto akce účastníkům, kteří do cílové skupiny nezapadali. Během několikahodinové přednášky byli pak senioři nuceni si kupovat dané výrobky. Během tohoto prodeje docházelo k tomu, že senioři byli uráženi, zesměšňováni, ponižováni, v některých případech i fyzicky napadáni, prodejci jim vyhrožovali a zastrašovali je.³³⁶

Jak uvádí dokumentaristka Sylvie Dymáková, předváděcí akce probíhaly v České republice velmi dlouho, v posledních sedmi letech však gradovala agresivita prodejců.³³⁷ Ačkoliv Česká obchodní inspekce, a tím pádem i Ministerstvo průmyslu a obchodu obdrželo velké množství podnětů o nezákonnostech, ke kterým na předváděcích akcích docházelo, systémově se začal tento problém řešit, až po té, co byl do kin uveden dokument Sylvie Dymákové - Šmejdi, který vzbudil velký ohlas médií i veřejnosti. V prosinci 2013 Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky jednomyslně schválila novelu zákona o ochraně spotřebitele, předloženou vládou Jiřího Rusnoka, která zakazuje klamavé letáky s nabídkami výletů a dárků - nově v nich může být uveřejněno pouze, že se jedná o nabídku konkrétního zboží. Provozovatelé také musí nově prodejní setkání ohlašovat deset dní předem České obchodní inspekci, která z nich bude moci pořizovat zvukový a obrazový záznam.³³⁸

³³⁶ Děni na předváděcích akcích natáčela skrytou kamerou Sylvie Dymáková, která z tohoto materiálu následně vytvořila dokument „Šmejdi“. Srov. LIDOVKY. CZ., *Je zvrácené, co staří lidi snesou pro kus salámu, říká dokumentaristka*, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW:

http://byznys.lidovky.cz/je-to-zvracene-co-stari-lide-snesou-pro-kus-salamu-a-socialni-kontakt-1iq-firmy-trhy.aspx?c=A120606_130721_firmy-trhy_rka.

³³⁷ Srov. DYMÁKOVÁ, S., in LIDOVKY, CZ., *O dokument Šmejdi je velký zájem zejména mezi seniory*, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: http://www.lidovky.cz/o-dokument-smejdi-je-velky-zajem-zejmena-mez-seniory-pdu-kultura.aspx?c=A130427_190333_In_kultura_vs#utm_source=clanek.lidovky&utm_medium=text&utm_campaign=a-souvisejici.clanky.clicks.

³³⁸ Srov. KOPECKÝ, J., SEDLÁŘOVÁ, B., *Poslanci schválili zákon proti podvodným praktikám „šmejdů“*, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: http://zpravy.idnes.cz/projednavani-zakona-na-ochranu-spotrebitelu-proti-smejdum-pox-/domaci.aspx?c=A131210_150636_domaci_kop.

6 Hodnocení dosavadní činnosti vlád ČR a perspektivy důchodové politiky

6.1 Potřeby seniorů a jejich reflexe politickými aktéry

Senioři reprezentují významnou společenskou skupinu i potentní politickou sílu vzhledem k volbám. Potřeby seniorů jsou na obecné úrovni shodné s potřebami ostatních lidí, jejich schopnost uspokojovat je vlastními silami je však omezená. Míra naplnění těchto potřeb odráží kvalitu jejich života a lidsky důstojný závěr života. Vypůjčím-li si pro účely sumarizace změn postojů k seniorům ze strany vlád a politicky významných aktérů Maslowovu pyramidu potřeb, můžeme vidět specifické potřeby seniorů v následujícím světle: fyziologické potřeby představují potřebu základního ekonomického zajištění (příjem typu důchod – jídlo, pití, léky, bydlení, zajištění zdravotní a sociální péče novými technologickými prostředky). Potřeby bezpečí mohou naplňovat zákony chránící seniory před zneužíváním jejich specifických slabin (ochrana před podvodníky, nevýhodnými smlouvami apod.). Potřeby sounáležitosti mohou být vyjádřeny jako živé vazby na rodinu, místo ve společnosti, kde se s nimi počítá. Potřeba uznání zahrnuje úctu mladších, zejména respekt vzhledem k fyzickým i kognitivním omezením. Potřeba seberealizace je, navzdory zkracujícímu se horizontu aspirací seniorů, potřebou životní náplně (rodina, vzdělávání, užitečná činnost, příjemná aktivita).

Hodnotíme-li, jak se v poslední dekádě měnily postoje klíčových aktérů ve veřejném prostoru k potřebám seniorů, můžeme konstatovat, že politické reprezentace zatím řeší hlavně ekonomické zajištění (základní fyziologické potřeby seniorů) – viz kapitoly 4 a 5. Ze současných údajů vyplývá, že současný model zajištění seniorů ve stáří není udržitelný. Stát, který garantoval zajištění potřeb seniorů (důchod, sociální dávky), byl tím, kdo zajistí opatření a případné problémy vyřeší. Ukazuje se však, že do budoucna toho nebude schopen. Důvodem je demografický vývoj a společenské změny, které stárnutí populace provázejí (viz kapitola 1.2). Navržená řešení politickými reprezentacemi mají ambice reagovat na tento aspekt. V rozporu s předchozím zjištěním však navržená opatření vyrůstají ze stejného paradigmatu, tedy, že tím, kdo budoucí problémy plně vyřeší, bude stát za pomoci administrativních opatření a legislativních

úprav. Jak ukazuje historie „zápasu“ o důchodovou reformu, je zřejmě politicky neprůchodné přiznat, že problémy demografie, stárnutí populace a zmenšování podílu produktivního obyvatelstva, nedokáže současný stát vyřešit (zejména vzhledem k závěrům kapitoly 2.3 ohledně chování politických stran). Stát se zatížil sociální zodpovědností, kterou není s to nést, jestliže se vytrácejí náboženské, morální a ekonomické základy.³³⁹ Vzhledem k tomu, že politický konsensus na téma důchodové reformy se velmi těžko dosahoval, pokud vůbec, nedošlo k posunu zájmu klíčových aktérů k řešení vyšších potřeb (viz hodnocení reforem jednotlivých vlád v kapitole 6). Teprve v posledním roce se díky snímkem Šmejdi a otevření toho tématu v mediálním prostoru dostalo trochu pozornosti i potřebám bezpečí a byly přijaty zákony na ochranu seniorů před lstivými praktikami (viz kapitola 5.2).

Pokud se ptáme po příčinách toho, proč nebylo možno dosáhnout široce přijatelného politického konsenzu ohledně ekonomického zajištění budoucích seniorů, pak možnou odpovědí je závěr z analýzy opatření přijatých vládami po roce 1989. Z ní vyplývají dvě protikladné tendence. Na jedné straně usilování o zbavení se narůstajícího břemene důchodového zabezpečení seniorů z prostředků státu, na straně druhé tendence udržet voliče v očekávání, že stát v duchu sociálního státu dokáže budoucí problémy řešit, a to proaktivně a účinně (viz kapitola 4).

6.2 Hodnocení z pohledu účasti etických principů v navrhovaných řešeních

Některé sociální principy, které společnost nese (solidarita, sociální spravedlnost) se ukazují v politických rozhodnutích vlád jako stálé, mění se však ve veřejném prostoru jejich váha a obsah. V definici principu solidarity (viz kapitola 2.5) nacházíme „pružný“ pojem „přiměřenosti“. V definici principu sociální spravedlnosti (viz kapitola 2.5) nacházíme jiný „pružný“ pojem „únosná výše“ (nerovnosti). Vlády vždy proklamují vytvoření solidárních a spravedlivých systémů. Diskuse a změny se pak projevují „jen“ v nastavení „optimálních“ a udržitelných parametrů, které se vztahují k „přiměřenosti“ a „únosné výši“. Zdá se, že vzhledem k demografickému vývoji jsme na

³³⁹ Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>.

cestě k vyšší nerovnosti ve společnosti (sociálně hendikepovaní vs. ostatní) a na cestě k uznání nižšího standardu přiměřených důstojných podmínek života sociálně hendikepovaných, tedy především seniorů (plánované omezování dávek z prvního pilíře důchodového zabezpečení).

Při konstrukci důchodových reforem byl postupně oslabován princip solidarity (viz opatření pravicových vlád, ale i plánovaná opatření současné vlády - v kapitole 4). Důchod v pojetí PAYG totiž dávno přestal být nástrojem, jak zabezpečit ty, kteří se o sebe postarat nemohou, ale stal se nárokem navázaným na splnění určitých podmínek. Předmětem politické diskuse a opatření je pak nastavení těchto podmínek. Koncentrace aktérů na poli důchodových reforem pak směřuje k nastavení rovnováhy na úrovni systému (příjmy vs. výdaje), nikoli nastavení rovnováhy na úrovni společnosti a jedince (schopnost vs. potřeba). Ukazuje se, že solidarita jako hodnota ztratila část svého významu ve prospěch hodnoty individuality s jejími nároky. Pokrok nám přinesl změnu hodnot, která se projevuje především jako životní styl zdůrazňující potěchu. Individualismus, hédonismus a mentalita nárokování nejsou jen „*shnilými plody sociálního státu*“, nýbrž zároveň i faktory, které ho ničí.³⁴⁰

Solidarita, aby byla udržitelná, tak musí fungovat obousměrně, lépe řečeno zároveň se subsidiaritou. Tedy v solidárně zaměřené společnosti se o sebe lidé (bez ohledu na věk či jiné podmínky) starají a pracují, dokud mohou (uplatnění subsidiarity) a pokud už nemohou, je nastaven solidární systém, který jim zajistí důstojné dožití (participace a subsidiarita jsou v tomto případě komplementy solidarity a přirozeně vzniká sociální spravedlnost). Co může jedinec, resp. jeho skupina vykonat a co od něj musíme žádat? Tato otázka bude pro budoucí sociální politiky rozhodující.³⁴¹

Preference individuality člověka společně s požadavkem na rovnováhu solidárního důchodového systému dnes vznáší požadavek na participaci – jak ukazují opatření vlád k budování dalších pilířů důchodového zabezpečení (viz kapitola 4), o zabezpečení seniorů se do budoucna má starat do nějaké míry (která je opět parametrem pro požadovanou rovnováhu státního pilíře) sám jedinec, a to volbou osobní strategie svého důchodového spoření. Dalším důsledkem postupného zeslabování solidarity je posun ve vnímání principu spravedlnosti, který je vyjádřen v akceptaci růstu sociální nerovnosti prostřednictvím zvýšením váhy zásluhovosti (míry příspěvku do solidárního systému –

³⁴⁰ OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>.

³⁴¹ Srov. tamtéž

viz kapitola 4.11.1). V rámci vládních opatření se však zatím subsidiarita a participace omezuje na rozhodování jedinců o výběru penzijního fondu (podle averze k riziku, apetitu po výšce výnosu apod.). Obtížnost začlenění subsidiarity do zabezpečení seniorů odpovídá trendu posilování individua a souvisí s rozpadem širších rodinných a lokálních vazeb. Subsidiární sociální politika by měla začínat u individuální svépomoci, pokračovat by měla v dobrovolné solidaritě. Teprve poté by měla přijít na řadu solidarita, kterou organizuje stát pro ty, kteří si jinak pomoci nedovedou. Sociální stát pomocí anonymního přerozdělování podporoval individualizaci a vytvářel tak iluzi vzájemné nezávislosti.³⁴² Kulturně je naše společnost historicky zakotvena v křesťanství, ve kterém je založena závislost člověka na Boží milosti. Člověk v pojetí křesťanství je vždy závislý, na druhé straně však svobodný. Jediné plné osvobození může dát Bůh. Sekularizace společně s ideálem lidských práv spojila dvě hodnoty – svobodu a nezávislost. Dnešní sociální stát paradoxně spojuje individuální práva na svobodu s právy na sociální nároky. Nezávislost v tomto pojetí tak získává jiný význam. Od občanů sociálního státu se nežadá, aby přispěli k obecnému dobru, naopak, stát musí zabezpečit občana, který má právo vznášet nároky.³⁴³ Sociální stát postupně odbourával závazky jedince vůči širší rodině a obci v zájmu práv a osvobození jedince, ale ten nabytou svobodu platí zvýšením závislosti sám na sobě, co on sám dokáže sobě zabezpečit. Tato schopnost se však u seniorů zmenšuje. Postavení jednotlivých seniorů v současném společenském a politickém uspořádání se tak do budoucna zhoršuje. Političtí aktéři, chtějí-li předejít zhoršování postavení seniorů ve společnosti, poklesu standardu důstojného života a zvýšení sociálních rozdílů mezi seniory a zbytkem populace, potřebují věnovat pozornost vytváření podmínek pro rodiny, fungování lokálních seberegulujících sítí a organizací či dobročinných společností. S ústupem od štědrého sociálního státu již solidarita nebude mocí být vynucována nad určitou míru prostřednictvím přerozdělování daní. Hlavní cesta k sociálně spravedlivé a solidární společnosti tak vede k solidaritě dobrovolné, závisející na předchozích investicích do vzájemných vztahů. Rodina však v těchto investicích musí hrát klíčovou úlohu, neboť

³⁴² Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>.

³⁴³ Srov. tamtéž.

v rodině automaticky fungují vztahy vrozené, v ostatních skupinách pak vztahy získané, o které je nutné po celou dobu pečovat.³⁴⁴

V současnosti politickými rozhodnutími posilovaný princip participace, ve smyslu individuálního spojení, by mohl být účinný například v situaci, kdy by stát dokázal právně a organizačně zabezpečit zajištění důchodu budoucích seniorů formou dlouhodobých produktivních projektů, které by byly financovány z úložek v penzijních fondech. Mohlo by se jednat i o rizikové projekty, jako např. dostavba jaderné elektrárny apod., kde jsou vyžadovány státní záruky. Tedy proměnit úspory současných spořitelů ve fondech na budoucí příjmy projektů, z nichž by se mohly důchody spořitelů vyplácet. Dalšími možnými projekty by mohly být budoucí investiční projekty typu „rozvoj fotovoltariky“ nebo „bioplynek“, kde je státem garantovaný zisk apod. Takové nastavení podmínek však předpokládá přesun státem garantovaného zisku od silných zájmových skupin privátního sektoru do kapes budoucích seniorů. Návrh tohoto typu by pravděpodobně vyvolal silný protitlak a je otázkou, jaká vláda a parlament by takový tlak dokázala ustát. Další nevýhodou tohoto přístupu participace se státní garancí pak je možný nedostatek takových produktivních projektů. Participace tak může být skutečně tím, čím již dnes je – doplňkem zajištění seniorů.

6.3 Hodnocení opatření přijatých politickými aktéry

Společenský problém stárnutí populace se vlády a klíčoví aktéři snaží řešit administrativním opatřením, zaměřují se na parametry přerozdělování a jeho finanční vyjádření (viz kapitola 4). Neřeší v první řadě tvorbu potřebných hodnot a teprve následně jejich spravedlivé rozdělení. Podpora rodin a usnadnění života rodinám s více než dvěma dětmi je slabá, v minulosti byla dokonce spíše omezována. Přitom nejde o to, aby lidé měli více dětí, než chtějí, ale posunout se blíže k tomu, aby jich mohli mít tolik, kolik si přejí. Tím, že stát téměř ignoruje náklady na výchovu dětí, dochází v systému sociálních dávek k paradoxnímu transferu sociálních dávek od rodičů přes

³⁴⁴ Dle psychoterapeutů Ludmily Trapkové a Vladislava Chvály jsou vrozené vztahy, které vznikají oplozením, těhotenstvím a porodem, těmi, které hlubinně spojují celé generace rodů, jsou trvalé, a nelze je ztratit. Naopak získané vztahy, které vznikají seznámením a přijetím, nejsou samozřejmé a zanikají, pokud se o ně nepečuje. Srov. CHVÁLA, V., TRAPKOVÁ, L., *Rodinná terapie a teorie jing.jangu*, s. 141.

děti k bezdětným.³⁴⁵ Bezdětní jsou tak v jistém smyslu zbaveni odpovědnosti za své důchodové zabezpečení, protože neinvestují v ekonomicky aktivní etapě svého života prostředky do výchovy dětí. Přesto jsou na tom jako důchodci lépe, než rodiče dětí, zejména lépe než matky, protože ty musely kvůli dětem přerušovat svoji pracovní kariéru a z toho důvodu mají většinou nižší započitatelný příjem, ze kterého se výše důchodu určuje.³⁴⁶

Wolfgang Ockenfels soudí, že je těžké prosazovat posílení rodiny ve společnosti, kde nesezdání jedinci představují podstatnou část voličstva. Princip, který v České republice podporovala KDU-ČSL³⁴⁷, aby děti získaly volební právo, které za ně mohou do doby jejich zletilosti uplatnit rodiče, považuje za smysluplný, ale politicky neprůchodný.³⁴⁸

Propojení důchodové reformy s propopulačními opatřeními z pohledu minulých vládních opatření de facto nenastalo. Aktuálně je prosazován stranou KDU-ČSL princip, že rodiče, kteří vychovali děti, by měli být státním důchodovým pilířem zvýhodněni.³⁴⁹ Nicméně vzhledem k voličské základně, která je významně složena z lidí, kteří zvolili bezdětnost nebo jedno dítě, tento princip zřejmě v budoucnu nenajde velkou podporu ve společnosti ani programech koaličních vlád. Z pohledu bezdětných nebo rodičů s jedním dítětem se situace jeví tak, že celý život platí daně a sociální pojištění, nevyužívají placenou mateřskou dovolenou, slevy na daních na děti a jednou ve stáří podle principu navrhovaného KDU-ČSL mají mít nižší důchod (v protikladu k tomu, že neměli více dětí a tím dosáhli jako produktivní na vyšší životní standard, který by si rádi zachovali). Z pohledu politického kalkulu jsou tedy propopulační opatření postihující bezdětnost, těžko průchodná. Lze jen těžko předpokládat, že stabilizace rodiny bude klíčovým tématem pro politiky, kteří pokládají za oprávněný požadavek na zákonné zrovnoprávnění homosexuálních partnerů.³⁵⁰ Udržení instituce

³⁴⁵ Srov. MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, s. 113.

³⁴⁶ Srov. PATTA, I., Komplexní řešení demografického problému, in *Demografie Vol. 2*, no.51, s. 117.

³⁴⁷ Srov. NOVINKY. CZ, *Lidovci sklídili smích za volební právo dětí*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/domaci/7984-lidovci-sklidili-smich-za-volebni-pravo-deti.html>.

³⁴⁸ Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>.

³⁴⁹ I strana ČSSD navrhuje v dokumentu z roku 2011 větší propojení rodinné a důchodové politiky, ve volebních programech z roku 2013 už tento návrh zmíněn není.

³⁵⁰ Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>.

rodiny v rovnováze s ekonomickým a společenským prostředím je však zásadní, vzhledem k tomu, že rodina je základní buňkou každé dobře uspořádané společnosti.³⁵¹

6.4 Otazníky aktuálního důchodového systému a jeho perspektivy

V kapitole 3 jsou charakterizovány možné důchodové systémy. Systém PAYG se ukazuje deficitní, proto se političtí aktéři snaží do našeho důchodového systému zavést prvky fondového systému.

Opatření a návrhy klíčových aktérů v současnosti odrážejí víru v moc peněz – řešením nepříznivého demografického vývoje mají být soukromé důchodové fondy (viz kapitola 3.5). Tento přístup je založen na víře v to, že většinu problémů vyřeší peníze (s nadsázkou lze podotknout, že tím způsobem, že se budou kamsi posílat a ony se "místo lidí" samy rozmnoží a budou pak posílány zpátky k lidem. Budou jim dělat na stará kolena radost, porostou a ve stáří a nemoci se o lidi postarají). Jako kdyby Bůh řekl lidem - milujte je a množte je (peníze). Z pohledu zabezpečení seniorů však peníze a zřejmě ani fondy neskýtají naději na zajištění zejména těch seniorů, kteří důchodové zabezpečení budou potřebovat. Peníze, které v budoucnu budou fondy seniorům vyplácet z jejich „naspouřených“ prostředků, neleží ve fondech, byly obvykle utraceny v době uložení na spořicí účet fondu. Fondy za ně dnes nakupují většinou nízkorizikové státní dluhopisy a stát je použije na krytí běžných výdajů v daném roce. Až dojde na výplatu důchodů, bude muset být část státních dluhopisů státem vyplacena, pravděpodobně z daňových výnosů. Nízkorizikové fondy tak nejsou řešením vzrůstajících nároků na státní rozpočet. Fondy investující do rizikových akcií zase nejsou řešením z pohledu pravděpodobných pádů či vytunelování některých soukromých důchodových fondů. Důvěra v soukromé kolektivní investování není, jak ukazují výsledky zájmu o současný 2. pilíř, velká. Lubomír Mlčoch upozorňuje na paradox, kdy stát, který nemá důvěru občanů při správě penzí, má být garantem důvěry při kontrole a regulaci soukromých správců penzijních úspor.³⁵²

Slabinu řešení využívajícího soukromých fondů (aktuální 2. pilíř) bez doprovodné podpory na straně subsidiarity (zejména propojení s propopulační politikou – viz kapitola 0) ilustrujeme následující úvahou. I kdybychom uměli vyřešit vztahy ve

³⁵¹ Srov. MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, s. 164.

³⁵² Srov. tamtéž, s. 134.

fondovém způsobu důchodového zajištění seniorů, je otázkou, kolik si za své peníze budou moci senioři koupit. Aby si mohli koupit stejně jako např. v současnosti, je nutné, aby v budoucnu méně lidí (dnešních dětí) vyprodukovalo alespoň stejně statků, tj. aby budoucí lidé v produktivním věku více pracovali (např. 10 - 12 hodin denně) nebo pracovali produktivněji – pokud nedokážeme každoročně zvyšovat produktivitu, neudržíme v budoucnu vytvořený produkt (HDP) a vznikne jiná systémová nerovnováha. Nerovnováha mezi generací seniorů se svými nároky podle úspor v penzijních fondech a lidmi v produktivním věku vytvářejícími hodnoty a platícími daně. To může mít v budoucnu při pokračujícím trendu zvyšování individuální nezávislosti a souvisejícím dalším uvolnění vazeb k rodině a k místu za důsledek odchod části produktivních lidí do jiných států či z Evropy, což pravděpodobně sníží schopnost státu vybrat daně od produktivních osob a poskytovat sociální zabezpečení svým občanům.

Ukazuje se, že administrativně pojaté řešení nepříznivého demografického vývoje a stavění nových a sofistikovanějších pilířů - bez společenských změn a opatření ovlivňujících strukturu společnosti, mohou vytvořit iluzi řešení a vést k tomu, že demografický vývoj a jeho důsledky na naši společnost dolehne v budoucnu plnou silou.

6.5 Hodnocení perspektivnosti ideologických konceptů

Vzhledem k tomu, že současný model ekonomického zajištění seniorů není perspektivní (viz předchozí kapitoly), podívejme se, jaká východiska navrhují a které etické principy akcentují současné ideologie popsané v kapitolách 2.3 a 2.4).

Nejprve se podívejme na směry Nová pravice a Třetí cesta. Nová pravice v souladu s pravicovou ideologií usilovala o omezení solidarity, zvýšení subsidiarity a participace, jedince považuje za plně svobodného a odpovědného, usiluje o návrat k tradičním rodinným hodnotám. Dle Paula Piersona (viz kapitola 2.3) redukování sociálního státu znamená pokles podpory voličů ve volbách. Tím pádem je redukování solidárních sociálních výdajů ze strany politiků nepravděpodobné.

Ideologie Třetí cesta se opírá o participaci a individuální rozhodování jedince s cílem nalezení rovnováhy mezi státním a soukromým. Považuje sociální stát za modernizovatelný, požaduje zrušení pevného důchodového věku a nerozlišuje mezi

spořením a penzijním spořením. Sociální dávky by neměly být vnímány jako nástroj pro plné zabezpečení potřeb seniorů, ale jako podpůrné nástroje pro schopnost seniorů nést odpovědnost za svůj život. Třetí cesta předpokládá, že návrat k tradiční rodině je ztracený, ale rodinu „nového typu“ považuje za základní kámen – přisuzuje tak významnou roli subsidiaritě. Je však otázkou, zda tato podpora rodiny nového typu, která zahrnuje nesezdané páry, ale i svazky osob stejného pohlaví nebude mít za následek zhoršení postavení tradiční rodiny. Papež František varuje před takovýmto krokem, označuje ho jako „*antropologický zpětný pohyb*“, kdy se oslabuje hodnota manželství, která je „*tisíciletou hodnotou utvořenou v souladu s přírodou a antropologií*“.³⁵³

Co se týče ideologií české politické scény, lze vysledovat jejich hlavní rysy a vyhodnotit je z pohledu preferencí etických principů. Socialistická ideologie KSČM proklamuje návrat k průběžnému systému financování s jednoznačnou dominancí solidarity, ovšem za cenu zvyšování daní. V současném liberalizovaném prostředí Evropy je tento koncept nerealizovatelný (kvůli daňové konkurenci států) a je tak spíše jen politickou proklamací. ČSSD se hlásí svým programem ke směru Třetí cesty (viz zhodnocení o odstavce výše). ODS sází na princip participace a oslabení solidarity, a to pomocí prosazování individuálního spoření ve 2. pilíři s motivací marginálního příspěvku k důchodu dětí svým rodičům ze sociálního pojištění – je zde tedy určitý pokus začlenit subsidiaritu do systému důchodového zabezpečení, ovšem bez vize řešení pro skupiny lidí, kteří si na důchod nemohou spořit. KDU-ČSL stojí někde mezi ideologiemi ČSSD a ODS, solidaritu průběžného pilíře chce doplnit participativním pilířem fondového spoření s tím, že za participaci do systému považuje též výchovu dětí, více se tedy zaměřuje na zrovnoprávnění rodin s dětmi. TOP 09 staví rovněž na průběžném pilíři doplněném povinným spořením – opět doplňuje oslabený princip solidarity participativním pilířem. Ostatní strany nejsou ideologicky vyhraněny. Je vidět, že průběžný solidární pilíř si žádná ze stran nedovolí principiálně zpochybnit, spíše doplnit o principy participace, v oblasti subsidiarity jen co se týče volby v rámci státem předkládaných variant.

³⁵³ BERGOGLIO, J., SKORKA, A., *O nebi a zemi*, s. 98.

6.6 Uplatnění etických principů a nástin možného vývoje

Provedená analýza v této práci zmapovala na pozadí opatření vlád a závěrů odborných komisí citlivost k základním etickým principům a naznačila, jak do uplatnění těchto principů vstupovala účelově-rationální očekávání. Dosažené dílčí závěry z této analýzy jsou podkladem pro následující diskuzi, která shrnuje vyhlídky uplatnění etických principů a trendů. Z těchto trendů a z toho, jak se etické principy v současnosti prosazují v politické praxi, můžeme načrtnout predikci budoucích dilemat a politických témat pro vládní politiky.

Z minulého vývoje a současného nastavení společnosti, kdy se prosazuje hodnota individuální svobody a odpovědnosti a částečné participace, je pravděpodobné, že sami lidé budou nezávisle na státu hledat alternativy zajištění svého stáří. Šíře solidarity přinášené sociálním státem se ukázala jako neudržitelná a do určité míry i škodlivá, neboť urychlovala erozi vazeb a vztahů ve společnosti. Namísto štědře koncipované solidarity je prosazován princip participace, který však sám o sobě nedokáže přinést opatření zajišťující drtivou většinu společnosti. Jedním ze zdrojů, který dosud nebyl v opatřeních vlád plně využíván, je princip subsidiarity. Zajištění stáří podle tohoto principu by probíhalo nikoli formou standardizovaného (státem podporovaného) spoření, ale formou investic (včetně investic do dětí) podle preferencí, možností a zaměření jednotlivých budoucích seniorů. A to v přímé souvislosti se společensky akcentovanými hodnotami – individualizací, tj. systémem zdůrazňujícím právo volby. K zajištění investic a budoucích příjmů seniorů by bylo nezbytné přijmout propopulační opatření, odstranit odrazující překážky rodičů při rozhodování o počtu dětí a zrovnoprávnit uspokojování všech druhů potřeb rodičů dle Maslowovy pyramidy potřeb. K zajištění subsidiarity na lokální úrovni by bylo nutné zreformovat sociální služby – z role poskytovatele pomoci do role organizátora sociální pomoci lokálními silami.

Trendy v oblasti sociální politiky na pozadí reform a přijímaných opatření ukazují, že důchodové zabezpečení, jak ho známe dnes, je výjimkou z principů preferovaných politickými aktéry – tedy, že státní dávka není vyplácena plošně, ale podléhá určitým kritériím. Otevírá se otázka, jak dlouho bude státní důchodový systém (průběžný pilíř) schopen obhájit svůj plošný charakter a kdy se dostane na úroveň jakýchkoli jiných sociálních dávek. Je možné, že v momentu, kdy se projeví dopady stárnutí populace

jako důsledku demografického vývoje, bude státní (solidární) důchod vyplácen spíše jako adresná sociální dávka hmotné nouze z titulu stáří. V současnosti uvažovaná fondová opatření spořicího typu totiž dokážou řešit zajištění seniorů, kteří jsou schopni dostatečné úspory vytvořit. Ukazuje se však, že většina společnosti nemá příjmy na takové úrovni, která by jim umožnila si finanční rezervy vytvořit a důstojně dožít z vlastních prostředků. Tak jako tak, bude tedy stát nucen zabezpečit nutné minimum pro seniory, kteří si nenaspořili a nejsou součástí žádné lokální sítě nebo rodiny schopné ekonomické potřeby seniorů zabezpečit. Budoucí průběžný důchodový model, aby byl životaschopný, bude muset pravděpodobně opustit plošné výplaty důchodů a formou sociální pomoci solidárně podporovat nezajištěnou skupinu seniorů, zřejmě na spodní hranici ještě společensky akceptované lidské důstojnosti. Zajištění seniorů v budoucnosti tak zřejmě bude od státu vyžadovat vytvoření podmínek na dalších frontách, mimo jiné i zlepšení podmínek pro produktivní aktivitu na straně seniorů, podle individuálních preferencí, schopnosti či zdravotního stavu.

Vytváření pracovních příležitostí pro starší lidi bude pravděpodobně jedním z budoucích politických témat, vzhledem ke zmenšení masy produktivního obyvatelstva, potřebě produkovat ekonomické hodnoty a k potřebě dostát požadavkům na zásluhovost. Aktivita budoucích seniorů bude zřejmě vycházet z jistoty záchranné sociální sítě garantované státem s tím, že životní úroveň či okamžik odchodu „na odpočinek“ je v kompetenci a odpovědnosti každého budoucího seniora (což odpovídá vizi Třetí cesty).

Analýza činností vlád navzdory signálům o neudržitelnosti současného systému a úrovně sociálního státu potvrzuje předpoklad uvedený v kapitole 2.3, že zásadní změny v nastavení výdajů, které současný stát vyplácí jednotlivým skupinám soupeřícím o zdroje sociálního státu, nelze v dohledné době očekávat. Veřejný penzijní systém s největší pravděpodobností s ohledem na odpor voličů redukován nebude, a zvýšení podpory rodin, které vychovávají více dětí, žádnou popularitu politikům nepřinese, tím pádem je realizování takovéto politiky spíše nereálné.³⁵⁴ Opatření, která by do budoucna zabezpečila ekonomické zajištění seniorů, se budou zřejmě přijímat až tehdy, kdy se současný systém ukáže jako dále finančně neudržitelný.

³⁵⁴ Srov. MONHERT, J., *Politické perspektivy udržitelnosti sociálního státu v České republice*, s. 87, Srov. OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka* [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>

6.7 Postoj ke stáří – úroveň společnosti

V souvislosti s hodnocením ideologií a opatření k zajišťování potřeb seniorů se dostáváme k tomu, proč je tato otázka pro společnost tak důležitá. Vždyť nejde jen o zbavení se problému nedostatku peněz vyplácených seniorům. Jde o celkový postoj společnosti ke stáří a seniorům na pozadí etických hodnot a preferencí. Sebelepší důchodový systém nezajistí důstojný život seniorů, pokud nebude doprovázen úctou ke stáří, která je vyjádřena v přiznání lidské důstojnosti starým lidem a povinnostech, které má společnost jako celek i každý individuálně k členům společenství, se kterými žijeme, sdílíme veřejné služby a vzájemně komunikujeme. Programy stran, ideologie a politiky prosazená opatření tak vypovídají více o nás, než o penězích a ekonomice.

Podle úcty a péče o seniory se pozná sociální vyspělost společnosti. Na její budoucnost lze usuzovat nejen podle úcty ke stáří, ale i podle způsobu jak stát reaguje na potřeby rodin s dětmi.

Závěr

Moderní doba přináší kromě nových možností také nové fenomény jako je stárnutí populace. Predikce demografického vývoje ukazují, že společnost se bude s narůstajícím časem proměňovat ve smyslu zdůraznění potřeb seniorů a také jejich preferencí, které mohou najít svůj obraz v politických programech a opatřeních stran soutěžících o politický vliv ve volbách. Postoje politických aktérů k seniorům se vyvíjejí, zejména s ohledem na omezující ekonomické podmínky, ale také s ohledem na etické principy, které politické strany reprezentují a akcentují.

Ekonomická situace dnešních seniorů není v kontextu celé české populace nikterak špatná. Přesto se opatření, kterými se jednotlivé politické reprezentace snaží postavení seniorů v české společnosti řešit, týkají hlavně jejich ekonomického zajištění. Přitom obraz chudých důchodců je konstruován převážně prostřednictvím médií a podporován některými politickými stranami. Z odborných propočtů se zdá, že mezigenerační solidarita průběžného financování sociálního zajištění seniorů se vyčerpala. Političtí aktéři v kleštích očekávání voličů a omezení na straně zdrojů, posouvají obsahy základních principů. Když se hlásí ke spravedlnosti, pak ne již tak k sociální jako spíše k zásluhové. Když se hlásí k solidaritě, pak jen k omezené solidaritě, na kterou „jsou peníze“. Když se hlásí k občanům jako k individuálním jedincům, pak zavádí povinná plošná opatření individuálních účtů. Když se hlásí k participaci, pak s garancemi a vlivem státu. Političtí aktéři se snaží získat body za řešení budoucích ekonomických rizik seniorů administrativním způsobem, situaci by však mohlo spíše řešit zaměření na proměnu společnosti a hodnot, které společnost stabilizují (rodina, děti, bezpečí). Současný důraz na individualizovaný, participativní a dávkově zásluhový princip ovšem s rolí státu jako garanta financování hmotného zabezpečení v budoucnu je dílem prosazování principů, které obstojí ve volbách.

V dnešní době je politickými aktéry podporováno osvobození člověka od závislosti na geografické příslušnosti či příslušnosti k sociální skupině, což do jisté míry vyhovuje mladší a střední generaci. V budoucnu však tento trend může přinést ještě větší osamocení a závislost starých lidí na finančních institucích realizujících jejich zabezpečení (když princip subsidiarity je postupně vytlačen).

Senioři jsou a do budoucna ještě více budou zranitelnou skupinou, neboť v méně soudržné, individualizované společnosti se snadno mohou stát terčem a obětí malevolentních obchodních praktik ze strany různých podnikavců. Jako spotřebitelé

představují specifickou skupinu, kterou je nutno specificky chránit (a to i před producenty, kteří jim medicínskými či jinými podpůrnými prostředky mají pomáhat.) Političtí aktéři v ČR v tomto smyslu podnikli určité první kroky, nicméně oblast ochrany seniorů, je nutno dále rozvíjet. Zabezpečení lékařské i sociální péče vytvoří s použitím nových lékařských postupů a technologií další tlak na ekonomické zajištění seniorů a reformy důchodového systému.

Souhlasím s názorem Lubomíra Mlčocha, který uvádí, že žádný důchodový systém nemůže dostatečně zabezpečovat na stáří, pokud současně motivuje k demografické implozi.³⁵⁵ Práce ukazuje, že propojení důchodové a rodinné politiky je velmi slabé a současná opatření obou politik ani v nejmenším nemotivují české občany k pořizování si více dětí. Pozitivní naopak je, že se někteří političtí aktéři touto těžkou otázkou vůbec začali zabývat a že tím udržují ve veřejném prostoru vědomí, že jednou z prvních povinností společnosti je postarat o lidsky důstojný život starých lidí.

Diplomová práce splnila cíl, který byl vytyčen v úvodu – přináší analýzu změn v postoji vlád a obecně politicky významných aktérů k seniorům jako specifické společenské skupině. Ukazuje perspektivu budoucího vývoje, příležitostí a rizik pro seniory i politické aktéry.

Vzhledem k tomu, že jsem se ve své práci soustředila na seniory jako cílovou skupinu vládních politik v České republice a analyzovala opatření a postoje klíčových aktérů v České republice, a Česká republika je součástí Evropské Unie, je možné zpracovanou problematiku rozšířit o analýzu politik EU vůči seniorům, stejně jako hodnocení uplatňovaných etických principů a trendů. Taková analýza je však již nad rámec této mé diplomové práce, nicméně skýtá otevřené pole pro další bádání.

³⁵⁵ Srov. MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, s. 131.

Seznam použité literatury:

- BOBBIO, N., *Pravice a levice: důvod a smysl rozdělení politické scény*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-012-8.
- BAUMAN, Z., *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*, Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, ISBN 80-85850-14-1.
- BERGOGLIO, J., SKORKA, A., *O nebi a zemi*, přel. Novotná, J., Poláková, D., Stárková, B., Malý, J., Praha: Paseka, 2013, ISBN 978-80-7432-305-8.
- DARENHOF, R., *Moderný sociálny konflikt*, přel. Pál, F., Bratislava: Archa, 1991, ISBN 80-7115-024-X.
- DVOŘÁKOVÁ, D., *Kvalita života seniorů v domovech pro seniory*, Praha: Grada, 2012, ISBN 978-80-247-4138-3.
- EIBL, O., *Volební programy*, in BALÍK, S. (etc), *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, ISBN 978-80-7325-224-3.
- ESPING-ANDERSEN, G., *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, New Jersey: Princeton University Press, 1990, ISBN: 978-0-691-02857-6
- FELDMAN, R. S. *Social Psychology. Theories, Research, and Applications*, NYC: McGraw-Hill, 1985, ISBN 0-07-020392-X.
- FISHER, P., The Age Gap In 2008 Presidential Election, in *Society*, vol. 47, Num.4., s. 295 – 300.
- HAMPL, O., BARTOŠ, F., Analýza nerovného postavení rodin s dětmi a možnosti zmírnění této nerovnosti, *Demografie*, 2009, roč. 51., č. 2, s. 123 – 125.
- HAŠKOVCOVÁ, H., *Fenomén stáří*, 2. přepracované a doplněné vydání, Praha: Havlíček Brain Team, 2010, ISBN 978-80-87109-19-9.
- HEYWOOD, A., *Politické ideologie*, Praha: Eurolex Bohemia, 2005, ISBN 80-86861-71-6.
- HOLUBEC, S., *Evropský sociální stát a jeho kritikové*, FSV UK, Pražské sociálně vědní studie, 2005.

- HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., *Záchrana státu. Úřednické a polopolitické vlády v České republice a Československu*, Brno: Barrister&Principal, 2012, ISBN 978-80-87474-59-4.
- CHVÁLA, V., TRAPKOVÁ, L., *Rodinná terapie a teorie jing.jangu*, Praha : Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-391-8.
- JEŘÁBEK, H. a kol., *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2013, ISBN 978-80-7419-117-6.
- JEŘÁBEK, H. a kol., *Rodinná péče o staré lidi*, Praha: CESES FSV UK, 2005.
- KELLER, J. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, ISBN 978-80-7419-059-9.
- KELLER, J., *Soumrak sociálního státu*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, ISBN: 80-86429-41-5.
- KOCOURKOVÁ, J., Rodinná politika v zorném poli (nejen) demografů, in *Demografie*, 2009, roč. 51, č. 2, s. 229 – 230.
- KORPI, W., *The Democratic Class Struggle*, London: Routledge & Keagan Paul, 1983, ISBN 978 -07 -1009-436-0.
- KREBS, V.(eds), *Sociální politika*, 4. přeprac. vyd., Praha: ASPI, a.s., 2007, ISBN 978 80-7357-276-1.
- KREBS, V., *Sociální zabezpečení*, in MACH, M. (eds), *Transformace sociální politiky v ČR., Vědecký sborník Acta Oeconomika Pragensia č 2*, Praha: VŠE, 1997, ISSN 0572-3043.
- KROUPA, J.(etc), *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, ISBN 80-210-0593-9.
- KUČERA, M., Pronatalitní populační politika už nestačí – nutností se stala komplexní rodinná politika, in *Demografie*, 2009, roč. 51, č. 2, s. 274 – 279
- LINEK, L., *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, ISBN 97-80-7419-029-2.
- LOUŽEK, M., *Důchodová reforma*, 2013, Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 10/2013.

- MAREŠ, P., Senioři a politika, in *Sociologický časopis XXXIV*, (3/1998), s. 321-337.
- MATĚJŮ, P., VLACHOVÁ, K.(etc), *Nerovnost, spravedlnost, politika*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, ISBN 80-85850-82-6.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 3. přeprac. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, ISBN 80-86429-19-9.
- MERTL, J., *K významu konceptu sociálního státu po ekonomické krizi*, in *Sciencia et Societas*, č. 1. 2012.
- MÍČKA, R., Subsidiarita jako podstatný konstitutivní princip sociální politiky a občanské společnosti, in *Sociální práce/Sociálna práca 4/2013*, s. 35 – 43.
- MITCHELL, E., *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v Evropském kontextu*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2010, ISBN 978-80-7330-183-5.
- MLČOCH, L., *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, Praha: Karolinum, 2014, ISBN 978-80-246-2323-8
- MONHERT, J., *Politické perspektivy udržitelnosti sociálního státu v České republice*, Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta sociální věd, Institut politologických studií. Katedra politikologie. Vedoucí práce M. Novák.
- MOŽNÝ, I., *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*, Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-624-1.
- MOŽNÝ, I., *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*, Brno: Blok, 1990, ISBN 978-86429-87-8.
- MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*, 2. upravené vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, ISBN 978-86429-87-8.
- NOVOSAD, F., *Súčasný liberalismus*, in BERLIN, I., RAWLS, J., NOZICK, R., MACINTYRE, A., DWORKIN, R., RORTY, R. *O slobode a spravdливosti*, Bratislava: Archa, 1993, ISBN 80-7115-047.
- PATTA, I., Komplexní řešení demografického problému, in *Demografie Vol. 2*, no.51, s. 117 – 120.

- PETROVÁ KAFKOVÁ, M., *Šedivějící hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*, Brno, 2012. Disertační práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie. Vedoucí práce L. Rabušic.
- PIERSON, P., The New Politics of the Welfare State, in *World Politics*, Vol 48, No. 2, s. 143 – 179.
- POTŮČEK, M., *Jablko sváru: sociální politika*, in HLAVÁČEK, P (edt), *Intelektuál ve veřejném prostoru. Vzdělanost, společnost, politika*, Praha: Academia, 2012, ISBN 978-80-200-2083-3.
- POTŮČEK, M., *Křižovatky české sociální reformy*, Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, ISBN 80-85850-70-2.
- POTŮČEK, M., *Sociální politika*, Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, ISBN 80-85850-01-X
- POTŮČEK, M. (etc), *Veřejná politika*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, ISBN 978-80-86429-50-2.
- PŘIBÁŇ, J., *Tyranizovaná společnost*, Praha: Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0491-6.
- RABUŠIC, L., *Kde ty všechny děti jsou?*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, ISBN 80-86429-01-6.
- REICHEL, J., *Kapitoly systematické sociologie*, 2. přeprac a doplň. vyd., Praha: Grada Publishing a.s., 2008, ISBN 978-80-247-2594-9.
- ROSŮLEK, P., *Politika jako předmět zájmu politické vědy*, in CABADA, L., KUBÁT, M. (etc), *Úvod do studia politické vědy*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, ISBN 978-80-7380-076-5
- RUDOLFOVÁ, V., *Dlouhodobé důsledky politických rozhodnutí o reformách důchodových systémů v České republice a na Slovensku v kontextu retrenchmentu welfare state*, Praha 2009. Disertační práce. Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut sociologických studií. Vedoucí práce F. Petrášek.
- RUSNOK, J., KULHAVÝ, M., HYZL, J., *Možné léčby krize důchodových systémů*, *Euro* 2004, č. 25, s. 58 – 64.
- ŘÍCHOVÁ, B., *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*, Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-628-4.

- SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*, Praha: Grada, 2012, ISBN 978-80-247-3850-5.
- SCHIRRMACHER, F., *Spiknutí metuzalémů*, přel. Lutovská, P., Praha: Knižní klub, 2005, ISBN 80-242-1496-2.
- SIROVÁTKA, T., WILDMANOVÁ, M., BUBNOVÁ, A., *Česká rodina a sociální dávky*, in SIROVÁTKA, T., (ed.), *Česká sociální politika na prahu 21. Století – Efektivnost, selhávání, legitimita*, Brno: Masarykova univerzita, 2000, ISBN 978-80-210-2307-9.
- SOBOTKOVÁ HOLÍNSKÁ, H., *Proč máte tolik dětí? Rodina a mateřství pohledem matek vícečetných rodin*, České Budějovice 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce J. Mišovič.
- STREECK, W., *Politika stárnoucí společnosti: od generační smlouvy ke generačnímu konfliktu?* In GRUSS, P.(ed), *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*, Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-605-6.
- ŠULOVÁ, L. *Člověk v rodině*, in VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I., *Aplikovaná sociální psychologie I*, Praha: Portál 1998, ISBN 80-7178-269-6.
- TOMEŠ, I., *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha: Socioklub, 1996, ISBN 80-902260-0-0.
- TOMEŠ, I., *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*, Praha: Portál, s.r.o., 2010, ISBN 978-80-7367-680-3.
- VIDOVIČOVÁ, L., *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*, Brno: Masarykova universita, 2008, ISBN 978-80-210-4627-6.
- VODIČKA, K., CABADA, L., *Politický systém České republiky*, 2. aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-337-6.

Seznam elektronických dokumentů:

- AKTUÁLNĚ.CZ, *Vláda Petra Nečase*, 2012, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: <http://wiki.aktualne.centrum.cz/vlada/>.

- ANO, *Resortní program*, 2013 [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW:<http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/resortni-program/>.
- ANO, *Zkrácený program*, 2013 [online]. [cit., 2014-03-03] Dostupné z WWW:<http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/zkraceny-program/>.
- BECKER, G., *Ekonomický způsob pohledu na život*, 1992,[online]. [cit., 2013-10-30] Dostupné z WWW:http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Ftucnak.fsv.cuni.cz%2F~haje%2FMetodologie%2Ftexty_seminar%2FBecker.doc&ei=Ml5xUtSqE4fIsgbQo oHABg&usg=AFQjCNFzIYrK4Sdw7gScQfOOCi88HiU3Iw&bvm=bv.55617003,d.Yms.
- ČESKÉ NÁRODNÍ FÓRUM PRO EHEALTH, ICT UNIE, *Národní plán rozvoje eHealth*, 2013 , [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW:<http://www.mzcr.cz/Soubor.ashx?souborID=15027&typ=application/pdf&nazev=N%C3%A1rodn%C3%AD%20pl%C3%A1n%20rozvoje%20eHealth%20V16.pdf>.
- ČNB, *Výroční zpráva 1997*, 1998,[online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW:http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/hospodareni/vyrocní_zpravy/download/vyrocní_zpráva_1997.pdf.
- ČSSD, *Důchodová reforma*, 2011, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW:<http://www.cssd.cz/data/files/duchody-0004.pdf>
- ČSSD, *Prosadíme dobře fungující stát*, 2013, [online]. [cit., 2014-3-3] Dostupné z WWW: <http://www.cssd.cz/program/>.
- ČSSZ, *Náhradní doba pojištění*, 2013, [online]. [cit., 2013-02-12] Dostupné z WWW:<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/ucast-na-pojisteni/nahradni-doba-pojisteni.htm>.
- ČSSZ, *Statistické ročenky*, [online]. [cit., 2013-03-09] Dostupné z WWW:<http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/informacni-materialy/statisticke-rocenky.htm>
- ČSÚ, *Míra ohrožení příjmovou chudobou v letech 2012*, [online]. [cit., 2013-03-07] Dostupné z WWW:http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/zivotni_podminky_2013_predbezne_vysledky_20131126.

- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Projekce obyvatelstva České republiky*, 2009, [online]. [cit., 2013-7-13] Dostupné z WWW: www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09.
- ČT 24, *Důchodovou reformu měnit nebudeme, shodují se Rusnok s Fischerem*, 2013, [online]. [cit., 2014-11-2] Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/234021-duchodovou-reformu-menit-nebudeme-shoduji-se-rusnok-s-fischerem/>.
- ČT 24, *Nerv je s vládou za jedno, nechce zvyšovat celkové daňové zatížení*, 2010, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/100646-nerv-je-s-vladou-za-jedno-nechce-zvysovat-celkove-danove-zatizeni/>.
- DYMÁKOVÁ, S., in LIDOVKY, CZ., *O dokument Šmejdi je velký zájem zejména mezi seniory*, 2013, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: <http://www.lidovky.cz/o-dokument-smejdi-je-velky-zajem-zejmena-meziseniory-pdu->
- EUROSTAT, *Old-Age Dependency Ratio*, 2012, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
- FIALA, P., MAREŠ, M., *Programatika politických stran*, 1998, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW: http://mail.centrum.cz/download.php?msg_id=000000005778004d8d4402e57693&idx=3&filename=1998-1-3-Fiala,Mare%C3%81-Programatika%20politick%C5%BEch%20stran.pdf&r=30.02313705753339
- HOLUB, M. *Alternativní formy podpory rodin s dětmi v důchodových systémech*, 2010, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Holub.pdf.
- HRUBEC, M., *Loučení s nejvlivnějším politickým myslitelem současnosti*, 2003, [online]. [cit., 2014-13-2] Dostupné z WWW: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=031&clanek=010326>.
- HRŮZOVÁ, K., *Důchodová reforma*, 2012, [online]. [cit., 2014-1-18] Dostupné z WWW: <http://www.fucik.cz/cs/odborne-clanky/duchodova-reforma>.
- HŮLE, D., *Dopady legislativních změn v roce 2011*, 2013, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=853.

- CHALOUPKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a rolím v rodině v České republice a v Evropě*, 2004, [online]. [cit.2013-10-29].
Dostupné na WWW:
http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf.
- KDU-ČSL, *Dáme zemi do pořádku*, 2013,[online]. [cit., 2014-3-3] Dostupné z WWW:
<http://volby.kdu.cz/getmedia/0bb4631e-0fb2-478e-9d17-eea3ffd840df/KDU-CSL---Volebni-program-2013-2017.pdf.aspx>.
- KDU-ČSL, *Návrh řešení důchodové reformy v otázkách a odpovědích*, 2013, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW:
<http://www.kdu.cz/Zpravy/Aktualne/2011/Navrh-reseni-duchodove-reformy-v-otazkach-a-odpove.aspx>
- KDU-ČSL, *Volební programy stran: sliby, lži nebo realita*, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://praha5.kdu.cz/clanky/Volebni-programy-stran-sliby-lzi-nebo-realita.html>.
- KLÍROVÁ, M., *Demonstrace, stávký a další protesty*, 2007,[online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: http://osz-stare.cmkos.cz/CZ/Z_tisku/Bulletin/11_2010/20.html.
- KLUSOŇ, V., *Od rovnosti k efektivní a únosné nerovnosti*, 2011, [online]. [cit., 2014-14-2] Dostupné z WWW:
<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=111&clanek=011120>.
- KOPECKÝ, J., SEDLÁŘOVÁ, B., *Poslanci schválili zákon proti podvodným praktikám „šmejdu“*, 2013, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW:
http://zpravy.idnes.cz/projednavani-zakona-na-ochranu-spotrebitelu-proti-smejdum-pox-/domaci.aspx?c=A131210_150636_domaci_kop.
- KSČM, *Volební program 2010-2014*, 2010, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.kscm.cz/volby-a-akce/poslanecka-snemovna-pcr6/programove-cile-kscm/volebni-program-2010-2014>
- KŠIŇAN, A., *Senioři v rukou šmejdu*, 2013,[online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: <http://psychologie.cz/seniori-v-rukou-smejdu/>.
- KUBECZKA, J., *Důvěru vláda nedostala*, 2006, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:<http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/duveru-vlada-nedostala>.

- KUČERA, P., *Druhý pilíř penzí skomírá. V říjnu přibylo jen 395 lidí*. 2013,[online]. [cit., 2014-02-04] Dostupné z WWW:<http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/prace/clanek.phtml?id=794644>.
- LIDOVKY. CZ., *Je zvrácené, co staří lidi snesou pro kus salámu, říká dokumentaristka*, 2012, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: http://byznys.lidovky.cz/je-to-zvracene-co-stari-lide-snesou-pro-kus-salamu-a-socialni-kontakt-1iq-/firmy-trhy.aspx?c=A120606_130721_firmy-trhy_rka.
- LIDOVKY.CZ, *Kritik důchodové reformy Rusnok odstoupil z čela Asociace penzijních fondů*, 2012,[online]. [cit., 2014-11-2] Dostupné z WWW: http://byznys.lidovky.cz/kritik- Duchodove-reformy-rusnok-odesel-z-cela-asociace-penzijnich-fondu-1ol-/firmy-trhy.aspx?c=A121107_170337_firmy-trhy_mev.
- LOUŽEK, M., *Odolejme svádění socialistické propopulační politiky*, in CEP, *Propopulační politika - ano či ne*, 2002, [online]. [cit., 2013-02-10] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0C CoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fcepin.cz%2Fdocs%2Fdokumenty%2Fsbornik21.pdf&ei=yyp_4UsXuBPCP4gSzuICgCA&usg=AFQjCNHqtLGZIOSRIDH9uaBJN32V_4pIUg&bvm=bv.60983673,d.bGE.
- MALÁ, V., *Sněmovna vyslovila nedůvěru vládě Mirka Topolánka*, 2009,[online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/_zprava/562801.
- MAREK, D., *Bezděkova komise – epizoda č. 2*, 2010,[online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:<http://marek.blog.ihned.cz/c1-40080350-bezdekova-komise-epizoda-c-2>.
- MAŠKOVÁ, M. *Vnitřní trendy*, in POTŮČEK, M., VESELÝ, A. (eds), *Klíčová ohrožení a příležitosti rozvoje České republiky do roku 2025*, 2011, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: <http://www.vyzkum.cz/UserFiles/file/Podkladove%20studie/Ohrozeni%20a%20prilezitosti%20CR%20do%202025.pdf>.
- MOŽNÝ, I., PŘIDALOVÁ, M., BÁNOVCOVÁ, L., *Mezigenerační solidarita*, 2003, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/mezgen.pdf>.

- MPSV, *Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v roce 2012 a predikce na další období*, 2013, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15242/Analyza_2012_text.pdf.
- MPSV, *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 1997*, 2005, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/661>.
- MPSV, *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 2008*, 2008, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/5409>.
- MPSV, *Národní koncepce rodinné politiky*, 2005, [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CEEQFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.mpsv.cz%2Ffiles%2Fclanky%2F2125%2Fkoncepce_rodina.pdf&ei=pPz5UufCFeOG4gSB5YDQBg&usg=AFQjCNHbvCqzAIwETt3zZoN9Z1kEuHuFVQ&bvm=bv.61190604,d.bGE.
- MPSV, *Národní zpráva o rodině*, 2004, [online]. [cit. 2013-09-29] Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf.
- MPSV, *Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění 2004*, 2005, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1357/zprava_2004_cz.pdf.
- MPSV, *Pojistněmatematická zpráva o důchodovém pojištění 2012*, 2013, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13783/PMZ-2012.pdf>.
- MPSV, *Příprava podkladů pro rozhodování o pokračování důchodové reformy v letech 2004 až 2005 (činnost tzv. Bezděkovy komise)*, 2007, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/nahled/cs/2228>.
- MPSV, *Výši své penze budeme moci více ovlivňovat*, 2007, [online]. [cit., 2014-6-1] Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/4726>.
- MPSV, *Závěrečná zpráva*, 2005, [online]. [cit., 2014-9-1] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.
- NERV, *Závěrečná zpráva*, 2009, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/zaverecna-zprava-NERV.pdf>.

- NOVINKY. CZ, *Asociaci penzijních společností povede Vladimír Bezděk*, 2013, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/ekonomika/320609-asociaci-penzijnich-spolecnosti-povede-vladimir-bezdek.html>.
- NOVINKY.CZ, *Lidovci sklidili smích za volební právo dětí*, 2003, [online]. [cit., 2011-03] Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/domaci/7984-lidovci-sklidili-smich-za-volebni-pravo-deti.html>
- NOVINKY.CZ, *Topolánková vláda dostala důvěru*, 2007, [online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/domaci/107003-topolankova-vlada-dostala-duveru.html>.
- ODS, *Rodinná a sociální politika*, 2013, [online]. [cit., 2013-03-05] Dostupné z WWW: <http://www.ods.cz/volby2013/volebni-program/rodinna-socialni-politika>
- ODS, *Základní informace o Občanské demokratické straně*, 2010, [online]. [cit., 2014-03-07] Dostupné z WWW: <http://www.ods.cz/o-nas>
- OCKENFELS W, *Sociální politika na základě křesťanského obrazu člověka*, 2005, [online]. [cit., 2013-1-03] Dostupné z WWW: <http://www.obcinst.cz/socialni-politika-na-zaklade-krestanskeho-obrazu-cloveka/>
- PAKOSTA, P., *Proč chceme děti: hodnota a preferovaný počet dětí v české republice*, 2009 [online]. [cit., 2013-02-11] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fsreview.soc.cas.cz%2Fuploads%2F5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf%3Forigin%3Dpublication_detail&ei=JZgUU_SrCoGFtQa6qYGYBA&usg=AFQjCNFDzQAIvt2rXeYtgj2cUOXKjGSILQ&bvm=bv.61965928,d.Yms
- PEHE, J., *Rok 1998: Krize se prohloubila*, 1999, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.pehe.cz/clanky/1999/rok-1998-krize-se-prohloubila>.
- PES, *Závěrečná zpráva*, 2010, [online]. [cit., 2014-6-1] Dostupné z WWW: <http://www.ceskereformy.cz/soubory/dokumenty/2010-06-03-zaverecna-zprava-final-cistopis.pdf>.
- POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR., *Usnesení PS č. 1062*, 2000, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=34649>.

- POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR, *Vl.n.z. o důchodovém spoření – EU*, 2011,[online]. [cit., 2014-1-18] Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=412>.
- POTŮČEK, M., *Místo důchodové reformy v sociálním, ekonomickém a politickém kontextu vývoje země*, 2010, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: http://www.martinpotucek.cz/index.php?searchword=M%C3%ADsto+d%C5%AFchodov%C3%A9+refo&ordering=&searchphrase=all&Itemid=71&option=com_search&lang=cs.
- Programové prohlášení vlády České republiky 1992*, 1992, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26624>.
- Programové prohlášení vlády České republiky 1996*, 1996, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26625>.
- Programové prohlášení vlády České republiky 1997*, 1997, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW:http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/josef-tosovsky/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.
- Programové prohlášení vlády České republiky 2002*, 2002, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.
- Programové prohlášení vlády České republiky 2007*, 2007,[online]. [cit., 2014-3-1] Dostupné z WWW:http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/mirek-topolaneck-2/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf.
- Programové prohlášení vlády České republiky 2009*, 2009, [online]. [cit., 2014-4-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/jan-fischer/ppv-2009.pdf>.
- Programové prohlášení vlády České republiky 2010*, 2010,[online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Programove_prohlaseni_vlady.pdf.
- Programové prohlášení vlády České republiky 2014*, 2014, [online]. [cit., 2014-3-3] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/dulezite-dokumenty/programove-prohlaseni-vlady-cr-115911/>

- PROROK, R., *Jak vznikala překlenovací vláda*, 2012, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: <http://www.jan-fischer.cz/blog/jak-vznikala-preklenovaci-vlada>.
- RABUŠIC, L., *Jsou čeští senioři chudí?*, 1998, [online]. [cit., 2013-03-07] Dostupné z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/9d57942914c56e3087e4744e298b838fbebab735_228_303RABU2.pdf
- RABUŠIC, L., *Pronatalitní politika – spíše chiméra než spása*, in CEP, *Propopulační politika - ano či ne*, 2002, [online]. [cit., 2013-02-10] Dostupné z WWW: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0C CoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fcepin.cz%2Fdocs%2Fdokumenty%2Fsbornik21.pdf&ei=yp_4UsXuBPCP4gSzuICgCA&usg=AFQjCNHqtLGZIOSRIDH9uaBJN32V_4pIUg&bvm=bv.60983673,d.bGE.
- ŘEHÁKOVÁ, B., *Předčasné volby 1998. Volební chování různých skupin voličů*, in *Sociologický časopis 1999*, [online]. [cit., 2013-10-30] Dostupné z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/350d2c9c708ef6fe6a47ab2c0a123d4e93da36c6_202_311REHAK.pdf.
- SENÁT PARLAMENTU ČR, *Zřízení Podvýboru pro důchodovou reformu*, 1999, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/webNahled?id_doc=8096&id_var=8096.
- SCHNEIDER, O., *Důchodová reforma: je to vážný návrh nebo jen parodie?* [online]. [cit., 2014-02-04] Dostupné z WWW: http://idea.cerge-ei.cz/documents/noviny/schneider_20110221.pdf.
- SCHNEIDER, O., JELÍNEK, T., *Důchodové informační vakuum*, 1997, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://libinst.cz/clanky-a-komentare/1091- duchodove-informacni-vakuum/>.
- SINN, H. W., *Europe's Demographic Deficit: A Plea For a Child Pension System*, 2005, [online]. [cit., 2013-02-12] Dostupné z WWW: <http://epub.ub.uni-muenchen.de/934/1/sinn-europes-demographic-deficit.pdf>.
- Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v české republice uzavřené dne 9.7.1998 mezi ČSSD a ODS*, 1998, [online]. [cit., 2014-2-1] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Opozicni-smlouva.pdf>.

- SOCIOKLUB, *Sociální doktrína České republiky*, 2002, [online]. [cit., 2014-1-1]
Dostupné z WWW: <http://www.socioklub.cz/doktrina2.php>.
- ŠIKLOVÁ, J., *Stáří lidé nebyli ctěni od nepaměti*, 2013, [online]. [cit., 2013-10-30]
Dostupné z WWW: http://www.i60.cz/clanek_4508_jirina-siklova-stari-lide-nebyli-cteni-od-nepameti.html#.UnFqjYLhbIU.
- TOMEŠ, Z., *Je stárnutí populace výzvou pro hospodářskou politiku?*, 2005, [online].
[cit., 2013-12-14] Dostupné z WWW:
<http://is.muni.cz/do/econ/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2005-08.pdf>.
- TOP 09, *Volební program TOP 09 2013*, 2013, [online]. [cit., 2014-03-05] Dostupné
z WWW:<http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2013/5-socialni-politika-13777.html>.
- ÚSTAVNÍ SOUD, *Nález ÚS*, 2010, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW:
<http://kraken.slv.cz/Pl.US8/07>.
- ÚSVIT PŘÍMÉ DEMOKRACIE, *Program hnutí*, 2013,[online]. [cit., 2014-03-05]
Dostupné z WWW: <http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>.
- ÚSVIT PŘÍMÉ DEMOKRACIE, *Program hnutí*, 2013, [online]. [cit., 2014-03-09]
Dostupné z WWW: <http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>
- VEČERNÍK, J., *Proměny a problémy české sociální politiky*, 2005, [online]. [cit., 2014-1-1] Dostupné z WWW:
http://sreview.soc.cas.cz/uploads/0680022d7a7151150edf6787bab278dd0efb5081_573_507vecernik18.pdf.
- VEJVODOVÁ, A., *Čeští důchodci doposud bohatli, do budoucna bude hůř*, 2012,
[online]. [cit., 2013-03-09] Dostupné z WWW:
<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/187140-cesti-duchodci-doposud-bohatli-do-budoucna-bude-hur/>
- VIDOVIČOVA, L., RABUŠIC, L., *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti*, 2003,[online]. [cit., 2013-11-10] Dostupné z WWW:
<http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vidrab.pdf>.
- VLÁDA ČR, *Národní ekonomická rada vlády*, 2013,[online]. [cit., 2014-15-1]
Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/ekonomicka-rada/narodni-ekonomicka-rada-vlady-51371/> .

VLÁDA ČR, *Tři roky vlády Petra Nečase*, 2013, [online]. [cit., 2013-02-04] Dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tema/tri-roky-vlady-petra-necase-108619/>.

VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*, 2004, [online]. [cit., 2013-10-27] Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf3.

VOSTATEK, J., *Česká důchodová reforma: co dál*, 2012, [online]. [cit., 2014-15-1] Dostupné z WWW: http://www.vsfs.cz/prilohy/konference/vostatek_duchodova_reforma_2012.pdf.

Abstrakt

SOBOTKOVÁ, H. *Senioři jako cílová skupina vládních politik v České republice*, České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce R. Míčka.

Klíčová slova: senioři, stáří, populační vývoj, porodnost, důchodový systém, solidarita, subsidiarita, participace, sociální spravedlnost

Cílem práce je analyzovat změny v postoji vlád a obecně politicky významných aktérů k seniorům jako specifické společenské skupině, k jejich zájmům, kvalitě života, projektované důstojnosti. Práce popisuje politické ideologie, důchodové systémy a penzijní plány. Směřuje k postižení toho, jaké představy o životních potřebách a lidské důstojnosti seniorů stojí v pozadí klíčových rozhodnutí, jak se tyto představy měnily v poslední dekádě. Jak se měnila citlivost k základním etickým principům a jak do uplatnění těchto principů vstupovala účelově-racionální očekávání (politický vliv, ekonomický prospěch). Práce se snaží postihnout, jaké jsou vyhlídky uplatnění etických principů v současné politické praxi ve vztahu k seniorům a řešení jejich potřeb.

Abstract

Elderly people as a target group of government policies in the Czech Republic

Keywords: seniors, age, population development, birth rate, retirement system, solidarity, subsidiarity, participation, social justice

The aim of the paper is to analyze changes in the attitude of governments and major political actors towards seniors as a specific social group; their interests, quality of life, and projected dignity. The paper describes political ideologies, retirement systems, and pension plans. It aims to capture the perceptions of the life needs and human dignity of seniors that underscore major decisions, and to explain how these perceptions have changed in the past decade. How sensitivity to basic ethical principles has evolved and how these principles have been permeated by purpose-rational expectations (political influence, economic prosperity). The paper tries to describe the prospects of applying ethical principles in current political practice in relation to seniors and to addressing their needs.